

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

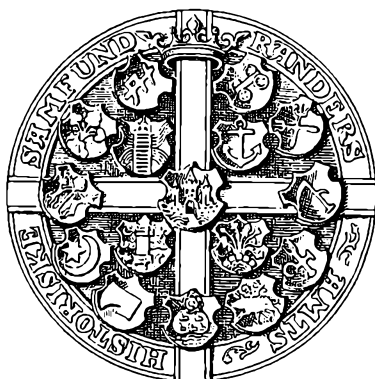
FRA RANDERS AMT

1968

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1968

LXII årgang af »Fra Randers Amt« er udgivet af Randers
Amts historiske Samfund. I redaktionsudvalget:
Vagn Riisager, J. Aa. Søgaard og Ole Warthoe-Hansen.
Trykt i 1100 eksemplarer i C. J. Rye's Bogtrykkeri, Randers,
på glittet tryk E nummer 105-12 med Garamond Intertype.

Det store møntfund ved Kirial

AF EJNAR HOVESEN

Tirsdag den 7. november 1967 blev jeg ringet op af ejeren af »Djursgård«, proprietær Lunøe, som fortalte, at hans nabo, gdr. Aage Nielsen Bang, under pløjning var stødt på noget hårdt i jorden – vistnok en krukke eller kedel. Om jeg ville komme ud for at kigge på det. Sammen med min søn tog jeg straks af sted, og kl. ca. 14,30 var vi ved findestedet, matr. nr. 2z, Kirialgaarde, Enslev sogn, Nørre herred, Randers amt.

Ejeren, gdr. Aage Bang, fortalte, at han havde kørt og pløjet med sin traktor, da han bemærkede, at plovjernet stødte imod noget hårdt i jorden. Først regnede han med, at ploven havde ramt en sten, hvilket han så ofte tidligere havde været ude for(!), og han fortsatte kørslen. Da han havde vendt sin traktor og kom tilbage til samme sted, fik han øje på nogle små metalstykker, som lå spredt i jorden omkring et ganske lille hul, som var fremkommet ved sammenstødet.

Da vi ankom til stedet, stod både Aage Bang og naboen, proprietær Lunøe, vagt ved hullet, således at intet var blevet fjernet. Spredt i den nypløjede muld fandtes talrige småmønter, og man havde samlet en lille dyng på en papirsæk. Desuden fandt vi flere større og mindre brudstykker af bronze – tydeligt fra randen af en stor krukke eller kedel. Blandt stykkerne var de to ører, og endelig fandtes spredt i den løse jord omkring hullet mange små stykker af tyndt, brunt læder eller skind.

Hullet i jorden målte ca. 15×20 cm, og igennem det kunne vi se ned i en kedel, som var næsten fyldt af en overvældende mængde små sølvmønter. Den indvendige side af kedlen føltes jævn og glat og gav indtryk af at være intakt.

Udgravningen

Man afdækkede et kvadratisk felt på 1½×1½ m. Den fjernede muld blev undersøgt og sigtet omhyggeligt, hvorved der opsamledes talrige mønter og yderligere småstykker af bronzekedlen foruden en del mindre, stærkt beskadigede læderstykker.

Til vor store overraskelse afslørede afdækningen, at der fandtes to bronzekedler, idet der op imod den store var anbragt en noget mindre, som lidt skråt lænede sig imod den store kedel. Den lille kedel kom først til syne, da vi havde gravet i nogen tid. Randens dybere placering havde skånet den for plovjernet's ublide berøring, og bortset fra en ganske lille defekt i randens ene side var den lille kedel hel – og hvad vigtigere var: den var fyldt til randen med mønter.

Den store kedel var delvis forsynet med en »kappe« af skind eller læder. Det var en del beskadiget, men man kunne dog uden vanskelighed afgrænse det ganske nøje på kedlen, hvor det dækkede øverste halvdel og nåede til det tykkeste parti (ca. midten af kedlen). Et par steder var der tale om et dobbelt lag. Et enkelt mere bændelagtigt læderstykke viste tydelige stikhuller fra en nål. Også dette stykke var foldet dobbelt – muligvis kan det dreje sig om et randstykke. Et par af de lidt større læderstykker, opsamlet i den løse muld i øverste lag, viste tydelige impressionsmærker af mønter og var let hvælvede. Læderkappen har tydeligt været bundet stramt ned over øverste halvdel af den topfyldte store bronzekedel. Omkring nederste del fandtes intet spor af læder.

Størrelsen af den store kedel var meget anselig, idet den målte 112 cm i omfang på det tykkeste sted, højden var 37 cm, hvoraf selve kedlen målte 24 cm. Den var forsynet med tre høje, slanke ben. Randen var, som allerede nævnt, slået af sammen med de to ører, men næsten alle brudstykkerne kunne findes og meget let placeres.

Kedlen var næsten trekvart fuld af mønter.

Den lille kedel var i modsætning til den store ikke forsynet med læder eller andet dække. Dog bør det nævnes, at man før vor ankomst til stedet havde opsamlet en lille, flad sten, som var blevet slået i tre stykker. Muligvis kan den have været brugt som låg. Også denne kedel var forsynet med tre ben, men disse var mere korte og plumpe.

Kedlen var hel og fyldt til randen med mønter, som lodes urørt til senere undersøgelse.

Kedlerne afdækkedes fuldstændigt, og bortset fra den ituslåede rand på den store kedel fandtes de overordentlig velbevaret. De var placeret på overgangen mellem muld- og gruslag, 45–50 cm under overfladen. Til trods for det meget tunge indhold kunne begge kedler løftes op uden at blive beskadiget. Interessant er det, at begge kedler i bunden udvendig var dækket med et tykt lag sod, som sværtede hænder og arme, da vi løftede kedlerne op.

De afdækkede bronze-kedler under udgravningen.

Udover to ca. mandshovedstore og et par mindre sten i feltets ene hjørne fandtes ingenstensætning, og i øvrigt fandtes ikke andre genstande af interesse i det lille gravfelt. Aage Bang har lovet at være opmærksom på eventuelle stenforekomster, og området bør undersøges nærmere ved en systematisk udgravning.

Mønterne

Det er allerede nævnt, at den lille kedel var fyldt til randen med små mønter, og at den store skønsomt var ca. trekvart fuld. De opsamlede mønter fra den omkringliggende muld må altså alle have været anbragt i den store kedel dækket af det overbundne læderstykke. Ved sammenstødet med plovjernet er kedlens rand slået itu, læderkappen sprængt, og mønterne fra den topfyldte kedels øverste del er blevet slynget ud og spredt i den omliggende jord. Alene disse opsamlede mønter udgjorde en anelig mængde, idet deres samlede vægt var 9 kg (dog nogen forurening). Langt den mest dominerende mønttype var de nordtyske »hulpenninge«, desuden en del engelske *sterlinge* og enkelte franske *tournoiser*.

Allerede dagen efter at være blevet bragt frem i dagens lys blev den store møntskat beset af museumsinspektør Jørgen Steen Jensen

fra Den Kgl. Mønt- og Medaljesamling, Nationalmuseet. Det stod hurtigt klart, at der var tale om den største møntskat, som nogensinde er blevet fundet i Danmark. Takket være rigsantikvarens og Nationalmuseets velvilje var fundet udstillet på Djurslands Museum i Grenaa i weekenden 11.–12. november. Der var overvældende stor tilstrømning fra store dele af Jylland.

Herefter overførtes skatten til Nationalmuseet, hvor man siden har arbejdet med konservering og nøjere bestemmelse af de talrige mønter. Arbejdet hermed er endnu ikke afsluttet, men der foreligger dog allerede et par mindre meddelelser om fundet.

Man var dog spændt på, om der fandtes andet end mønter i de to kedler. Det gjorde der ikke. I den store kedel var der 23,2 kg mønter, i den lille 16,3 kg, og det samlede antal mønter anslås foreløbig til *ca.* 70.000 *stk.*¹. Skattens værdi ligger omkring 150–160 mark sølv. 1 mark sølv svarer til 60 tournoser. 1 tournos = 3 sterlinge = 9 penninge.

Hvornår blev skatten nedgravet?

Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke er fundet danske mønter, men udelukkende er tale om de tre nævnte typer af udenlandsk mønt⁰. Heri minder fundet meget om møntfundet fra Ebbelnæs på Møn fra 1949², en lerkrukke indeholdende knap 5000 mønter, formentlig nedgravet i 1340'rne.

I de kongeløse år 1332–1340 var det danske møntvæsen helt brudt sammen, og i rigets vestlige del standsede al udmøntning helt. Kun udenlandsk mønt havde værdi, og de tre her nævnte typer var det mest anvendte betalingsmiddel.

Nedgravningen er formentlig sket i de urolige år, da Valdemar Atterdag kæmpede for at samle riget. Man véd, at den böhmiske kong Johan den Blinde faldt i slaget med Crécy 1346, og hans mønter hidrører fra hans sidste regeringsår. En anden ting, man har hørt sig ved, er den, at fundet ikke indeholder en eneste af de senere meget hyppigt forekommende tyske witten, som man begyndte at slå omkring 1345.

Hvorfor blev skatten nedgravet?

Det bør straks siges, at der på det foreliggende ikke er grundlag for at knytte nogen sikker forbindelse mellem den store møntskat og kendte historiske begivenheder.

Kirial hed i middelalderen Kilal. Dette navn træffer man i et originalbrev fra 1345³, og Kr. Hald foreslår som en mulighed for fortolkning af navnet, at sidste led kunne være ordet Hald, gammel-dansk hal(l), »skråning«. *Kirial* ligger ved stejle skrænter, som falder ned mod Skærvad å og de omliggende engdrag. Skatten blev fundet få hundrede meter fra skrænten.

I middelalderen har det uden tvivl været muligt at sejle hertil selv med ret store skibe. Farvandet her har været forbundet med Kolind-sund (det ses endnu meget tydeligt).

I 1338 blev kronens gods i Enslev af greverne Gerhard III og Henrik II af Holsten givet til hr. Stig Andersen (Hvide) i mageskifte, og 1345 nævnes en Niels Pedersen af *Kirial*⁴.

Stig Andersen var marsk Stigs sønnesøn og en af tidens meget betydningfulde personligheder. Foruden godset Bjørnholm ejede han meget store områder på Djursland – og altså også *Kirial*. Han var en tid en af kongens mest betroede mænd, men senere udbrød der fjendskab mellem dem, og i 1359 kom det til åben krig. Herom beretter *Sjællandske Krønike* under året 1359:

»Derfor sendte kongen ved Vor Frue Dag i høst (8. september) nogle af sine folk til Jylland, som forenede sig med andre, der i forvejen stod i kongens tjeneste, og nu skred de til en belejring af Randers, idet de rundt om opstillede murvæddere; men de belejrede gjorde udfald og stak ild på den lejr, angriberne havde anlagt, sårede flere og dræbte tilmed nogle. Derfor opgav de tilbageblevne belejringen og angreb i stedet Katholm.

Mikkelsdag satte kongen over til Jylland med mange skibe, fulde af forråd. Nu ødelægger han da Katholm og en anden borg, nemlig Estrup, og sætter dem i brand. Tilmed tog han Klausholm. Men efter at han var vendt tilbage til Sjælland, fordrev jyderne besættningerne og bemægtigede sig borgene som før. Kongen blev en stund på flåden, men et uvejr brød løs, og flere skibe gik under. Her forliste kongens kogge med riddere, ædlinge, kostbart indbo og kongens kiste med kongelige segl; havet tog alt, hvad der var ombord. Nogle få folk kom levende til land, idet de havde klynget sig til planker, men da de var slupne af havsnød, blev de samlede op og gjort til fanger af besættningen på Bjørnholm, som ivrigt spejdede efter bytte fra de strandede skibe.

»Havet da røved' fra kongen og skænkede bytte til bjørnen«.

Men kongen vendte tilbage til Sjælland og kirkernes tiender, som han ved sin overfart havde ladet kirkerne beholde, tog han med så meget større begærlighed, da han kom tilbage⁵.

Hvem gemte skatten? – Hvem tilhørte den? – Hvorfor blev den skjult? – Hvorfor blev den ikke draget frem igen? Spørgsmålene er mange, men indtil videre må vi erkende, at vi ikke kender svarene. Findestedet er på åben mark uden tegn på bebyggelse eller skov. Men naturligvis har der været et kendemærke for stedet, og personlig vil jeg finde det mest sandsynligt, at skatten er blevet gemt i eller ved et hus. Der kan meget vel have været bebyggelse tidligere, og de mange sten, som Aage Bang har fjernet igennem tidligere år, kunne tyde herpå.

At de to kedler er blevet gemt bort i hast og formentlig også er blevet fyldt i hast, må anses for ret sikkert. Begge var dækket af et tykt lag sod, som endnu sværtede kraftigt ved berøring, da vi løftede dem op, og der er utvivlsomt tale om kedler, som har været brugt over ildstedet. Og man har øjensynlig ikke haft tid til at rense dem. Når ejermanen ikke har hentet sin formue igen, kan det kun skyldes, at han og mulige medvidende er døde – måske dræbt, måske faldet som ofre for den sorte død?

Mere end 600 år skulle gå, før møntskatten igen droges frem i dagens lys. År efter år er der blevet pløjet og harvet hen over de to store kedler og deres rige indhold. For to år siden udskiftede Aage Bang sin hestetrukne plov med traktorplov. Dennes 10–12 cm større dybde var netop nok til at nå randen af den største af kedlerne. Danmarks hidtil største skat af sølvmonter var fundet.

Den 8. december 1967 overrakte rigsantikvar, professor, dr. phil. P. V. Glob 25.000 kr. til gdr. Aage Bang i dusør og danefægodtgørelse ved en reception på Djurslands Museum i Grenå.

Møntfundet i Kirial og 1300-tallets økonomiske historie

AF JØRGEN STEEN JENSEN

De to store møntfund på Djursland – i Kirial november 1967 og i Balle februar 1968 – har ganske naturligt fået historisk interesse til at spørge, hvad sådanne møntfund kan fortælle om fortiden. I det følgende skal derfor kort gøres rede for møntfund i almindelighed og for Kirial-fundet i særdeleshed. Særlig skal der fremdrages nogle omstændigheder i 1300-tallets historie, som er vigtige, når vi skal prøve at forstå Kirial-fundets betydning som en historisk levning – omstændigheder, der gør, at vi kan stille visse spørgsmål til fundet – men svarene kan ikke gives her, for i skrivende stund (september 1968) er fundet ikke færdigkonserveret og langt mindre færdigbestemt.

Møntfund. Numismatikerne, de videnskabsmænd, der arbejder med mønter, forsøger at bestemme fortidens mønter, hvor, hvornår og af hvem de er slået. Men i tidens løb er man blevet stadig mere optaget af endnu et spørgsmål: ældre mønters fundomstændigheder. Næsten alle kendte danske middelalderlige mønter stammer fra fund, enten jordfund eller bygningsfund. Når man finder én eller to mønter sammen, kaldes fundene løsfund. Men når der er tale om nogle flere stykker, fra fem og opefter, kalder numismatikerne det et skattefund. Skattefundet repræsenterer et udsnit af den pengemængde, der har været i omløb i et givet tidsrum i fortiden. Det kan være en købmands aktuelle kassebeholdning, der pludselig er blevet nedlagt under truende krigsfare, og ejeren kan derefter være blevet lovlig forhindret i at hente den. Visse fund viser i deres sammensætning, at det er en persons eller en hel slægts opsparring gennem længere tid, som – godt gemt af vejen – er blevet glemt af efterkommerne. Både fra tiden før møntprägningen begyndte i Norden (o. 825) og siden – særlig i visse perioder – optræder udenlandske mønter i danske møntfund, og de kan give meget interessante oplysninger om handels- og trafikveje samt det økonomiske liv i almindelighed, ja, undertiden også om større historiske begivenheder. En

analyse af samtlige fund af senromerske og byzantinske guldsolidi i Danmark og Sverige har således givet antydninger om nordboernes forbindelser og historie i folkevandringstiden. Sidst i 1000-tallet forsvinder udenlandske mønter i fund fra det egentlige Danmark, og fundene indeholder kun få mønttyper. Landet er nået til samme udviklingstrin som det øvrige Vesteuropa, hvor mønten var feudal, kun kongens (eller feudalherrens) mønt måtte bruges, og den havde begrænset gyldighed – således gav den møntherren store indtægter. Og det er i møntfundene, vi har vor eneste kilde til viden om dette vigtige forhold. Det er klart, at fundet bør foreligge helt komplet ved undersøgelser – måske mangler den yngste mønt, og man kommer til at datere fundet galt. Efter alt at dømme vil Kirial-fundets nedlægningsstid blive bestemt ved hjælp af blot to-tre af skattens mønter.

Der foreligger en stadig voksende litteratur både i de nordiske og udenlandske sprog om møntfund. Således har Kolbjørn Skaare for nylig i en artikel i Kulturhistorisk Leksikon¹ foreslået en inddeling i sluttede fund og ophobningsfund. Kirial-fundet hører som skattefund til blandt de sluttede fund, medens de mønter, der findes ved udgravning af landets kirkegulve, hører til blandt ophobningsfundene. Kirkegulvsfundene indeholder mønter, der brugtes i befolkningens daglige handel ogandel, og om deres betydning som historiske kilder kan man læse i Kirsten Bendixens nyligt udkomne bog »Danmarks Mønt«².

I Skaares førnævnte artikel findes henvisninger til en lang række værker om møntfund. Her skal blot nævnes den svenske historiker og numismatiker Sture Bolins artikelsamling »Ur penningens historia«³.

Kirial-fundet. Som nævnt er fundet endnu ikke færdigkonserveret, og det er faktisk begrænset, hvad der for øjeblikket kan tilføjes til de oplysninger, der straks blev meddelt⁴. Med sit skønsmæssigt anslåede indhold af 70.000 mønter (alle af sølv) er fundet ikke alene Danmarks største, det er også et af de største nordeuropæiske middelalderfund overhovedet. En nærmere gennemgang af en del af de engelske mønter, sterlingene, har i øvrigt vist, at møntskatten må være nedlagt i 1360'erne, da der er fremkommet et par sterlinge slæ: efter 1362.

Takket være engelske numismatikeres grundige arbejde kan man i dag ret nøje bestemme de tilsyneladende ganske ens sterlinge⁵. Henrik III's såkaldte long-cross sterlinge, der blev udmøntet 1247–1278, kan deles i syv grupper, der hver blev udmøntet inden for et

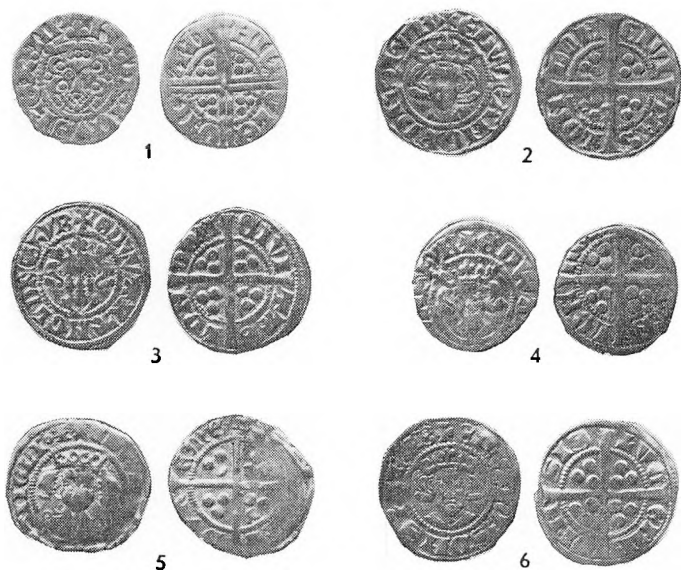

Fig.1-6. Sterlinge fra Kirial-fundet. 1. England, Henrik III, slået i Canterbury med Nicolas of St. Albans som møntmester, 1248-50. Denne havde tidligere i 30 år været Valdemar Sejrs møntmester. 2. Edward I, London, 1280-81. 3-4. Edward I-II, London, ca. 1305-09. Vægt 1,39 g og 1,05 g; forskellen skyldes stærk beklipling, der hyppigt ses i fundet. 5. Edward III, Durham, hvis bisp havde møntret, 1356-61. 6. Luxemborg, Johan af Böhmen, †1346, »lusbbourne«.

Foto: J.S.J.

ganske bestemt tidsrum (fig. 1). Edward I og II's samt delvis Edward III's sterlinge (indtil 1335) inddeles i 15 hovedgrupper, der også hver for sig kan dateres inden for ganske få år (fig. 2-4). Edward III's senere sterlinge deles i grupper, der blev udmøntet 1344-51, 1351-61 og 1362-69 (den senere udmøntning behøver vi ikke her at beskæftige os med). Sterlingene fra 1351-61 deles i syv undergrupper, der hver er udmøntet inden for ét eller ganske få år (fig. 5). Når man nøjere skal bestemme disse mønter, skal man bl. a. se på kronens udseende og antallet af bogstaver i indskriften samt bogstavernes form. Også de skotske og irske sterlinge kan dateres ret nøje.

De engelske sterlinge blev efterlignet (men ofte i ringere metal og vægt) af forskellige feudal-herrer i Nederlandene, Nordfrankrig

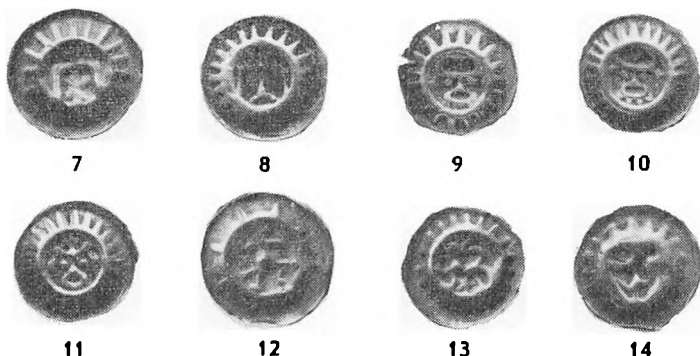

Fig. 7–14. Hulpenninge fra Kirial-fundet. 7–8. Hamborg; nr. 8 er meget almindelig, tilsyneladende af ringe lødighed. 9–10. Henføres til Meklenborg; fundets almindeligste mønt, der har talrige varianter med hensyn til stråletal (her 18 og 24) og halsperler. 11. Henføres traditionelt til Meklenborg, men Lybæk forekommer som en mulighed. 12–14. Lyneborg; fra Lyneborg er der optalt ca. 75 forskellige typer. Foto: J.S.J.

og Vesttyskland. Særlig berygtede var de luksemborgske efterligninger slæde af Johan den Blinde, greve af Luksemborg og konge af Böhmen, der faldt i slaget ved Crécy 1346 (fig. 6). Englænderne kaldte dem lushbournes, og der var dødsstraf for at indføre dem i landet⁶. De optræder i et ikke helt ringe antal i Kirial-fundet.

Hovedmassen af fundmønterne er nordtyske hulpenninge, små én-sidigt prægede mønter af vægt under $\frac{1}{2}$ gram, uden indskrifter, men af typer, der traditionelt henføres til Hamborg, Lybæk, Meklenborg, Lyneborg og Salzwedel (i Altmark i Brandenburg) (fig. 7–14). Ordningen af hulpenningene er vel hovedopgaven ved bearbejdelsen af fundet, men det er påfaldende, at der næsten ganske mangler moderne, videnskabeligt holdbare katalog-værker⁷, ligesom bestemmelsen i ældre litteratur undertiden har et noget vilkårligt præg.

Danmarks møntvæsen i 1200- og 1300-tallet. Der er ingen danske mønter i fundet. Efter Christoffer II's død 1332 var der nemlig ikke præget dansk mønt vest for Øresund. Den mønt, der var præget siden Valdemar Sejrs død 1241, var stadig blevet ringere⁸. Kongen havde hvert år udstedt en ny mønt, der tvungent skulle bruges ved betaling af skatter, og denne mønt var efterhånden endt som ren kobbermønt. Hvis den endnu har været i omløb omkring 1360, så har det kun været i daglig småhandel. Ganske vist har vi efterretnin-

ger, der antyder, at Valdemar Atterdag 1355–56 prægede en sølv-mønt⁹. Måske skjuler den sig blandt Kirial-fundets mylder af indskriftsløse hulpenninge, men indtil andet er bevist, må vi antage, at alle mønterne i fundet er af udenlandsk oprindelse.

Siden midten af 1200-tallet havde man i Danmark anvendt udenlandsk sølv mønt ved større betalinger og handler. Det ser vi af samtidige skriftlige kilder og af møntfund. Sterlingen omtales tidligst i et par kildesteder fra 1251¹⁰, den franske turnos (udmøntet første gang 1266 i Tours) omtales første gang på dansk grund 1285¹¹, medens lybske penge omtales fra ca. 1300¹². Lybske penge har åbenbart været et synonym for de nordtyske hulpenninge, hvis nærmere oprindelse datiden næppe altid har været klar over.

Man har hidtil nærmest anset den stigende og efterhånden enerådende anvendelse af de udenlandske penge for at være en art reaktion mod de stadig slettere kongelige mønter hos den del af befolkningen, der havde brug for værdifaste møntenheder, enten i gældsforhold eller jordhandel, men også ved handel på udlandet. Der foreligger også en forklaring på, *hvordan* de udenlandske mønter er kommet ind i landet. Erik Arup fremhævede nemlig i sin Danmarks-historie¹³, at det danske samfunds betalingsbalance over for udlandet i 1300-tallet var så gunstig, at landet »ved værdien af sin eksport . . . ikke blot kunne dække betalingen af sin import af fremmede varer, men endogså indtjene og her i landet fastholde en så stor mængde af fremmede penge, at disse kunne blive det gængse betalingsmiddel i alle indenlandske omsætninger, der krævede penge«. Arup lagde ikke skjul på, at det var et fænomen, han bedømte positivt. Med samme begrundelse udtrykte Arup sig andetsteds endnu kraftigere: Årene 1320–1360 må økonomisk betragtet have været særlig lykkelige arbejdsår for det danske folk – man kan næppe overvurdere værdien af Danmarks landbrugsudførsel¹⁴. Vi skal senere se, at det var et lovligt lyst billede, Arup tegnede – midt i 1300-tallet var der en langvarig økonomisk krise under udvikling.

Det er naturligvis rigtigt, at der ved eksporten af heste og salg af sild fra Sundet¹⁵ åbenbart er kommet en mængde sølv mønt ind i landet, der er trådt i stedet for det sølv, der ved møntforringelsen gradvis forsvandt ud af det danske pengevæsen og vel er anvendt af kongerne til dække af politisk betonedede udgifter i udlandet, såsom betaling af lejetropper.

Anvendelsen af udenlandsk mønt i Danmark var dog ikke så enestående og ej heller så heldig, som Arup tilsyneladende mente. Her i landet har man altid været henvist til at importere det metal, der

– ædelt eller uædelt – brugtes ved møntprægning. Forskellen er blot, at i nogle perioder har statsmagten formået at håndhæve et møntmonopol, i andre perioder har udenlandsk mønt kurseret frit, undertiden også jævnsides med den danske (således dalerne i 1500- og 1600-tallet, som det ses i Balle-fundet¹⁶). Snarere kunne man lægge vægt på, at konsekvent anvendelse af fremmed mønt i 1300-tallet tyder på tilbageståenhed i forhold til de udstedende lande, og at det er et tegn på en forholdsvis svag centralmagt, der af den ene eller den anden grund ikke evner at opretholde en egen udmøntning. Selv om møntretten ikke udnyttedes til at slå mønt, der var underlødige eller af tidsbegrænset gyldighed, gav den normalt en vis, mindre indtægt til møntherren, i Danmark kongen og nogle af biskopperne.

Europæisk baggrund. Det bør imidlertid fremhæves, at andre højst interessante omstændigheder synes at være forbundet med anvendelsen af udenlandsk sølv mønt i Danmark og i det øvrige Norden på dette tidspunkt. Der synes nemlig i første halvdel af 1300-tallet at være tale om en veritabel flugt fra de sølvproducerende og -udmøntende lande i Mellem- og Vesteuropa til Nord- og Østeuropa samt til Orienten. Og vel at mærke ikke blot en vandring mellem de respektive landes møntsmedier, som en nyere amerikansk undersøgelse har antydnet det for Englands, Frankrigs og Flanderns vedkommende¹⁷. Det er imidlertid kun muligt at give antydninger af denne trafik, tal kan sjældent gives. De følgende afsnit må forstås under denne forudsætning.

★

»Sølvflugten« ses tydeligt i forholdet mellem Frankrig, Genua og Orienten. Fænomenet blev for en lille snes år siden analyseret i en ganske kort, desværre udokumenteret artikel af den franske arkivmand Robert-Henri Bautier¹⁸. Han har fundet en række kilder, der viser, at denne sølvhandel i første halvdel af 1300-tallet havde et betydeligt omfang. Allerede o. 1310 antog den franske hovedmøntmester, at sølv i et omfang af henved 100 tons var eksporteret fra landet, og det ikke blot som mønter, men også direkte fra de franske miner. Det er naturligvis vanskeligt at vurdere det nævnte tals holdbarhed, men man får en forestilling om dets størrelse, når man tager i betragtning, at omfanget af Englands udmøntning i 1300 var på halvdelen af denne mængde¹⁹ – og netop 1300 udmøntedes der usædvanlig meget i England. Bautier fremdrog desuden en række dokumenter, der viste, at trafikken havde sit hovedsæde omkring Montpellier i Sydfrankrig, og at den drevs henved 25 år. De tal,

Bautier opgiver, viser, at den franske møntmesters skøn på ingen måde var overdrevet, tværtimod. Sølvet sendtes fra Montpellier til Genua, hvorfra det gik videre til Orienten.

★

Den mængde ædelmetal, der i middelalderen var i omløb i Europa, var i følge den franske historiker Marc Bloch forbløffende lille, og selv relativt beskedne bevægelser kunne give voldsomme udsving²⁰. På denne baggrund må man forstå Bautiers oplysninger om, at sølv i en periode har været usædvanlig højt vurderet i forhold til guld, ja, i 1352 skal forholdet mellem de to metaller i Frankrig have været 1:4½ – ellers har forholdet mellem guld og sølv ofte svinget mellem 1:10–12. Årsagen var, at de franske og engelske statskasser under 100-årskrigen var nødt til at skaffe sølv for at betale tropper etc., men de fik deres lån i guld fra udlandet. Endnu vigtigere var, at orienthandelen i anden halvdel af 1340'erne på ny gik over Ægypten, hvor sølv som møntmetal var højt i kurs. Dette medførte, at efterspørgselen efter sølv steg ganske betydeligt, og resultatet blev altså det ovenfor nævnte forhold mellem guld og sølv, der vist er ganske enestående i historien. I Italien forsvandt sølv fra markedet²¹. Det er dog ikke sikkert, at man i Østersølandene har sporet virkningerne af dette chok²².

Men det var ikke blot til Orienten, sølvet forsvandt. Den russiske historiker Anna L. Choroskevic har i nogle undersøgelser over Novgorods handel i 1300- og 1400-tallet fremhævet, hvor stor rolle indførslen af sølv har spillet, og at det blev fordelt over hele Rusland gennem Novgorod. Indførslen af sølv, hovedsagelig i barreform, var særlig livlig i første halvdel af 1300-tallet og foregik i denne periode hovedsagelig gennem hansekøbmændene²³. Skønt det sikkert har været betydelige mængder sølv, der gik til Novgorod, er der intet, der tyder på, at handelen havde det omfang som til Orienten²⁴.

Mængden af vesteuropæisk sølv, der har cirkuleret i Danmark, véd vi intetsomhelst om, men det har ikke været helt lidt. Bortset fra de mange samtidige kildesteder²⁵ kan man nævne de nu 40 større eller mindre møntfund, der kendes i Danmark fra 1340'erne og 1350'erne²⁶. Også i Norge og Sverige optræder vesteuropæiske mønter midt i 1300-tallet²⁷.

Man kan derfor være fristet til at opstille den ovenfor antydede hypotese: Orienten, Rusland og Danmark med det øvrige Norden

har tilsammen udgjort et randområde, hvortil sølvet er strømmet fra Vest- og Mitteleuropa. Forbud mod udførsel af sølv, som hyppigt optræder både i England og Frankrig, har intet nyttet. »Randområdet« må altså have haft varer, de vesteuropæiske købmænd ville købe.

1300-tallets krise. Når vi beskæftiger os med de økonomiske forhold midt i 1300-tallet, må vi tage en anden, meget omdiskuteret historisk omstændighed under overvejelse. Det er det fænomen, man plejer at kalde den senmiddelalderlige krise eller 1300-tallets krise, der for øvrigt var så langvarig, at den først kulminerede omkring 1400. Tidligere troede man, at den først og fremmest var fremkaldt af den frygtelige byldepest »Den sorte Død«, der hærgede midt i århundredet, men alt tyder på, at den befolkningstilbagegang og stagnation, der prægede en stor del af Europa i anden halvdel af 1300-tallet og langt ind i 1400-tallet, havde talrige andre årsager.

Man får et indtryk af denne krise i J. Heers fortrinlige fremstilling af Vesteuropas sociale og økonomiske historie i dette tidsrum²⁸. Katastroferne var gentagen hungersnød som følge af misvækst og klimaforandring (og stærk befolkningsvækst i den foregående periode²⁹). Følgerne på landet blev forladte landsbyer og bortvandringer, kort sagt, det man i ældre tid kaldte »forvirring i samfundet«. Der opstod til tider en spontan rædsel, der gav sig udtryk i jødeforfølgelse og klassehad, bonderevolter og bandituvæsen. I sin konklusion understreger Heers, at der var forskel på krisens virkninger i de forskellige dele af Europa.

Også i Danmark mærkedes denne europæiske krise. Landsbyer blev øde og forladte, kirker nedbrødes. Ja, i løbet af et par menneskealdre kunne man på egnen totalt have glemt eksistensen af en landsby. Samtiden var klar over, at krisen ikke primært skyldtes pesten, men skød snarere skylden på krigene³⁰. Her har vi baggrunden for, at Valdemar Atterdag midt i 1350'erne kunne bygge en borg i Randers af materialer fra 11 nedbrudte landsbykirker³¹.

Bjergværkskrisen. Krisen i 1300-tallet viser sig tillige på et for møntvæsenet så vigtigt felt som bjergværksdriften. Også på dette område er det svært at komme med konkrete tal og udviklingslinier, men det er et faktum, der oftest anerkendes af både økonomiske historikere og fagets specialister. Man må regne med, at sølvproduktionen har været faldende i hvert fald fra midten af 1300-tallet og til ind i anden halvdel af 1400-tallet³². Årsagerne må søges mange steder, og de er livligt diskuteret. Man har peget på teknologiske vanskeligheder, som endnu ikke mestredes – minegangene skulle være kommet for dybt ned og fyldtes med vand. Man kan også lægge væg-

ten på et andet aspekt, nemlig møntforringelsen. Brydningen af ædelmetaller var et regale, sølvet skulle sælges til landsherren til tvangspris. Men når denne betalte et fast beløb pr. enhed med en mønt, der blev stadig dårligere, er det let at se, at brydningen efterhånden ikke betalte sig og forfaldt³².

De mellemeuropæiske bjergværkers produktion havde stor betydning for Lybæks møntvæsen. De lybske købmænd skaffede nemlig det meste sølv fra Bøhmen, Erfurt og Brunsvig (minerne i Harzen); bøhmisk sølv kom undertiden også over Stralsund. Disse oplysninger stammer fra den lybske møntbog fra 1365–76³⁴, en af de ældste mere udførlige kilder til organisationen af møntvæsenet ved Østersøen. Det er også her, vi får at vide, at den lybske hulpenning 1367 var 8-lødig (altså indeholdende 500 ‰ rent sølv) et betragteligt fald fra 1350, hvor den var 13¹/₄ lødig (ca. 820 ‰ rent sølv)³⁵.

Årene efter 1350 har altså bragt urolige møntmæssige forhold i Lybæk³⁶, og man kan roligt regne med, at det har været gældende i hele Nordtyskland. En af årsagerne kan have været svigtende sølvforsyning.

Konklusion. Efter denne skitse af tidens økonomiske baggrund kan vi vende tilbage til Kirial-skatten. Størstedelen af dens mønter er som omtalt de små nordtyske hulpenninge. Det er her påfaldende, at der er meget store grupper ensartede hulpenninge (af typer, der henføres til Hamborg og Meklenborg, fig. 8–10), der at dømme efter deres grå og sorte udseende er af en betydelig ringere søvlødighed end fundets øvrige mønter (de engelske sterlinge har normalt en lødighed på over 900 ‰, hulpenningene i Ebbelnæsfundet, der er nedlagt 15–20 år tidligere, er næsten alle over 850 ‰³⁷). Naturligvis er det først omfattende lødighedsprøver, der kan fortælle os om formodningen er rigtig. Men hvis det er tilfældet, og forudsat at fundet kan dateres inden for ganske få år, så har vi mere fast grund under sødderne, når vi skal vurdere krisens virkning i de vestlige Østersø-lande.

Længere ud i formodninger og hypoteser skal vi ikke, før Kirialfundet er færdigbehandlet, og lødighedsprøverne er taget. Men dette rids fra Møntsamlingsens arbejde turde vise, at danske møntfund og deres tolkning er lige så vigtig en opgave for den specialiserede historiker som f. eks. studier af voldsteder, kalkmalerier eller middelalderlige landsbykirkers bygningshistorie. Resultaterne fra disse forskningsgrene – tilfældigt udvalgt fra Nationalmuseets øvrige mangesidede virksomhed – indgår i det stadig mere nuancerede billede, historikerne danner sig af landets udvikling i første halvdel af dette årtusind.

Sølvskatten fra Balle

AF EJNAR HOVESEN

Kun tre måneder efter det sensationelle fund af den store møntskat ved Kirial¹ skulle det utrolige ske, at endnu en sølvskat dukkede op af Djurslands jord.

Mandag den 12. februar 1968 kl. 13,15 ringede postkontrahent fru Agnete Jørgensen, Balle, til mig og spurgte, om jeg kunne komme til Balle, da man mente at være stødt på noget spændende under gravearbejdet – »muligvis en skat eller sådan noget«. Jeg kørte omgående til Balle.

Hyllested-Rosmus kommune havde netop købt en parcel af matr. nr. 5 for at anlægge en offentlig parkeringsplads på stedet. Arbejdet var overdraget til firmaet Dansk Damman A/S, og det forberedende jordarbejde var lige påbegyndt. Det øverste jordlag blev fjernet ved hjælp af en bulldozer med bred grab. Den blev ført af Marius Jensen, Attrup Kær, og da han langsomt kørte maskinen tilbage, rev grabben en blank genstand op af jorden og slyngede den hen imod formand Charles Sørensen, Ny Balle. Den ramte ham på det ene ben, og først troede han, at det blot var en konserverdåse; men ved nærmere eftersyn viste det sig at være et stort krus med låg og hank. Da Sørensen ville rense kruset lidt for jord, faldt der en mængde store mønter, et bæger og flere andre ting ud, og de to mænd bemærkede nu, at der også lå flere mønter i jorden på det sted, hvor kruset havde ligget.

Fra sit vindue (posthuset ligger umiddelbart overfor) havde fru Agnete Jørgensen tilfældigt overværet det lille optrin uden dog at kunne se nøjere, hvad der egentlig gik for sig. Med det store møntfund ved Kirial i frisk erindring råbte hun til mændene, om de havde fundet en skat. Og da spøgen viste sig at være alvor, aftalte de, at fru Jørgensen straks skulle ringe til mig. Imens holdt de to mænd vagt ved stedet og sørgede for, at der ikke blev rodet yderligere i jorden eller fjernet noget, før jeg kom til stede.

Jeg blev med det samme præsenteret for det store krus, en meget smuk sølvdrikkekande med låg og hank. Ved sammenstødet med

bulldozerens svære grab var den blevet trykket lidt, men var i øvrigt intakt og meget velbevaret. Lågets hængsel var helt, og en inskription på forsiden var helt uskadt. Årstallet 1630 stod tydeligt at læse.

I kruset lå et meget smukt sølvbælte, fuldstændig uskadt og sammensat af små, rektangulære sølvplader med ens motiv og hæftet sammen med små dobbeltkæder. Yderligere havde der i kruset været et sølvbæger, et meget smukt, lille krucifiks med Kristus-figur på begge sider, en tynd kæde og en enkelt ske foruden en del store og meget velbevarede sølvmønter.

*Udgravningen*²

Fra hele området for den planlagte parkeringsplads var der fjernet ca. 40–50 cm af overfladejorden, og hele bunden bestod af groft grus iblandet spredte, ikke særligt store sten. Der var ikke blevet iagttaget særlige forhold omkring findestedet, specielt ikke større sten eller tegn påstensætninger. Muldlaget havde kun været 30–40 cm.

Der afdækkedes et felt på 2×2 m. Hvor kruset havde ligget, fandtes talrige store og små sølvmønter indenfor et ganske lille område (til trods for den meget hårdhændede jordbehandling), desuden et par dobbelt-håndfladestore stykker skind og enkelte mindre stykker. Den fjernede jord sigtedes omhyggeligt, og der opsamledes en stor mængde sølvmønter. I det øverste lag var der især mange store og særdeles velbevarede, hvorimod de små mønter tiltog nedefter for helt at dominere billedet i bunden.

3–4 cm nede kom en buttet, afrundet »rand« af brunt læder til syne. Mit første indtryk var, at der måske kunne være tale om en skindklædt kant af et træskrin eller lignende; men ved bortpensling af jorden viste det sig at være en noget beskadiget læderpung af en længde på ca. 20–22 cm. Defekterne i pungen lod indholdet delvis synligt. Der sås flere skeer, og delvis inde, delvis udenfor i den omliggende jord fandtes nogle spænder og hægter. Lidt væk fra skindpungen og tilsyneladende uden relation til denne fandtes en enkelt ske, som var lidt mindre end de andre. En lille, lidt mere fast klump jord viste sig at indeholde en meget smuk guldring, og inden i denne lå to små, kuglerunde guldknapper, som hver var forsynet med et lille »øje« og bundet sammen med en lille tråd.

Imellem de talrige småmønter i de nederste lag fandtes en del små stykker stof, – på flere af stykkerne sad mønter fixeret til stoffet. I bunden fandtes et par større og velbevarede stofstykker, hvilende på

en ganske tynd (3–5 mm) og meget skrøbelig træbund med tydelige siderande. Den var ganske let buet med en dybde på ca. 4 cm, målte ca. 25×35 cm. Det nederste lag med træbund, stof og enkelte mønter toges op samlet, da bunden var meget skrøbelig. Dens form fik én til at tænke på et lille trug. Der fandtes ikke noget, som kunne tyde på egentlige sidestykker. Under træbunden fandtes intet, og der fandtes ingen tegn på stensætning. Ingen trærødder gav mistanke om træer.

Det samlede fund³

1. *1 stor drikkekande med låg*. Højde 25 cm. Stempel (AC): Albert Carstensen, København⁴. Kanden er smukt dekoreret på forsiden og med en tydelig inskription: DRICK OC ÆD / GVD EY FOR / GÆD / TIE OC LID / HAAB OC / 16 BIE 30 / – Inskriptionen omkranset af blomsterranker, holdt af to engle. Ovenover inskriptionen initialerne: N A / M N D / W / (IHS). På hanken: W. På låget: I H S.
2. *1 bæger*. Højde 11,7 cm. Intet stempel. Smukt dekoreret og med navnetrækket: M A D.
3. *1 krucifiks*. Hængesmykke. Højde 7,9 cm, bredde 6,5 cm, dybde 1,4 cm. Kristusfigurens højde 2,7 cm. – Intet stempel. Der ses en Kristus-figur på begge sider, figurerne støbt i samme form. Øverst på kors et bånd, graveret: I N R I.
4. *1 bælte til kvindedragt*. Stempel, som er noget beskadiget. – Bæltet består af syv rektangulære reliefplader, vekslede med fem dobbeltkæder, som er forbundet med pladerne med små hængsler. Imellem de to plader er en »nøglering« eller lignende, forbundet med pladerne ved hjælp af to glatte ringe. Låsen er af samme type, som man kender fra et spejderbælte. Pladerne bærer samme relief (støbte). Bæltet er fuldstændig intakt, samtlige hængsler hele.
5. *1 kæde*, lang, ensartet, hæftet sammen med en lille tråd. Har formentlig været anvendt til at bære et smykke (krucifikset?), evt. til at snøre et livstykke(?).
6. *2 små, slanke »snorestænger«* med øje. Til kvindedragt.
7. *1 beslag til læderbælte*. Intet stempel. Beslaget er nærmest dobbeltbladformet, ender i en ret stor krog.
8. *1 mindre beslag*. Intet stempel. Muligvis endestykke til bælte eller hængsbånd.
9. *2 små og 6 lidt større kroge*. De små 3,2 cm lange. Den ombøjede ende er pladeformet og med to små huller. Har været syet på en dragt – der sad endnu trådstykker i det ene hul.
10. *8 bægter*. Hver med »øje« og lille knap i ét stykke.
11. *4 spænder*. 3 små uden »spyd« og 1 lidt større med »spyd«.
12. *1 cirkelformet fatning*. Formentlig anvendt til broche eller andet smykke.
13. *1 knap*. På størrelse med en ært, kugleformet og forsynet med et lille »øje« til påsyning.
14. *1 ske*. Længde 16,8 cm, lafbredde 5,2 cm. Stemplet (S): Simon, Ebeltoft. Inskription på forsiden: J E N S . J E S P E R S E N . På bagsiden:

- KARN . KRISTENS . D – (Graveringen på de to sider synes udført samtidig, bryllupsske?).
15. 1 *ske*. Lille størrelse, længde 11,7 cm, lafbredde 4,2 cm. Intet stempel. På skaftet en dobbeltmusling. På laffens bagside graveret: M . N . D
 16. 1 *ske*. Længde 16,2 cm, lafbredde 6,2 cm. Intet stempel. »Drueske« med den typiske drueklase eller kogle. På laffens bagside graveret: I . H
NL
(NL sammenskrevet)
 17. 4 *skeer*. Længde 16,7 cm, lafbredde 6,5 cm. Intet stempel. »Drueskeer«. På bagsiden af de tre er graveret M T S / 1634. (Af disse tre var én ske ubeskadiget, én med skaftet vredet og én brækket mellem skaft og laf). Den fjerde ske, med årstallet 1635, var brækket.
 18. 3 *skeer*. Længde 16,8 cm, lafbredde 5,4 cm. Intet stempel. På bagsiden graveret M T / S i skjoldformet kartouche. Herunder årstallet 1635.
Alle disse genstande (1–18) er af sølv.
 19. 1 *fingerring af guld*. Er glat uden nogen form for graving.
 20. 2 *guldknapper*. Er kugleformede, på størrelse med en ært. Begge forsynet med et lille »øje«, igennem hvilket de var heftet sammen med en fin tråd. En lille, hvid, fembladet emaljeblostm var synlig på begge knapper.
 21. 1 *læderpung*. Længde 20–22 cm, noget beskadiget. Indeholdt blandt andet ske nr. 14 og skeerne nr. 17 og 18, i alt 8 skeer. – Herudover de forskellige spænder og hæfter, som delvis var gledet ud.
 22. 2 *dobbelt-håndfladestore stykker skind eller læder*. Disse stykker var kommet til syne sammen med kruset og taget op før selve afdækningen. Det må altså have ligget i det øverste lag, hvor det er blevet slået i stykker af bulldozeren. Måske kan det have været en skindpose med nogle af de store sølvmonter, som netop var særlig talrige i de øverste lag. Desuden fandtes enkelte mindre stykker skind.
 23. 1 *træbakke eller -trug*. Hele den samlede skat har været anbragt på denne træbund, som fandtes dybest nede. Den var skrøbelig, men lod sig dog ret let pensle fri, således at den kunne løftes op. Den målte ca. 25×35 cm og i dybden ca. 4 cm. Bunden var dækket af
 24. *Flere stykker ret velbevaret stof*. Flere steder sad mønter fast i stoffet.
 25. *Sølvmonterne*. Mønterne vejede samlet 29 kg. De var alle fra Christian IV's og Frederik III's tid, men i øvrigt var der mønter fra Danmark, Norge, Sverige, Nederlandene, Tyskland, Polen, Østrig og enkelte fra England. Der fandtes mange meget smukke og velholdte udenlandske dalere, ligesom de store danske krone- og markstykker var usædvanligt velbevarede. Mønterne er allerede blevet konserveret og bestemt på Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling⁵. Den yngste mønt bærer årstallet 1655. Det er fundet på et par nederlandske dalere.

Til trods for den noget hårdhændede behandling af jorden, før den egentlige afdækning begyndte, var det efterhånden muligt at danne sig et nogenlunde indtryk af skatten og dens placering på træbakken. I bunden har ligget de talrige småmønter, højere oppe skindpungen med skeer og andet, og øverst lå de mange store, fine mønter (formentlig i skindpose) og den store kande med det rige indhold.

Sølvskatten fra Balle, samlet på findestedet.

Den historiske baggrund

Som det allerede vil være fremgået af det foran nævnte, er det ikke vanskeligt at placere sølvskatten tidsmæssigt. Der er tale om en af de såkaldte svenskekrigsskatte, og årstallet 1655 viser, at den må være gravet ned efter dette år – formentlig under Carl Gustav-krigen, 1657–1660.

Efter det berømte felttog med overgangen over bælteerne måtte Danmark i februar 1658 slutte den sørgelige Roskilde-fred med Sverige, hvorved vi mistede Skåne, Halland og Blekinge. Allerede i juli 1657 drog Carl Gustavs tropper ind i Jylland, og i august nåede de Djursland⁶. Roskilde-freden fik ingen større betydning for Djursland, idet de svenske soldater blev liggende her i de få måneder til svenskekongens fredsbrud i august 1658, da han gik i land i Korsør for at drage mod København.

I henhold til alliancen fik Danmark i efteråret hjælp, idet en hær på 30.000 mand drog op i Jylland. Det var tropper fra Polen, Brandenburg og Østrig. Det var hårde folk, og skal man tro beretnin-

gerne, var disse »venner« endnu værre end svenskerne. Den polske general Czarniecki kommanderede de polske tropper på Djursland, og det gik meget hårdt ud over egnen. En af officererne har fortalt herom i sine erindringer, og man forstår, at det var med god grund, at man især frygtede polakkerne, som røvede og plyndrede rundt omkring på egnen. Et indtryk heraf får man også i den såkaldte »Nørre Herreds Bog 1660«.

Den 23. juli 1659 udkæmpedes ved Ebeltoft et søslag mellem en dansk-hollandsk flåde og en svensk. Det blev en stor svensk sejr, og senere gik svenskerne i land, nedhuggede eller fangede 500 ryttere og pålagde byen en brandskat på 2000 rigsdaler.

Det var ikke underligt, at folk gjorde, hvad de kunne for at skjule deres kostbarheder i disse tider. Ingen kunne føle sig sikker overfor de plyndrende fremmede.

*

Hvem nedgravede sølvskatten?

Selv om man ikke ganske kan udelukke den mulighed, at der kan være tale om røvet gods, må det dog anses for at være usandsynligt. Med den omhu, der er lagt for dagen ved nedgravningen, kan der næppe være tvivl om, at det er ejermanden selv, som har skjult skatten, og der kan næppe heller være tvivl om, at nedgravningen er sket på baggrund af de urolige tider. Men hvad der er sket med ejermanden, véd vi ikke – blot, at hverken han eller hans familie senere har skullet gense deres kostelige sølvskat.

Hvem der har ejet sølvet, véd vi endnu ikke; men måske vil det en dag lykkes at finde frem til ejermandens navn. Der er nemlig visse retningslinjer at gå efter, idet de forskellige navne og initialer vil være udgangspunkt i den videre udforskning. Der er ikke fundet adelige våben på nogen af tingene, således at man må regne med, at de har tilhørt en borgerlig familie – velstående bonde eller købmand.

Vi véd, at skeen med navnene: JENS JESPERSEN – KARN KRISTENS . D er af lokal oprindelse, idet den bærer Ebeltoft-mesteren Simons stempel. Simon omtales 1637, og han er blandt andet også mester for alterkalken i Ebeltoft kirke, dateret 1627⁹.

Kan vi finde frem til personerne bag de to navne JENS JESPERSEN og KARN KRISTENS . D(atter), vil vi være gådens løsning meget nærmere, og der skulle være en mulighed for, at det en dag vil blive opklaret. Vanskeligere bliver det nok med de forskellige ini-

tialer – på den store drikkekande: N A, M N D, M A D, W, og på skeerne: M_ST , I_{NL}H.

At man kan bestemme skeen med de to navne til med sikkerhed at være et arbejde af Ebeltoft-mesteren Simon peger på, at man må søge ejnermanden her på egnen. Ved venlig hjælp af lederen af Ebeltoft byhistoriske arkiv, Poul Hvitved, er det lykkedes at finde nogle oplysninger om Ebeltoft og omegn på denne tid. Visse personer og hændelser træder her frem på en sådan måde og i en sammenhæng, som *kan* have betydning i vor søgen, at de bør nævnes ganske kort.

L. J. Böttiger fortæller meget udførligt om præsten *Niels Pedersen*, som var præst i Ebeltoft 1613–1653, da han døde i sit 69. år. I de 40 år i Ebeltoft synes der gang på gang at have været røre om hans person, og han var impliceret i den ene retssag efter den anden. Foruden sit præstearbejde havde han mange gøremål. Han drev en udstrakt handel, ejede flere huse, vandmølle, smedie og lod endog bygge et skib. Ikke blot landsmænd, men også de fremmede tropper var hans handelsforbindelser, og han har sikkert været en meget rig mand. Hans stridbare sind bevirkede, at han efterhånden lagde sig ud med næsten hele borgerskabet. 21. juli 1637 sendte man en klage over ham til kongen, underskrevet af 29 »med egen hånd« og af 23 undertegnet med vokssegl. Blandt klageskrivelsens mange forskellige punkter skal en enkelt citeres: »Item udi samme fjendetid skal han have taget fra Kirken en sølvkande, som en Dannemand havde givet dertil at have messevin udi, og bar den under sin kjole til en ritmester, der lå i byen, og fik hannem og dermed befriet sig eget sølv og andet gods og bragte sig i største venskab med fjenderne, og siden havde sit køb og salg med dennem frit beholden; – saa, hvad de røvede og tog fra adel og andre fattigfolk, vidste de strax i ham at have deres købmand, med meget mere kan blive overbevist og skulde give Eders K. Maj. en hel forundring om slig en præstes gjerninger«.

En af underskriverne var den nævnte giver af sølvkanden, *Christen Madsen Kock*, som også havde skænket kirken en alterkalk med inskription: »Anno 1627 haffver Christen Madsøn Kock og hans Hustrug Margrete Jørgensdatter forerit till Ebelltofft Kiercke dene Kalck og Disk med en Söll-Kand till Win till begge diers evig ihukommelse«. Samme Hr. Christen må have været en velhavende mand.

Lensmanden på Kalø tog sig af sagen, og der var mange forhør af vidner. Søren Mikkelsen i Draaby citeredes »for et enlig Vinde om thuinde diøner, Rytterkuinden, der laa til Peder Matzøns, lued han-

nem foe; Hr. Niels bekiende hans høstrue kjøpt diønerne«. – Søren Jørgensen i Draaby citeredes for »et enlig winde om diøner och Kleuder s. *Jenns Jespersen* schulle sold i Norge«. Dette sidste navn har naturligtvis vor specielle interesse, og det må vel være muligt at finde navnet på denne Jens Jespersens hustru. Et véd vi: at han har levet samtidig med sølvmedemester Simon. 1626–35 var Jens Jespersen rådmand i Ebeltoft¹⁰.

Den store sag sluttedes ved domsafsigelse i Viborg den 29. marts 1639 med forlig. Beviserne synes at have været for spinkle. Dog var den stridbare præst også efter denne tid impliceret i den ene sag efter den anden lige til sin død.

★

Der er igennem årene fundet mange »svenskekrigsskatte«, men den største af dem alle er sølvskatten fra Balle¹¹.

Ved en reception på Djurslands Museum den 26. april 1968 fik de to findere af skatten, Marius Jensen, Attrup Kær, og Charles Sørensen, Ny Balle, af rigsantikvar, professor, dr. phil. P. V. Glob overrakt hver 12.000 kr. i dusør og danefægdogdtgørelse.

Kalkmalerier og adelsvåben i Glesborg kirke

AF SV. CHRISTOFFERSEN

Da hofjægermester *N. I. C. G. Inel*, Meilgård, i 1898 lod foretage en stor restaurering af Glesborg kirke, som han da ejede, opdagede man, at både hvælvinger og vægge havde været bemalet med kalkmalerier, som man derpå helt afdækkede. Og da hofjægermesteren havde til hensigt at lade hvælvingerne give »en let dekoration«, foreslog professor *J. Kornørup* efter at have undersøgt de afdækkede billeder at lade dekorationsmaler *Svendsen*, København, benytte de gamle sik-sak, spidser og slyngninger til den nævnte lette dekoration. Endvidere foreslog professoren at bevare og opfriske et billede af Abrahams offer, nogle våbenskjolde og bomærker samt årstallet MDXX = 1520, mens det »øvrige måtte opfres som mindre værdifuldt og ødelagt«¹. Hertil kan føjes, at billederne på korets nordlige og sydlige hvælvkapper allerede i 1887 havde været afdækket af *Magnus Petersen*, men var blevet tildækket igen. Og endelig at dekorationerne – men ikke billederne – sidst i 1930'erne i forbindelse med kalkning af kirken var blevet trukket op med ret kraftig farve. – Dermed har vi angivet udgangspositionen for den store og særdeles vellykkede restaurering af kalkmalerierne i Glesborg kirke, som nu i 1967-68 er foretaget af konservator *Olaf Hellvik*, V. Alling; og her skal nu forsøges en gennemgang af disse billeder og dekorationer, som til trods for, at en hel del er gået tabt og ikke vil blive »malet op«, nok kan glæde og berige den opmærksomme iagttager.

Kirkerummet

Kirken er formodentlig ved slutningen af middelalderen blevet forlænget mod øst, og koret afsluttes nu af en tre-sidet altervæg. Skibet har fire stjerneformede hvælvinger, ligesom koret er overhvælvet med stjernehvælv. Hertil kommer tårnrummet med en mere enkel krydshvælvning. Ved den nylig afsluttede restaurering er der ved vin-

duerne i syd fremdraget store fladbuede vinduesnicher, hvori der tidligere var indmuret spidsbuede nicher svarende til vinduernes form. Også disse ny-afdækkede nicher var smykket med kalkmalerier.

Koret

Højdepunktet på kirkens udsmykning med kalkmalerier, der må have virket ganske overvældende på den tids mennesker, er så ganske tydeligt det store *Kristus-billede*, der nu er fremdraget på altervæggens midterste hvælvkappe, netop det sted, hvor alles øjne måtte søge hen for enden af kirkebygningen og over alteret. Ansigtet er tegnet groft, det er stærkt i trækkene; men står alligevel så svagt, at ansigtet »lyser«. Hovedet er omgivet af en korsmærket glorie; venstre hånd fatter om jordgloben med korset, og højre hånd er løftet til velsignelse. Alt er omgivet af brede slyngninger besat med stjerner. En stor, indrammet indskrift under billedet lader sig desværre ikke mere tyde, men alt taler for, at det har været ord som »*Mig er givet al magt i himlen og på jorden . . .!*« – Desværre vil dette magtfulde billede være helt skjult af altertavlens øverste stykke, kun synligt når man står bag alteret. Allerede et halvt århundrede efter billedets tilblivelse har man altså kunnet dække det til med et nyt, strålende kunstværk, altertavlen fra 1618; måske har det allerede da været overkalket! – Ved Kristi venstre hånd – på domsbilleder er det »forbandelsens side« – på den sydligste af altervæggens tre hvælvflader viser det noget medtagne billede »*fristelsen i ørkenen*«, hvor djævelen – som næsten ikke kan skelnes mere – rækker en sten op mod den hungrige Jesus, for at han skal forvandle den til brød. Tydelig er derimod Jesu afvisende håndbevægelse; han faldt ikke for fristelsen. Det gjorde derimod *kong David*, som ses på korets sydlige hvælvkappe. »*Da davit så batsabea (Bathseba) i det bad*« fortæller den endnu læselige indskrift. Scenen er i øvrigt skildret yderst ærbart: Hjulpet af to kvinder vasker Bathseba fødder i haven, der støder op til kongeslottet, hvor kongen fra taget over porten med harpen i hånden og flankeret af to tårne følger den smukke nabos »*badning*«. Men hans blik røber, at det fristende syn har fænget i hans sind – igen et eksempel på de mesterligt tegnede ansigter! – inden længe vil Bathseba blive ført ind gennem den åbne port, og Davids dybe fald er indledt².

To små ræve – ikke særligt fremragende tegnet – i nederste venstre hjørne af billedet skal måske antyde det lumsk farlige i situationen. – Dermed er der på denne side vist to mulige udgange af livets fri-

stelser: Jesu afvisning og sejr og Davids eftergivenhed og nederlag. Vi er på syndens farlige side!

Ved Kristi højre hånd, som er løftet til velsignelse, ser vi på altervæggen nordligste del Jesus i samtale med *den samaritanske kvinde* ved Jakobsbrønden. Jesusskikkelsen er ganske symmetrisk med den tilsvarende i fristelsesbilledet. Begge skikkelser er velbevarede, og man kan måske skimte, at kvinden ikke hører til sin bys bedste børn. En indrammet indskrift er desværre også her gået tabt på nær spredte bogstaver; men det har måske været et af hovedordene i beretningen: »... den som drikker af det vand, jeg giver ham, han skal til evig tid ikke tørste ...« – »Fristelsens brød« og »livets vand« er skildret på begge sider af alteret.

Det er også liv og frelse, der skal symboliseres med billedet på korets nordlige hvælvkappe. Magnus Petersen omtaler fra sin afdækning af billedet i 1887 et bredt skriftbånd, hvorpå der står:

her står (?) mose og
opliftede vormen y
Ørken³.

Denne indskrift er nu borte, ligesom Moses' ansigt er næsten udvisket. Tydelig er derimod nogle israelitter omslynget af slanger og med ansigter fortrukket i smerte; men Moses peger på kobberslangen, hvorfra frelsen skal komme; den øverste del af slangen og den korsformede stang, som den er ophængt på, er væk; men der udgår tydeligt nok lægende stråler fra den til de ulykkelige. Og tankerne går til Johannesevangeliets ord: Ligesom *Moses ophøjede slangen* i ørkenen, sådan må menneskesønnen ophøjes, for at enhver, som tror, skal have evigt liv i ham! – Bag Moses står tre velbevarede mænd i korte, vide kapper efter 1500-tallets mode⁴.

Kappeflige og ribber

Korhvælvingens højeste punkt er som de andre hvælvinger smykket med en stor roset, og under den danner stjernehvælvet 8 kappeflige. I de 4 af disse er afbilledet mandsskikkelser, og et skriftbånd ved den ene viser: »*profeten S* «; ved de andre er kun enkelte bogstaver synlige; men det skal sikkert forestille fire profeter, der har talt om frelserens komme.

I de andre fire kappeflige er malet brede slyngede ranker; det samme gælder korets vestlige hvælvkappe såvel som mange andre flader i kirken, der ikke er udsmykket med egentlige billeder. – Undtagen herfra er selve ribberne i hvælvingerne, som bærer en mere enkel og primitiv udsmykning: spidse vinkler i ret tynde streger,

En af de fire mandsskikkelser, måske en profet, i kirkens kor.

(Foto: H. P. Christensen, Spentrup).

vinkler, der er bredere udført, skaktavl og enkelte andre former. Denne udsmykning må regnes for ældre end den øvrige; på steder griber de to former også ind i hinanden.

1520–1550

Vi vender os nu endelig til korets østlige hvælvscape over alteret; altså på en fremtrædende plads i kirken. Der ses et våbenskjold med to halvmåner og to sekstakkede stjerner symmetrisk ordnet. Det tilhører biskop *Niels Clausen* (sometider med tilnavnet Skade, men vist med urette), som var indehaver af bispestolen i Århus fra 1491 til 1520, hvor han viste stor interesse for domkirkens udsmykning. Han døde i Silkeborg i 1531 og er begravet i Århus domkirke⁵. – Uden om dette våben ses rester af et større våbenskjold med to skjoldbærere. Det vil blive omtalt senere ved en samlet omtale af alle våbenskjolde i kirken. – Men i næste hvælving på den østligste hvælvscape i kirkeskibet findes endnu to våbenskjolde, der ser ud til at være fra samme tid som Niels Clausens: I heraldisk højre side (beskuerens venstre) ses slægten Juuls lilje og i venstre side Skjernovernes tre røde »rokker« (nærmest som korsformede murbrudstykker) på hvid bund. Disse to våben vil passe på *Søren Nielsen Juul*, der ejede Hedegård, en nu nedlagt og nedrevet herregård 3 km vest for Glesborg, og hans hustru *Dorthe Iversdatter Skjernov*. Søren Juul døde i 1535. – Endelig findes årstallet MDXX = 1520 på vestsiden af gjordbuen mellem skibets 2. og 3. hvælving. Og dermed mener vi at have tidspunktet for den første udsmykning af kirken, de omtalte spidse vinkler m. v. på ribberne, som måske er foretaget umiddelbart efter, at der er indmuret hvælvinger i kirken. Man kunne vel så gætte på, at arbejdet er bekostet af Søren Juul og Dorthe Skjernov, måske efter tilskyndelse af stiftets biskop. – Det er også meget sandsynligt, at det er malernes bomærker, vi finder i skibets 2. hvælving på sydhvælvet nær Abrahams højre arm og gribende ind i dette billede; de er malet med samme streg som de tynde, spidse vinkler.

Ifølge en avisartikel⁶ skulle man i 1898 under indskriften på billedet af David og Bathseba og omgivet af en særlig ramme have kunnet læse: »anno 1550«. Det skal nok være det sandsynlige tidspunkt for udførelsen af den største del af decorationen: de store billeder og de brede slyngede ranker. Men mellem 1520 og 1550 skete der meget i Danmark!

Skibets østligste hvælving

– Vi vender tilbage til skibets første hvælving, hvor prædikestolen

Dreng eller ung mand, der læser eller synger.

(Foto: H. P. Christensen, Spentrup).

står ved sydvæggen ud for et af kirkens store sydvinduer. Hertil blev den i 1898 flyttet ud fra 2. hvælving. I stjernehvælvets fire flige ser vi igen fire mandsskikkelser; men denne gang forestiller de personer, der er *samtidige* med maleriernes tilblivelse. I den nordøstligste flig ses en mand i lang kappe med baret på hovedet og stok i hånden; i de andre ses yngre mænd eller drenge, der læser eller synger af bøger eller skriftruller. I næste hvælv ses lignende skikkelser, som må være *lærer og elever*; blot er lærerens plads her i det sydøstligste hjørne, og han har en bog i hånden i stedet for stokken. – I reformationens gudstjenesteordning – kirkeordinantsen af 1539 – blev det forordnet, at børn skulle medvirke ved gudstjenesterne med sang og læsning, bl. a. af katekismens 6 afsnit, alt under skolemesterens ledelse. Det må da vist være sådanne 6 drenge fra reformationstidens første år, der læser og synger i Glesborg kirke under deres læreres vejledning!⁷.

Hvælvkapperne i nord og syd har næsten helt mistet deres udsmykning. På sydkappen over prædikestolen ses nogle stråler, der falder på grene af et træ, og stråler der i en anden vinkel udgår fra noget, der har været et skriftbånd, hvoraf kun en del af et enkelt bogstav er tilbage. Der er for lidt grundlag for at gætte på, hvad billedet har forestillet⁸.

*

I vinduesåbningen bag prædikestolen, der som nævnt var muret til efter det spidsbuede vindue, ses til venstre et svagt billede af en engel, der sidder på kanten af en sarkofaglignende grav, og til højre tydeligere de tre kvinder på vej til Jesu grav påskemorgen; de har glorier om hovedet og salvekrukker i hænderne. Til begge sider løber billedet fra vinduesåbningen ud på vægfladen. Ansigterne er igen tegnet fint og med sikker hånd. – Et meget lignende billede findes på en hvælvkappe i Estruplund kirke i Rougsø herred; så der er sandsynligvis en forbindelse mellem de to kirkers kalkmalerier. Estruplunds billeder skal være udført noget tidligere end Glesborgs og er knapt så sikkert formede. Om det så er samme mester, der har udviklet større færdighed i løbet af de mellemliggende år, eller to elever af samme skole, men med forskellig evne, må vi lade stå ubesvaret. Det er måske i denne forbindelse værd at bemærke, at udsmykningen med kalkmalerier af Århus domkirke skal være afsluttet omkring år 1520, så der derfra kan være udgået malere, der har virket videre i landsbykirkerne⁹. På begge sider af lydhimlen er der våbenskjolde, som vi senere vil vende tilbage til.

Nordvæggen

Nordvæggen har også foroven en skjoldfrise og under den en fremstilling af *verdensdommen*. I senmiddelalderens kirkekunst var dette motiv yderst almindeligt og indtog ofte en fremtrædende, ja dominerende plads i kirkernes »billedbibel«. Her har det en langt mere tilbagetrædende plads. I midten skimtes Kristus som verdensdommeren omgivet af stråleglans; fra hans mund udgår til hans venstre side dommens sværd; ved højre side har der været en nu udvisket blomstrende liljestængel. Ved denne side – til venstre for beskueren – ses en yndefuld Maria-skikkelse knæle i bøn for menneskene, der stilles for Guds dom; i modsatte side kan man kun ane Johannes Døberen, der på samme måde går i forbøn på de fordømtes side. Bag Maria skimtes indgangen til himlens herlighed; bag Johannes anes skikkelser på vej til fortabelsen. Såvel over som under billedet ses næsten forsvundne indskrifter.

To skikkelser nedenunder i venstre fjerdedel af væggen tiltrækker sig mere opmærksomhed og forekommer langt vanskeligere at bestemme. På den øvrige del af væggen har der sikkert være flere, en række med 8–10 ialt. Yderst til venstre arbejder en bonde med sin greb eller skovl; han tager hårdt fat, og maleren har helt nøjagtigt vidst, hvordan armenes og kroppens stilling er i et sådant tilfælde; og han har formået at skildre det levende og virkelighedstro. Ved siden *løfter en anden skikkelse en kølle* (eller kniv?) i højre hånd, og man skimter et lignende redskab løftet bagover i venstre hånd; den fint svajende hofte angiver rytmen i arbejdets bevægelse; øjnene er rettet nedefter mod noget ophøjet, en dyngge eller noget tøj lagt over en buk; måske er sidemandens blik rettet samme sted hen. Denne anden skikkelse kan være en kvinde, måske med klæde om hovedet; hoften taler vel for, den uskønne store næse imod; klædedragten virker også ualmindelig. Men hvilket arbejde kan der være tale om, at »hun« eller de begge udfører? – En høstscene ville passe godt til domsbilledet ovenover; både Gamle testamente (Joel 3,18) og Åbenbaringsbogen i Ny testamente (14, 17ff) kunne give medhold for dette. – Endnu mere spændende ville det være, hvis det blot er et par almindelige bønderfolk fra 1500-tallet, der passer deres slidsomme arbejde. Der kunne så have været repræsentanter for andre erhverv eller andre stænder i de nu forsvundne billeder. – Hvis det er tilfældet, og hvis vi kan vove at sammenholde det med den tilbagetrædende domscene ovenover, så ville vi have et smukt udtryk for den lutherske reformations syn på menneskers almindelige arbejde som en tjeneste

for Gud og den trygge tillid til at måtte være under Guds nåde i hver en stand og stilling – i modsætning til senmiddelalderens ængstelige indstilling til det almindelige verdslige liv og altid nagende angst for Guds dom! – Og vi kan ganske givet regne med, at den lutherske reformations tanker har været så langt fremme her på egnen på dette tidspunkt, så de også har kunnet sætte deres præg på kirkernes udsmykning i midten af 1500-tallet¹⁰.

Skibets 2. hvælving

Ved overgangen fra skibets første til dets anden hvælving bemærker vi på pillen mod nord det første af fire meget smukt udførte *viekors*; de tre andre findes midt på nordvæggen i denne og næste hvælving og på næste pille. Ved en kirkes indvielse malede man sådanne kors, hvor biskoppen havde stænket med vievand, ialt 12 steder i kirken. – Lader vi nu blikket følge opad til de to nordøstlige kappeflige, ser vi i den ene en af de omtalte syngende eller læsende skole drenge, og lige ved siden af ham, næsten gemt ind i det slyng af ranker, der ellers udfylder de tomme flader, finder vi en stor fugl, en *trane*; den står på ét ben, og man kan skimte, at det andet ben er løftet; i det skal den holde en sten; tranen bliver således et symbol for årvågenhed; for hvis den falder i søvn, vil den tabe stenen, som så rammer den anden fod, og straks vil den være vågen igen!¹¹. – En vel anbragt påmindelse for den unge mand ved siden af –, der tilmed på den nordlige hvælvkappe har »*syndefaldet*« for øje!

Der er ikke meget tilbage af dette billede; blot øverste del af et træ med røde frugter og nederste del af stammen, om hvilken en slange slynger sig; vi aner måske streger fra Adam og Eva på hver side af »kundskaabens træ«, hvor de blev fristet til fald af slangen. I billedets nederste venstre hjørne dukker et ondt ansigt op, der giver den dystre stemning over motivet. – »Syndefaldet« er tredje billede i en række, der begynder på hvælvingen over indgangsdøren, hvor vi ser *verdens skabelse*, og som fortsætter på den mellemliggende hvælvkappe, hvor menneskets skabelse sikkert er fremstillet. På begge disse billeder ses Gud i billedets venstre del i fornem kappe og med bøjlekrone på hovedet; på det første er skabelsen helt omgivet af en mandelformet glorie; i en cirkel i billedets højre del har jorden taget form, højdedrag og træer er synlige.

På næste billede er kun Skaberens hoved omgivet af glorien; Guds Ånd svæver ikke mere over vandene, men Gud står selv i Edens have. Blikket – der er stærkt og godt – er rettet ned mod et parti i billedet,

»Abraam offret sin søn sac efter Guds befaling«.

(Foto: H. P. Christensen, Spentrup).

der nu er næsten udvisket; men vi må formode, at det er Adam, der skabes, – eller måske sover han nu, så Gud er ved at skabe kvinden af et af hans ribben! Men en mindre begivenhed end disse kan vi ikke tænke os, der kan være tale om. – Under billedets højre del ser vi et af de firkantede ventilationshuller omgivet af et rævehoved. Disse huller indgår iøvrigt også de fleste andre steder i dekorationen.

Som tredje billede i rækken følger som sagt syndefaldet i skibets anden hvælving; den vender vi nu tilbage til⁹.

På den sydlige hvælvkappe har vi et af kirkens bedst bevarede billeder, som man også i 1898 fandt egnet til at blive stående efter en mindre opmaling; det forestiller, som den læselige indskrift angiver: »*Abraam offret sin søn Isac* efter guds befaling.« – Men også dette billede har vundet ved konservator Hellviks behandling, idet den oprindelige udførelse, som er kommet frem igen, er rigere paa enkeltheder end dekorationsmaler Svendsens opmaling i 1898. Således er der nu et fornemt mønster i Abrahams kappe; man kommer til at tænke på præstens messehagel. Til højre for ham knæler Isak i bøn foran et alter bestående af fire runde søjler, hvorpå der hviler en stenplade; på denne flammer offerbålet kraftigt. I højre hånd løfter Abraham sværdet for at dræbe sønnen; men englen fra himlen griber fat i det, og bukken, der nu skal ofres i stedet, venter i billedets nederste venstre hjørne. – Alt hvad der i denne stund måtte røre sig i en gudhengiven faders sind, læses i Abrahams ansigt! – De to bomærker i venstre side er omtalt. – Ligesom fremstillingen af kobberslangen leder også offerscenen her til tankerne til Kristi offer på Golgatha; og også denne gang er frelsen skildret lige overfor faldet (syndefaldet – Abraham–Isak, jvf. David–Bathseba – kobberslangen), men altså »spejlvendt« i forhold til korets billeder. – Billederne i de to næste sydlige hvælvkapper er også led i den frelse, som Gud sendte med sin Søn: Marias bebudelse og Jesu fødsel. – Men først vender vi os til den østlige hvælvkappe i skibets anden del, hvor tre store, runde *medailloner* er bevaret. I den midterste sås ved den sidste afdækning endnu tydeligt Guds lam (= Kristus) med sejsfanen; men murens pudslag var så skrøbeligt, at billedet ikke blev bevaret. Motivet findes i Aarhusbiskoppens våben. – Medaillonen til højre viser en mand med langt mørkt skæg, klædt i kappe fra gammel tid. Han skeler tilsyneladende på højre øje, og det ser ud til, at han på den synlige venstre hånd har fem fingre foruden den skjulte tommelfinger! Ved ansigtets side læses bogstaverne »*elioc*«. Der kan vel være en mulighed for Elias eller Enok; Elias som »forløber« for Kristus i Johannes Døbers skikkelse¹²; hånden peger tydeligt på Gudslammet; Enok, som vandrede

Medaillonen i midten: Elias eller Enok? Øverst til højre en lærer eller reformatorisk prædikant.

(Foto: H. P. Christensen, Spentrup).

med Gud og blev »borttaget«¹³. Men svarene er ikke tilfredsstillende. – Til venstre ses en ældre mand med langt hvidt skæg og et karakterfuldt ansigt, der næsten må have krævet levende model; med venstre hånd peger han – med en mærkelig trind finger – nærmest nedad, altså ikke mod Gudslammet; af indskriften over hans hoved er bevaret de sidste 3–4 bogstaver »?ham«; Abraham? – eller Bileam?¹⁴

3. hvælving

I skibets tredje sydlige hvælv finder vi *Marias bebudelse* skildret. Maria til venstre i billedet med en stor strålende glorie om det smukke, fromme ansigt; en bog ligger opslået foran hende: Det gamle Testamente, der forjætter frelseren. Englen Gabriel kommer ind fra højre – ellers almindeligst fra venstre –; han hilser Maria med en velsigende hånd og med højt løftede øjenbryn. Bag Maria ses et stærkt foldet skriftbånd, hvor der nederst læses ordet »Maria«; men der har formodentlig stået mere.

4. hvælving

Tilsvarende i fjerde hvælv ses *julenatten* i Bethlehem; stalden er markeret ved tag og mure; til højre i billedet ses Josefs ansigt, til venstre skimtes Marias skikkelse; et æsel og en hest – det skulle vel ellers være en okse? – står ved krybben¹⁵; men det noget medtagne billede viser ikke Jesusbarnet selv. Eller har barnet mon alle dage været skjult af krybbens side? – Vi har jo stadig kun fundet Jesus direkte fremstillet på korvæggen; alt andet har været symboler! – Over stalden lyser en stor 8-takket julestjerne. – Det er påfaldende, at billedernes »kronologiske« orden på nordhvælvingerne er fra vest mod øst, medens de to scener her følger hinanden fra kor mod tårn!

*

I kappefligene over bebudelsen ses fire mænd. De to vestligste ligner »lærerne« højere oppe i kirken med lange kapper; dog har den nordlige ikke baret, men en højpuldet hat på. Manden i den sydøstlige flig er klædt næsten nøjagtigt som Abraham på det store offerbillede; og den sidste må vist være en ridder, måske i rustning og med langt sværd; han har en flad hue på hovedet. Iøvrigt er billederne ret udviskede. Kan det mon være repræsentanter for fire stænder: En præst klædt som den ofrende Abraham, ridderen, en lærd (»lærer«) og en borger med den høje hat?

På den østlige hvælvkappe er der to våbenskjolde og en indskrift, som senere skal omtales; og på den vestlige kappe må det være den ældste dekoration fra 1520, der danner et træ; »livets træ« måske.

Ved siden af julebilledet ser vi i kappefligen til højre en meget smukt tegnet ung kvinde, og skikkelsen til venstre er efter hovedbeklædningen at dømme også en kvinde, selv om hun står med sværd over skulderen og et afhugget hoved i hånden. Det skal nok være den jødiske heltinde Judith, der efter beretningen forlod en belejret by og gik til fjendens hærfører, hvis hoved hun i en belejlig stund huggede af med hans eget sværd, hvorefter hun bragte det til sine landsmænd, som derpå slog fjenden på flugt¹⁶. Kvinden til højre kan så være en anden af de smukke kvinder, som omtales i de gamle beretninger. – Overfor Judith ses i nordøstlige kappeflig en ung mand med et mørkt fuldskæg. – Lige til høje for ham er en mindre betydelig fugl indsat i rankeslynget. – Endelig i den sidste kappeflig ser vi en ældre mand med større skæg, tilsyneladende fornemt klædt og med en lav hat; højre hånd, der har ring på pegefingern, er løftet i skulderhøjde. – De to mænd er tilsyneladende mere orienteret i retning af hinanden og mod skaberbilledet end mod de to kvinder; men om der alligevel er en forbindelse mellem alle fire skikkelser eller mellem dem parvis må vi lade stå hen.

På østkappen i denne hvælvning ser vi to bomærker indsat i skjolde og under dem navnene på de to ikke-adelige ejere: »søren mikelsen och niels klem) malet. Men ved afdækningen nu tydede det på, at dette var en sen tilføjelse. Både skjolde og indskrift er malet oveni den ældste dekoration og passer heller ikke særligt godt ind i dekorationen fra 1550, så det hele kan være tilføjet senere end denne. Der kan selvfølgelig hentydes til to malere eller andre håndværkere, der har arbejdet ved kirken; men måske mere sandsynligt til to kirkeværger.

3 ryttere

Lige over indgangen til tårnrummet har vi resterne af tre ryttere. Af hesten til venstre er kun bevaret den bageste del; men den er til gengæld overordentlig fint tegnet; lidt af rytteren ses også. Af den midterste hest ses hovedet og forbenene; hovedet er påfaldende lille i forhold til de kraftige forben; her er så meget tilbage af rytteren, at vi kan se, han har krone på hovedet; over den skimtes en nu ulæselig indskrift. Den tredje rytter til højre i billedet er helt væk¹⁷. Den mest nærliggende tydning er, at det forestiller de *tre hellige konger*

på vej til Bethlehem; dette billede vil i så fald være det *tredje* i rækken: Bebudelse, julenat, de tre konger; ligesom der på den anden side var tre (– fire?): Verdens skabelse, menneskets skabelse, syndefaldet. – Der er dog også en vis lighed med de tre konger, som findes i Skibby kirke malet omkring 1350, og som på deres jagttur møder tre dødnige, der minder dem om livets forkrænkelighed¹⁰. Her i kirken synes der imidlertid ikke at være plads til et sådant møde.

Over de tre konger ses en smuk og ret velbevaret medaillon, der viser en fornemt klædt, pæn mand med fuldskæg og stor baret på hovedet. I hænderne holder han, hvad der kunne ligne mange små hvide røer, måske skriftruller eller sammenrullede breve; en indskrift tværs over billedet viser desværre kun få bogstaver; som de sidste af 6 (?): »-mon« (?). Det kunne passe med Sal(o)mon, det gamle Israels vise konge; men der er ikke grundlag for at sige det med sikkerhed. – I rankeslynget til højre for medaillonen sidder en smukt tegnet og vel bevaret *fugl*¹⁰.

Tårnrummet

Mod forventning viste der sig også at være rester af kalkmalerier i *tårnrummet*. Det lykkedes dog kun at bevare en enkelt stor og grov mandsskikkelse på det nordlige hvælv. På vesthvælvet stod navnet »david« og på sydhvælvingen sås rester af Samson, der bærer Gazas byport²⁰; Samson selv var imidlertid næsten helt forsvundet; til højre i billedet sås omridset af en fuglelignende skikkelse. På et tilsvarende billede i Estruplund kirke ses på denne plads den filisterpige, som Samson havde besøgt²¹. Endelig fandtes på østhvælvingen noget, der kunne ligne bispehuer; og her som overalt i tårnrummet var der desuden de samme »stjerner«, som indgår i dekorationen flere steder i kirken. Samson, der bærer byporten, er symbol på opstandelsen, og hvis »david« hentyder til Davids sejr over Goliath²², har der hermed været et symbol på Kristi sejr over djævelen. Dette har i hvert fald været vel anbragt i den periode, hvor tårnrummet tjente som gravkapel.

For fuldstændighedens skyld må vi også tilføje, at der er fundet spor af bemaling *udvendigt på våbenhuset* ved siden af døren!

Det har ikke været muligt at indpasse så nær alle billeder i en samlet beretning eller et fuldstændigt system. Nogle steder har vi undervejs kunnet påvise tydelige rækker og sammenhænge; men vi må regne med, at en del billeder er gået tabt, og dé ville måske have kunnet fylde nogle »huller« ud, så sammenhængen var kommet mere

frem. – Der kan imidlertid ikke være tvivl om, at kalkmalerierne i Glesborg kirke illustrerer væsentlige sider af dén kristne tro og lære, som omkring 1550 må have været frisk og levende også på denne egn: *den lutherske reformations tro og lære.*

★

Kirkens nordre hvælvinger viser skabelsen og syndefaldet; de sydlige i nederste del af kirken taler om frelserens komme til jord. Abraham-Isak-billedet og kobberslangen leder tankerne til *Kristi offerdød* på korset.

Kvinderne ved den tomme grav og det nu næsten forsvundne billede af påskelammet med sejrspanen vidner sammen med de forsvundne billeder i tårnrummet om Kristi sejr over synd og død. En klar fremstilling af langfredagen uden omskrivende billeder mangler ganske vist; men det er måske et af de nu forsvundne billeder. Vi finder verdensdommen – noget tilbagetrukket; men den er der, som den er med i den apostolske trosbekendelse. Der var måske også spor af lutherdommens positive syn på arbejdet og det almindelige jordeliv. Og endelig den ophøjede Herre Jesus Kristus på den mest fremtrædende plads i kirken. Profeterne i koret har vidnet om dette; lærere og elever i kirkeskibet læser og synger nu om det for menigheden, der samles til gudstjeneste i dette skønne rum. Der har ikke blot været noget for øret, men også for øjet, da alt dette stod med friske farver, klart og tydeligt, og – det tør vi måske formode – som vidnesbyrd om nyt åndeligt liv, genfødt ved den lutherske reformation!

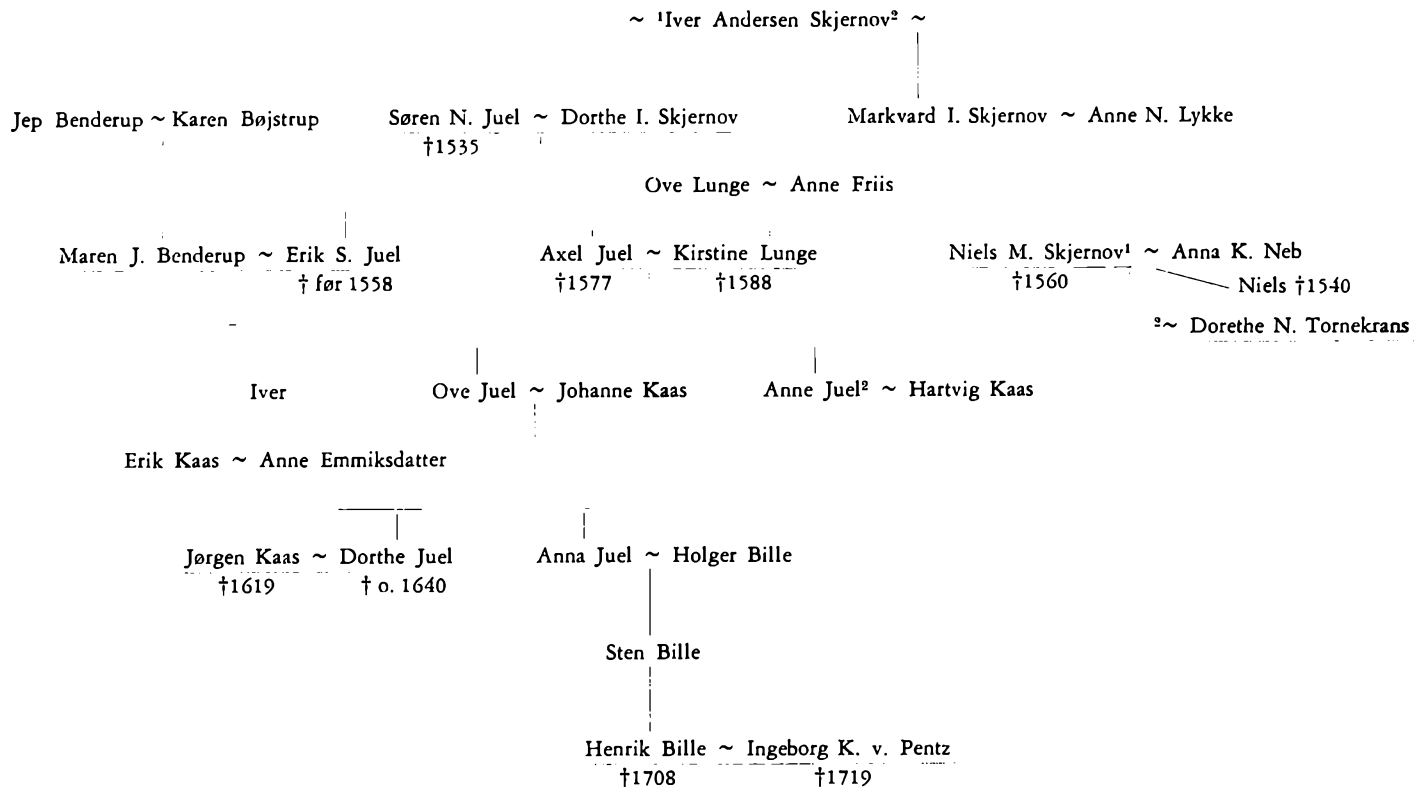
VÅBENSKJOLDENE

For bestemmelsen af de våbenskjolde, der i forvejen var fremme, og de, der kom frem ved restaureringen i 1967–68, har vi et temmelig sikkert udgangspunkt i to skjolde på østkappen i kirkeskibets østligste hvælv. Nordligst (heraldisk højre side, mandssiden) ses slægtens Juuls lilje (navnet skrives Juel, Juul, Jwll . . .), og ved siden (heraldisk venstre, kvindesiden) Skjernovernes (Skiernow o. a.) tre »rokker«, nærmest som korsdannede røde figurer. Sammenholdt med våbnet, der ses på kappen over alteret, biskop *Niels Clausens* af Århus (1491–1520), der viser to halvmåner og to sekstakkede stjerner anbragt »spejlvendt«, er vi ved et tidspunkt, hvor den lille herregård »Hedegård« 3 km vest for Glesborg ejedes af *Søren Nielsen Juul*, som var gift med *Dorthe Iversdatter Skjernov*, og som døde 1535. De

ejede desuden Østergård i Fjellerup sogn, men hørte iøvrigt til mindre betydelige slægter. Længere ned i kirken finder vi iøvrigt på en gjordbue årstallet MDXX = 1520 sammen med indskriften »Sørwi (?) Siuø (?)«. – Det vil vel være nærliggende at formode, at Søren Juul har ejet eller haft ansvar for Glesborg kirke på dette tidspunkt og med biskoppens velsignelse udsmykket og måske forinden udvidet kirken og/eller ladet indmure hvælvinger. Det ses tydeligt, at hvælvingerne er anbragt skævt for vinduerne, hvilket må tyde på, at kirken i sin nuværende størrelse har haft en periode med bjælkeloft, før hvælvingerne er indbygget. For at kirken har kunnet få denne størrelse, må der rimeligvis have fundet en udvidelse sted fra en noget mindre kirke; så der har i tidernes løb været foretaget adskilligt for stadig at forbedre sognets gudshus.

Skjernov og Tornekrans

I samme hvælv finder vi på sydsiden (mændenes side i kirken) to gange to våbenskjolde på hver side af prædikestolen; nærmest koret igen Skjernovs »rokke« og ved siden et rødt skjold med hvid (tvær-) bjælke belagt med en vinranke; begge skjolde har hjelme med vesselhorn. Det sidstnævnte kan tilhøre familien Munk, der i det 15. århundrede tog navnet Lykke, og som førte dette skjold til midten af det 16. århundrede. Nu finder vi i kirkens tårnrum en ligsten, der tidligere lå med det ene hjørne under døbefonten i kirkens kor, formodentlig over selve graven²³. Den er sat over Niels Markvardsen Skjernov (død 1560) og hans anden hustru Dorethe Nielsdatter Tornekrands, samt over hans søn af første ægteskab, Niels, der omkom ved et slagsmål på Gl. Estrup i 1540, hvad der var dobbelt tragisk, da han var sidste mand i slægten²⁴. – De to nævnte våbenskjolde kan passe på *Niels Markvardsen Skjernovs forældre*: Den ret ubetydelige Markvard Iversen Skjernov (død 1499) og Anne Nielsdatter Lykke (nærvrt i 1511). På ligstenen fører Anne Lykke dog et andet våbenskjold (nederste venstre hjørne på stenen), nemlig et firdelt skjold med et »lykkehjul« i 1. og 4. felt og det røde skjold med bjælke og vinranke i 2. og 3. felt; men det skyldes formodentlig, at slægten på dette tidspunkt, år 1560, har skiftet om til at bruge netop dette våben. – På kirkens nordvæg lige overfor finder vi da også to skjolde, der passer på hustruen *Dorethe Tornekranses forældre*; til heraldisk højre side (beskuerens venstre) Tornekransernes stormstige med 5 trin og hjelmtegnet, to arme med en tornekrans, som næppe er synligt her; og til venstre et mørkt (blåt) skjold med hvid bjælke og vinranke og på

hjelmen 2 arme med spejl (kan lige skelnes), slægten Munks våben. Forældrenes navne var Niels Kristiansen Tornekran og Bendit Munk (nævnt 1511)²⁵. En sønnesøns navn findes på prædikestolen i Fjellerup kirke.

★

Niels Markvardsen ejede herregården Meilgård, som under ham sikkert blev til sognets betydeligste gård, men mistede som nævnt i 1540 den søn, der var arving, 20 år før han selv blev stedet til hvile i Glesborg kirke. Han havde derfor i 1553 adopteret sin fætter *Axel Juul* og indsat ham til Meilgårds arving. Denne var søn af den omtalte Søren Juul til Hedegård og Dorthe Iversdatter Skjernov, der var halvsøster til Niels Markvardsen Skjernovs far, Markvard Iversen Skjernov. Hedegård var ved faderens død i 1535 gået til en anden søn, *Erik Juul*, der døde før 1558; han var gift med *Maren Jepsdatter Benderup*, hvis mor var en Bøjstrup²⁶. Måske ejede hans søn *Iver Juul* også en tid gården; han døde omkring 1565. Axel Juul nævnes i hele denne periode som medejer, og i 1560 var han i hvert fald ejer af fædrenejgården Hedegård.

Erik Juul

Vi vender tilbage til våbenskjoldene i Glesborg kirke. På sydhvælvet til højre for lydhimlen over prædikestolen har vi Juulernes lilje ved siden af Skjernovs våben, og overfor på nordhvælvet ses fjernest fra koret på manden plads et (lodret) delt skjold, hvis første felt igen er delt lodret og vandret, så der fremkommer fire røde og fire hvide skaktavl; om det andet felt bærer tegn, kan ikke afgøres. Næste våbenskjold, hustruens, er meget utydeligt, men der anes igen en lodret deling, hvor første felt er mørkt (blåt); hjelmens to vesselhorn er delt vandret af mørk og lys farve; og der er ikke noget i vejen for, at andet felt i skjoldet *kan* være delt lodret og vandret i fire mørke og fire lyse skaktavl. Hvis dette sidste holder stik, har vi her slægten Bøjstrups våben. Så kunne det passe med *Erik Juuls forældres* våben på sydsiden – altså igen Søren Juul og Dorthe Skjernov –, og hans hustru *Maren Benderups mors* våben (Bøjstrup) på nordsiden. Derimod har vi *ikke* kunnet få bekræftet det sidste våben (delt og med røde og hvide skaktavl i første felt) som *Benderups*. Denne slægts våben beskrives som delt og første felt sort, andet felt sølv med vinranke, to vesselhorn i sølv og sort som hjelmtegn²⁶.

Under Erik Juuls forældres våben ses rester af en indskrift: yver e?

– våben. Det kan måske være en hentydning til den nævnte søn Iver Eriksen (s våben?).

Korets store våbenskjold

På korets østlige hvælvkappe over kirkens alter findes som nævnt biskop Niels Clausens våben. Men uden om det ses rester af et større, kronet våbenskjold, der støttes af to »vildmænd). Professor Kornerup fortæller, at han ved undersøgelser forud for restaureringen i 1898 skrabe igennem dette større skjold og fandt derved Niels Clausens våben. Han omtaler det store skjold som et »rigsvåben«, hvad der er nærliggende, da det er firdelt af et kors, er kronet og holdes af to vildmænd²⁷. Bevaret er nu kun de to skjoldholdere; ved heraldisk højre side en »ældre vildmand« med køllen over højre skulder og iøvrigt meget fredsommeligt udseende; ved venstre side en yngre skikkelse, der lader køllen hvile på jorden med den ene ende, mens hans venstre hånd fatter om den øverste ende. Endvidere er kronen tydelig, bestående af en enkelt ring med 7 eller 9 takker (?). Af skjoldet er der derimod ikke meget tilbage. Ejendommeligt nok griber den ældre vildmands hånd *ind* i første felt, idet han holder om skjoldranden! – 2. felt (foroven i modsatte side) viser rester af to vesselhorn; blot ser det ud til, at øverste ende af hornene er spaltet som fiskehale! – Under disse felter ses rester af det kors, der har delt skjoldet i 4 felter. 3. felt viser foroven rest af et bånd med mørkere midtstribe, som også korset har. Det kan *ikke* være samme skjoldtegn som 2. felt. Endelig har 4. felt en rest, der kunne ligne en trolde- eller løvehale! – Der kan efter dette næppe være tale om et rigsvåben. Kristian den Tredjes våben viser i hvert fald i 2. felt den norske løve, og sådan kan dette felt ikke tydes her. Kirkens alterkalk bærer et meget lignende våben; den er skænket af baron Ivar Juul Høg og Helle Trolle i 1683 og bærer i firdelt skjold Juulernes lilje og Trollernes trolde med det afhuggede hoved. Skjoldet er kronet som her, men har ikke vildmænd som skjoldholdere, og de nævnte tegn passer ikke med resterne på kalkmaleriet! – Hvis 2. felt har to vesselhorn, kan det imidlertid tydes som en forbindelse til den nævnte Axel Juul, idet hans hustru var fru *Kirstine Lunge*, datter af Ove Lunge til Tirstrup, som førte sin moders navn, men sin faders våben (Dyre): to vesselhorn. – Det var vel også at vente, at vi skulle finde dette herskabs våben i Glesborg kirke, idet Axel Juul i denne periode nævnes som medejer til Hede-gård, i 1560 overtager Meilgaard efter i nogen tid som adoptant at have været arving til den, og iøvrigt var en betydelig og anset mand,

landsdommer og ejer af betydeligt gods ud over sin hovedgård Villestrup i Astrup sogn i Himmerland. Vi finder hans og Kirstine Lunges våben holdt af én skjoldholder over indkørselen til Meilgård, hvis hovedbygning han opførte i 1573, 4 år før sin død. I 1542 havde han bygget Villestrup og ommuret Astrup kirke med kvadre fra andre nedlagte kirker²⁸. På Nationalmuseet findes der en dør med hans og hustruens våben båret af to mænds skjoldholdere; men iøvrigt må det indrømmes, at slutningen til en forbindelse mellem våbenresterne i Glesborg kirke og Axel Juul hviler på et spinkelt grundlag.

På endnu en østlig hvælvkappe finder vi adelsvåben: I skibets 3. hvælving, hvor vi i heraldisk højre side ser et delt skjold med en rød bjælke i første felt og en halv rovfugl mod den lodrette delelinje i 2. delt. Det har tilhørt *Beltebjergslægten*²⁹, og vi genfinder det i Feldballe kirke på gravstenen over Axel Juuls og Kirstine Lunges datter Anne, som var gift med Hartvig Kaas til Møllerup. Placeringen på stenen skulle passe med hendes farfars mor, hvad imidlertid ikke stemmer med andre oplysninger om slægten Juul. Paa skjoldet ved siden af ses rester af en hvid fugl på hvid baggrund; kun hovedet og den ene fod er tilbage.

En svane ville passe med slægten Neb, hvortil Niels Markvardsens første hustru, Anna Klausdatter, hørte. Slægten Due (Glob)'s våben ville passe godt ind i Juulernes familie, men det opgives som en sort ørn på rød baggrund; ingen af disse muligheder er helt overbevisende. På gjordbuen under skjoldene står »Sørwi(?) Siuø(?)« og årstallet MDXX = 1520.

Inventaret

Også på kirkens inventar finder vi våbenskjolde. Vi vender os først til *altertavlen*, hvor en forholdsvis diskret indskrift fortæller:

Haffuer E: oc V: Jørgen kaas oc E oc V: fru dorete Juul til Meilgaard foreret denne Taffle til Glesborg kierke paa dieres egen bekostning. 1618.³⁰ På nederste del af tavlen ses svarende hertil de to givres slægtsskjolde: Kaasernes våben med den skråtstillede mur med tre takker, hjelmtegnet en tidsel med fire blomster; dernæst Jørgen Kaas's mors våben, slægten Emmiksens skråtstillede tegltag og en tre-blomstret tidsel på hjelmen; så følger slægten Juuls våben og endelig Dorthe Juuls mors våben; også hun var en Kaas, men af slægten med en sparre i skjoldet; hjelmtegnet er to røde og hvide vesselhorn besat med fjer.

På *herskabsstolene* i kirkens nordre side³¹ finder vi igen Kaas's og Juuls våben og forbogstaverne IK for Jørgen Kaas og FDI for fru Dorthe Juul, samt årstallet 1620; da var Jørgen Kaas død året før. Da ægteskabet var barnløst, overgik Meilgård ved Dorthe Juuls død i 1640 til hendes søster Annas børn, Christoffer og Sten Bille; vi vender senere tilbage til en søn af sidstnævnte. – Som nævnt har vi på kirkens alterkalk minde om baron Ivar Juul Høg til Bjørnholm og fru Helle Trolle, der i 1683 har skænket kalken til kirken. Den bærer deres firdelte våben, som er kronet med friherrekronen, og som har et lille skjold i midten, skrådelt i rødt og hvidt; 1. og 4. felt viser Trolles hovedløse trolde, 2. og 3. felt Juulernes lilje. Endvidere ses bogstaverne STIH og FHFT – første T er fejl for F, som kirkens disk har –. Det må tydes som: Salig Friherre Ivar Høg – kalken er givet i baronens dødsår –; og (formodentlig?) Fru Helle Født Trolle³².

I 1703 blev Meilgård købt af Sten Billes søn Henrik Bille, der var gift med den tidligere ejer Adam von Pentz's søster Ingeborg Kristine von Pentz. Deres våbenskjolde finder vi i de metaldøre ved indgangen til kirken, som tidligere har skilt tårnrummet fra kirken, idet der dengang var gravkapel i tårnrummet. Vi ser i den ene halvdel af dobbeltdøren Billes våben, et delt skjold, der igen er delt på tværs i ialt 8 røde og hvide felter; en enkelt »vildmand« støtter skjoldet; hjelmtegnet er vesselhorn med fjer. Lige over våbnet – og endvidere sammenslynget i spejlmonogram i feltet ovenover – ses bogstaverne H B F = Henrik Bille F³³. Under skjoldet står tallet 17, der fortsætter i den anden dørhalvdel med 08, altså årstallet 1708, Henrik Billes dødsår. Pentz's våben er en løve (?) med tungen langt ud af halsen og dobbelthale; dens aggressive udseende stemmer godt med, hvad man véd om slægtens temperament! Hjelmtegnet er 4 køller lagt i firkant, og på samme måde som før ses bogstaverne I K P F = Ingeborg Kristine von Pentz F³³. – I dørenes nederste felter ses hjerter og basunblæsende engle.

★

Endelig kan nævnes, at man på en rødmalet træ-indsamlingsbøsse, en såkaldt »tavle«, har navnene Brüggemann – Korbitz og årstallet 1784; at følgende bogstaver står på tårnets sydside: H F v B – C D G v K og årstallet 1799; og endelig at dette svarer til en nu næsten ulæselig påskrift på en oval kobberplade på en kiste, der nu er flyttet fra en plads under orglet til et kælderrum under koret. De pågældende er kammerjunker Hans Friederich von Brüggemann og hans

hustru Charlotte Dorothea Gotholdine von Körbitz, der blev ejer af Meilgård i 1783.

Kort efter at Brüggemanns kiste var flyttet fra tårnrummet, fandt opmærksomme håndværkere en stor sort sten, som kisten havde stået på. Den viste sig at svare til en »4½ alen lang sort skiffersten«, som er beskrevet af Magnus Petersen i 1886 som liggende i tårnrummet; stenen er imidlertid af langt hårdere materiale end skiffer. Ved nøjere undersøgelse viste der sig spor af dekoration; sagkyndige mener, at der har været pålignet figurer f. eks. af alabast eller af en anden lys stenart; og det var tydeligt, at der ned langs siderne havde været dobbeltrækker af på hver side 8×2 skjolde; endvidere kunne ses spor af en »hylde«, hvorpå der formodentlig har stået et krucifiks og to knælende figurer; ved nederste ende af stenen var der spor af større figurer. Stenen var iøvrigt revnet tværs over. Meget tyder på, at der her er tale om et epitafium over Jørgen Kaas og Dorete Juel, som skulle være blevet nedtaget i 1837³⁴, og det er muligt, at to sandstensfigurer, der findes i Randers museum, er de to knælende skikkelser ved krucifikset; men mere har det indtil nu ikke været muligt at efterspore! – Indtil videre vil stenen blive liggende under orgelpulpituret.

Der er altså på flere måder »huller« i vor viden om, hvad vi finder i Glesborg kirke. Men måske en del af dem vil blive udfyldt helt eller delvis, efterhånden som flere – og mere kyndige – vil få lejlighed til at supplere – og revidere – det her fremsatte.

Den store landbrugskrise fra 1818 til 1828 (II)

AF OLE HALDING

Godsfallitter i Randers amt

Vedø

Elisabeth Christensen, født Thorbjørnsen, enke efter Rasmus Christensen til hovedgården Østergård i Fjellerup sogn, Djurs Nørre herred, tilskøder i 1811-året hovedgården Vedø til baron Jørgen Rosenkrantz, der i årene forinden ses at have ført en noget omtumlet tilværelse. Jørgen Rosenkrantz er fra 1821 tillige ejer af Sophiendal i Veng sogn, Hjelmslev herred under Århus amt, hvilken ejendom var blevet overtaget, efter den i 1820 var blevet tvangsauktioneret. Købesummen for det da ukomplette gods Vedø var 74.312 rdl.¹⁰⁷.

Da Jørgen Rosenkrantz i maj måned 1819 måtte ansøge om lån ved den ekstraordinære lånefond for at skaffe sig kapital til »opsagt og forfalden gælds betaling«, vidner adskillige spredte kommentarer i aktstykkerne blandt aktivkontorenes journalsager om, at hans økonomi da ikke havde været den bedste. De 15.000 rbd. sølv, som han androg om, bevilgedes da heller ikke uden en vis skepsis. Af baronens oplysninger til statsgældsdirektionen fremgik det, at han i 11. juni termin var pligtig at betale 15.059 rbd. fordelt over fire gældsposter, men der synes at have været nogen tvivl med hensyn til, hvorledes der af ansøgeren kunne stilles sikkerhed for dette beløb. Vedø hovedgård ses til bankhæftelsen at være takseret til 46.389 rbd. sølv. Fra mageskiftet i 1811 tilbagestod i 1819 stadig 8240 rbd. efter obligation af 24. juni 1811 med første prioriteret panteret for sælgerfordringen i gård og gods, herunder mølle og afbyggere, således at det ansøgte lån sammen med den i ejendommen allerede hæftende prioritet knap nok endda holdt sig inden for, hvad forordningen af 3. april 1819 kunne bære. Baron Rosenkrantz ses da at måtte mobilisere alle reserver for at stille sikkerhed for kapitalen, og lånefondens pant omfatter endelig efter obligation af 16. juli 1819 anden prioriteret panteret i Vedø hovedgård omfattende omkring 20 tdr. htk. under hovedgårdstaksten, heraf ca. 1 td. skovskyld og lignende mølleskyld med herunderhørende møller og afbyggergårde med ca. 4 tdr. htk. under hovedgårdstaksten. Til dette føjedes den under Vedø hørende andel af Kolind sogns kongetiender samt første prioritet i

Koed kirke med tiender af matrikuleret størrelse 16½ tdr. De til ejendommen hørende bygninger var i øvrigt, ifølge J. Rosenkrantz' egen opgivelse, assurureret for 28.200 rbd.¹⁰⁸.

Næppe er obligationen til den ekstraordinære lånefond blevet tinglyst, før der gøres indsigelser mod sikkerheden for långivningen. Landeværns-kaptajn Erik Christian Müller til Møllerup, Feldballe sogn i Djurs Sønder herred, protesterer over for den konstituerede amtmand, Christian Ludvig v. Stemann, i Randers i sin egenskab af væрге for den i Århus bosiddende første prioriterede panthaver, madam Christensen. Inden tinglysningen 16. juli af panteobligationen til lånefonden havde enkefruen for nogle uprioriterede tilgodehaverer ladet læse en udlægsfordring for debitor, J. Rosenkrantz. Det hævdes nu, at denne fordring måtte gå forud for lånefondens pantet, og kreditor synes i modsat fald at have haft til hensigt at søge retslig afgørelse. Eftersom lånefondens tinglyste fordring havde afløst og ikke oversteg tidligere prioriteter ældre end den afsagte »namsdom«, og da den omtalte fordring ikke var blevet tinglyst, synes man dog ikke at ville føje enkefru Christensen, og denne part har herefter tilsyneladende opgivet at gøre noget ved dette forhold¹⁰⁹.

I 11. december termin 1819 ses J. Rosenkrantz i stand til at svare sine renter, og i den efterfølgende juni måned har han atter en gang undgået terminens skær og har ligeledes indbetalt det pligtige beløb. Først i foråret 1821 må baronen anmode statsgældsdirektionen om henstand indtil udgangen af marts måned med de da i foregående december termin 1820 forfaldne 375 rbd. sølv mod at svare renters rente fra forfaldsdagen. April måned oprinder, uden at beløbet tilstilles direktionen, og i begyndelsen af maj rykkes baronen atter for restancen, idet man i tilfælde af fortsat udeblivelse må betragte lånet som forfaldet til betaling. Reaktion på dette udebliver ganske, og der anlægges følgelig sag ved underretten trods J. Rosenkrantz' bønner om frafald af tiltale. Denne sag pådømmes 7. marts 1822, hvor domskonklusionen helt ses at være i overensstemmelse med den hidtil erkendte praksis. Statsgældsdirektionen udsteder dernæst ordre til dommens eksekution, hvilken iværksættes 30. samme måned. Herefter agtede man tilsyneladende at forsøge ejendommen, der ifølge en skøns- og synsforretning foretaget i marts måned lader til at have lidt endog meget svære skader under en voldsom orkan kort forinden, bortsolgt ved auktion, idet man fra starten af synes at have været rede til at lade de i forvejen prioriterede 15.000 rbd. fortsat indestå mod samme sikkerhed og på samme vilkår ved et fremtidigt ejerskifte. Efter betingelserne for den forestående bortauktionering er

blevet godkendt, afholdes to forberedende auktioner. Ved tredje auktion 13. november 1822 bliver der afgivet bud af 10.000 rbd. sølv af den tidligere forpagter ved Vedø hovedgård, Ole Faurshou, hvilket bud dog overbydes af kammeradvokatens befuldmægtigede med et bud på 10.100 rbd.¹¹⁰.

Ved den tredje auktion over hovedgården bliver en for debitors økonomiske forhold meget betegnende affære fremdraget og trevlet op igennem det følgende års tid. Kaptajn E. C. Müller til Møllerup ses 18. juni at have pantsat nogle ejendomme andragende omkring 6 tdr. htk. indgående i lånefondens pant efter obligation af 16. juli 1819 til en enkefru Fischer for 1625 rbd. sølv, hvilke ejendomme efter forlig mellem kaptajnen og baron Rosenkrantz skulle være overdraget sidstnævnte for en købesum af 4500 rbd. Kreditor nedlægger nu påstand om, at denne sum aldrig var blevet betalt af baronen, og at fru Fischer følgelig alene kan gøre krav på ejendommene som værende hendes pant. Dette kommer til at forsinke afhændelsen af det lånefondens udlagte pant ikke så lidt trods gentagne protester fra første prioritets panthaver. Af skøde- og panteprotokollerne fremgår det, at baronen ikke var ejer af de til lånefondens pantsatte ejendomme, men obligationen af 16. juli 1819 ses ikke at have fået nogen påtegning herom ved tinglysningen. Først 11. juli formås baronen til at reagere på »flere erindringer« om oplysende forklaringer til sagsopklaringen fra kammeradvokaten. J. Rosenkrantz påstår da, at beløbet på 4500 rbd. var betalt, hvilket kammeradvokaten følgelig fordrer bevis for. I september er baronen da også i stand til at præsentere en 27. juni 1813 udstedt kvittering fra kaptajn Müller på halvdelen af købesummen. Han skulle herefter være blevet lovet, at der skulle udstedes skøde til ham, når den resterende sum blev betalt. Denne hævder J. Rosenkrantz også at have erlagt, og herved bliver det. Omkring årsskiftet 1823/24 foregiver han at have tilsendt kammeradvokaten et dokument, der skulle indeholde bevis for, at den resterende halvdel af købesummen for de ca. 6 tdr. htk. var betalt, hvilket kammeradvokaten blot kan betegne som værende usandhed¹¹¹.

1. maj 1823, længe inden der synes at være bragt klarhed over forholdet med fru Fischers panteret i dele af det staten udlagte gods, afholdes auktion for fjerde gang. For første prioritets panthaver bydes 8500 rbd., hvilket af direktionen overbydes med 100 rbd., hvortil kammeradvokaten bemærker, om ikke en ny auktion burde forsøges, da næsthøjstbydende ved den foregående tredje auktion havde tilbudt 10.000 rbd. Det fremgår imidlertid af auktionsbetingelserne, at

de højestbydende ved den auktionsforretning ikke var forpligtet til at vedstå deres bud ved eventuelle fremtidige auktioner, men den nuværende forpagter ved Vedø hovedgård, kaptajn N. J. Kastrup, synes da pludselig at være villig til under betingede vilkår at overtage ejendommen for 14.000 rbd. sølv¹¹².

Efter langvarige forhandlinger ved prioritetsdisputer berammes en femte auktion til 31. marts 1824. Ved denne auktionsforretning bliver et bud fra proprietær Wodschou på 8240 rbd. overbudt af den kongelige kasse med 10 rbd. Kaptajn Kastrup lader endvidere sit tidligere fremsatte tilbud om overtagelse af auktionsforretningen tilføje. 13. maj 1824 approberes så N. J. Kastrups overtagelse af Vedø hovedgård på de af ham stillede betingelser af kongen. Således skulle statsfinanserne i forbindelse med mageskiftet indfri den hidtidige første prioritets fordring på 8240 rbd., hvortil kom renterestancer andragende 989 rbd. efter den 24. juni 1811 udstedte obligation. Kort tid herefter kan en ny obligation til erstatning af de to aflyste fremsendes til den nye ejer, der dog ikke kommer til at nyde sin nye værdighed som godsejer ret længe. 7. maj 1825 kan kammeradvokat Schönheider indberette, at kaptajn N. J. Kastrup til Vedø er afgået ved døden. Sligt medfører blot fordring anmeldt i boet – med renter¹¹³.

Fannerupgård

Fannerupgård i Ginnerup sogn under Djurs Nørre herred hører til blandt de landejendomme, der i landbrugskrisens periode ved hyppige ejerskift underkastes en omtumlet tilværelse. Fra Sostrup og grevskabet Scheel, hvorunder ejendommen hører frem til året 1819, bortauktioneres gården ved en tredie auktion 18. december 1819 af en under admiralitets- og kommissariatskollegiet hørende administrations- og realisationskommission i opbudsboet hos grev Jørgen Scheel. Ved denne auktion overtages Fannerupgård af et konsortium bestående af Ole Secher til Hjortshøjlund, Hjortshøj sogn i Øster Lisbjerg herred, H. H. Ammitzbøll, Jens Buch af Søby samt forvalter Laurits Aagaard Theil på Ørbækgård. Ejendommen havde da 10 tdr. htk. ager og eng og 5 tdr. mølleskyld med godset andragende 80 tdr. htk. Ifølge auktionsbetingelserne var købesummen 12.000 rbd. sølv og 4999 rbd. sedler.

Ejerne af Fannerup synes allerede fra starten af at have haft betydelige vanskeligheder med at stå ved denne økonomiske forpligtelse. Allerede 8. november 1821 ses det, at der ved Århus byting er

blevet afsagt en dom over Ole Secher, H. H. Ammitzbøll og Jens Buch, ifølge hvilken de inden femten dage skulle udrede de 4999 rbd. sedler efter kursen pr. 1. april 1820 med 4 % p.a. og dertil den resterende købesum med omkostninger, hvilken dom 13. januar 1823 læses ved retten i Grenå. Endnu i juni 1823 har køberne ikke betalt noget af på købesummen, og auktionsskødet er da heller ikke på noget tidspunkt blevet udstedt. Gennem admiralitets- og kommissariatskollegiet kommer en ansøgning statsgældsdirektionen i hænde, hvor køberne anmoder om, at den egentlige købesum på 12.000 rbd. måtte blive indestående i gården med lånefonden som første prioriterede panthaver i den samlede ejendom med mølle. I statsgældsdirektionen går man med til, at når køberne straks ville gå ind på at udbetale 2000 rbd. sølv foruden de oprindeligt betingede 4999 rbd. sedler med renter, der af den egentlige købesum skulle svares fra 15. januar 1820, måtte de resterende 10.000 rbd. fortsat indestå med et halvt års opsigelse og 4 % rente p.a. ved behørig udstedelse af panteobligation til lånefonden. I 11. juni termin 1823 var renterestancen af denne egentlige købesum løbet op til 1634 rbd. 50 sk. sølv¹¹⁴.

Vanskeligere end ved auktionen i 1819 er det at skaffe kapital i 1823-året, og de fire købere må kort tid efter erklære, at de først i juni termin 1824 vil være i stand til at udbetale det betingede afdrag på 2000 rbd. Imidlertid udsteder Jens Buch på sine medinteressenters vegne 6. september 1823 en obligation med sikkerhed for dette beløb i en ham tilhørende gård, Nygård i Lyngby sogn i Sønder herred, som med sine ca. 5 tdr. htk. samme år var blevet tilskødet ham for 200 rbd. sedler. Samtidig hermed stiller man særskilt sikkerhed for de gennem tre år resterende renter. Da Jens Buchs obligation i juni termin 1824 forfalder til betaling, må han ansøge om, at det skyldige beløb enten fortsat må blive stående med sikkerhed i Nygård på halvårlig opsigelse eller, at der må forundes ham henstand med udredningen i et år. I direktionen synes man at have besværet sig noget over disse idelige udsættelser, men omsider ses man dog at være gået med til at bevilge henstand indtil 11. juni det følgende år¹¹⁵.

Samtidig hermed skifter Fannerupgård imidlertid ejer. 14. august 1823 blev der underskrevet en købekontrakt, der læstes for retten i Grenå 25. samme måned. De oprindelige ejere overdrog ejendommen til købmand Christian Christensen i Århus for 12.000 rbd. sølv, men handelen ses dog ikke afsluttet endeligt, og skøde udstedtes foreløbig ikke på ejendommen. Dette skete først, da statsgældsdirek-

tionen i begyndelsen af december 1823 havde givet sit minde til også efter dette mageskifte fortsat at lade 10.000 rbd. blive indestående i ejendommen, som det var tilstået de oprindelige ejere. Inden handelen således formelt er gået i orden, ses det, at den fjerde part i køberkonsortiet, forvalter L. Aa. Theil, har trukket sig ud og har afhændet sin andel i gården for 500 rbd. sølv til de øvrige. Da købmand Christensen af lånefonden får tilsagn om, at de 10.000 rbd. måtte blive indestående mod første prioritet i den samlede ejendom, var det da kun på den betingelse, at der årligt afdroges 500 rbd. fra 11. juni termin 1823 at regne. Fra dette tidspunkt skulle renterne ligeledes kontant svares med tilbagevirkende kraft¹¹⁶.

I 11. december termin 1823 indbetaler Christensen til Århus amtstue 122 rbd. sølv og 410 rbd. sedler i afdrag og renter for det første halvår, og herefter bliver 9. marts 1824 obligation udstedt til lånefonden med et pålydende på 9750 rbd., men fra og med juni termin 1824 resterer renter og kapitalafdrag. Andragender fra købmanden om henstand med betalingen bliver kort afvist af direktionen, hvor man gør det klart, at den øjeblikkelige udredelse af renterne var den eneste forudsætning for, at kapitalen fremdeles kunne blive stående i ejendommen. Man synes dog villig til at lade de betingede afdrag fortsat henstå. Da renterne udebliver igennem 1825-året, anlægges et søgsmål mod Christian Christensen ved underretten, hvilket i januar måned 1826 forsøges hævet af købmanden, ligesom han anmoder om, at yderligere henstand måtte forundes ham indtil den forestående 1. maj. I statsgældsdirektionen synes man imidlertid ikke at nære den mindste tilbøjelighed til at ville fravige sine ret konsekvent praktiserede principper, og den eneste lempelse, man er rede til at ville tilstå den betrængte købmand, er, at den truende sagsøgning ville kunne udsættes indtil 1. maj, såfremt debitor kontant kunne erlægge 390 rbd., som indtil da ses at restere af renteafrdragene. Såfremt han til den tid tillige skulle vise sig i stand til at betale det næstfølgende års renter samt udrede de allerede påløbne omkostninger ved sagens behandling ved underretten, ser lånefonden sig i stand til at hæve søgsmålet. Resterende afdrag ville da blive tilskrevet gælden og først affordret ham fra den næstfølgende juni termin¹¹⁷.

Det kan aldeles ikke være kommet som nogen overraskelse for nogen i statsgældsdirektionen, da købmand Christensen erklærer sig ude af stand til at opfylde disse betingede vilkår. Større forundring kan heller ikke have været at påregne som reaktion på udskriftet af domskonklusionen fra retten i Grenå af 28. marts 1826, da dette indløber fra kammeradvokaten. Omkring fjorten dage herefter får denne

tilsendt ordre til at søge den kongelige kasses fordring fyldestgjort med renter og sagsomkostninger ved udlæg i Fannerupgård og mølle, hvilket ses foretaget 27. maj og læst for retten 29. Samtidig ses udlæg foranstaltet for restancer og skatter etc. i juli og oktober kvartaler 1825 til et beløb af 50 rbd. 94 sk. sedler og 47 rbd. 26½ sk. sølv, hvortil kom skatterestancer til et beløb af 203 rbd. 19 sk. sølv for godset, der på indeværende tidspunkt kun ses at andrage omkring 9 tdr. htk. Under udlægsforretningen og ved affattelsen af auktionsbetingelserne gør tjenestefolkene fordring på endnu ikke udbetalt løn fra 1. novmeber 1825 til 1. maj 1826 andragende 112 rbd. sedler¹¹⁸.

Efter to forberedende auktioner afholdes i slutningen af august 1826 en tredje auktion over Fannerupgård, hvor prokurator Anders Hansen til Lyngsbækgården i Dråby sogn i Mols herred byder 6000 rbd., men overbydes af den befuldmægtigede for den kongelige kasse med 6010 rbd. Prokuratorens bud godtages ikke i direktionen, idet den kongelige kasses fordring i pantet var langt større, og man forlanger en fjerde auktion foranstaltet, idet man for alle tilfældes skyld hæfter sig ved, at de højestbydende ved den afholdte auktion var forpligtede til ved nye auktioner at vedstå deres bud. Da udfaldet af den påfølgende auktion 24. oktober ikke bliver mere tilfredsstillende, idet prokuratoren i forening med Jens Buch af Søby, forhen medlem af det oprindelige ejerkonsortium, blot gentager deres bud, fremsættes det forslag, at Fannerupgård skulle lægges ind under det ligeledes statsadministrerede Scheel-Skærvad gods, idet Fannerupgård ligger i nær tilknytning til disse ejendomme. Betænkning angående dette affordres sagkyndige, og i december måned indsendes denne og er da til gunst for sammenlægningen. Herefter overdrages de videre foranstaltninger vedrørende overtagelsen af gården til rentekammeret¹¹⁹.

Meilgård

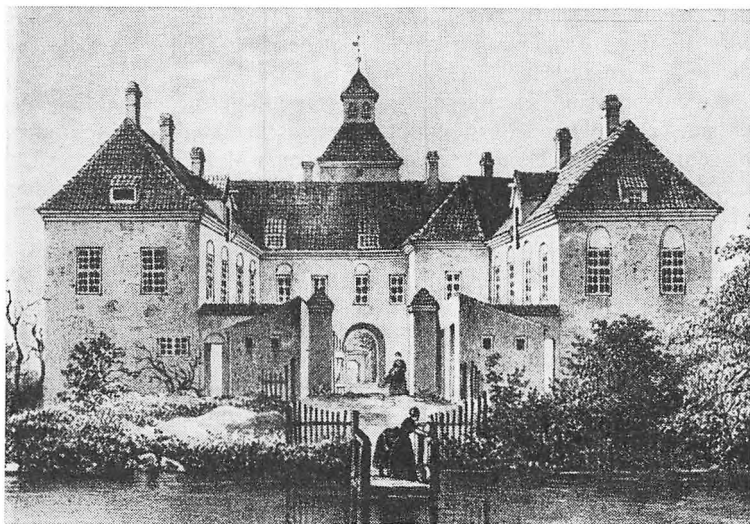
Kammerherre, baron Adam Christoffer Knuth til Lilliendal i Præstø amt afhænder i året 1810 med købekontrakt 19. marts hovedgården Meilgård i Glesborg sogn, Djurs Nørre herred, for 272.000 rdl. kurant til landvæsenskommissær, kammerråd Lars Lassen. I juni termin 1810 udbetaler denne 50.000 rdl. og atter 50.000 i den følgende termin, og da obligationen ved denne lejlighed udstedes på den resterende part af købesummen, er det da med et pålydende på 100.000 rdl. med første prioriteret panteret i ejendommen, uopsigelig over otte år, og 72.000 som anden prioritet. Skøde udstedes til lige 11. december. Kammerherre A. C. Knuth havde ved mageskiftet

ejet godset i omkring seks år efter at have erhvervet det i 1804 for 255.000 rdl.

Det er vidnefast, at køberen af Mejlgård i sin drift af jorderne har været en yderst habil landmand, og adskillige udsagn bekræfter, at Lars Lassen investerede ikke uvæsentlige summer i drift og forbedring af ejendommen i de år, han var ejer af hovedgården. Da landbrugskrisen satte ind, hæftede han imidlertid stadig for en væsentlig gæld trods det, at han synes at have haft ret anselige økonomiske ressourcer ved overtagelsen af gården i 1810. I 1818- og 1819-årene blev nogle af disse gældsposter opsagt til udbetaling, og kammerråd Lassen klager dernæst selv over kapitalmangel i forbindelse med fornyelser og forbedringer ved ejendommene, hvilken skulle afhjælpes, for at disse kunne fortsættes og fuldendes¹²⁰.

Dateret henholdsvis 22. og 27. marts 1819 kom to ansøgninger om låntagning statsgældsdirektionen i hænde, og andragendet udgjorde 20.000 rbd. sølv. Som pant kunne landvæsenskommissæren give anden prioritet i hovedgården efter en stadig hæftende første prioritet på 44.300 rbd. til kammerherre Knuth efter panteobligation af 11. december 1810. I den foreslåede sikkerhed indgik panteret i ca. 63 tdr. htk. under hovedgårdstaksten, heraf omkring 11 tdr. skovskyld, ca. 287 tdr. htk. bøndergods, heraf lidt over 8 tdr. skovskyld, samt tiender af omkring 39 tdr. matrikuleret htk. Møller og bygninger under godset ses opført til en ansat værdi af 2400 rbd., således at hovedgården med tilhørende og tilliggende i alt var takseret til 198.685 rbd. De samlede prioriteter i gård og gods lå inden for rammerne af det i lånefondsbestemmelserne forordnede, og der skulle da intet ligge i vejen for bevilling. Resolution og bevilling fulgte da også 11. maj, og panteobligation kunne udstedes 29. samme måned¹²¹.

Landvæsenskommissær Lars Lassen synes foreløbig at have været i stand til at svare såvel de pligtige renter til anden prioritetspant-haveren som renterne af Adam Christoffer Knuths indestående i Mejlgård. For december termin 1819, for begge terminer 1820 samt for juni termin 1821 ses det af akterne, at hans indbetalinger af 625 rbd. sedler rettidigt er indkommet til lånefonden, men i april måned 1822 må han søge lånefondens tilladelse til at lade december termins forfaldne renter for det sidste halvår i 1821 henstå til 11. juni 1822, ». . . indtil han kan faa solgt noget Favnbrænde . . .«. Samtidig med dette ophører Lars Lassen ligeledes med at svare renter af første prioritetspanthavers fordring på 43.300 rbd. sølv. En måned efter synes lykken og priserne stadig aldeles ikke at være kammerråden gunstigt stemt. Statsgældsdirektionen underrettes om, at ». . . da hans sidste

Meilgaard, opført 1573

Forslag angaaende at afdrage de tilbagestaaende Renter ved Salget af Brænde ikke vil lykkes formedelst den ringe Priis, hvori dette staaer, har han besluttet at stille nogle af sine faste Eiendomme til offentlig Auktion for derved at nedsætte Pantegjelden saavel som afbetale Renterne . . .«¹²².

★

Tiderne er imidlertid slet ikke gunstige for ejendomssalg, og inden december måned 1822 oprinder, har Lars Lassen gjort adskillige forsøg på at sælge de faste ejendomme uden resultat, og han anmoder da lånefonden om at overtage pantet til en pris fastlagt efter »en billig vurdering« eller til den takst, der var forordnet efter 1. oktober 1802. Endnu inden der tages stilling til denne ansøgning, skrider direktionen til handling, og 26. december indstævner panthaveren låntageren for retten med henblik på at få fordringen inddrevet efter panteobligationens pålydende. Først 25. februar 1823 falder statsgældsdirektionens afgørelse på Lassens ansøgning. Det siges her, » . . at Direktionen aldeles ikke kan indlade sig paa det foreslaaede Kiøb af Eiendommen . . .« Derimod synes man villig til at hæve det mod ham anlagte søgsmål, såfremt han var villig til at give lånefon-

den pant i Meilgård efter de nuværende fordringer efter obligation forrentet med 4 % p.a. og med tilbagebetaling fordelt over de følgende ti terminer¹²³.

Sagen mod landvæsenskommissæren får imidlertid en vending, der er ganske betegnende for landbrugskrisens karakter og lånefondens placering i denne. Første prioritetspanthaver i Meilgård, baron Adam Christoffer Knuth, geråder i økonomiske vanskeligheder, og i midten af februar 1823 må han anmode om, at statsgældsdirektionen ville overtage hans fordring i hovedgården, idet han i så fald blot agtede at lade 15.000 rbd. fortsat henstå. Dernæst skulle lånefonden udbetale den resterende del af fordringen dels til Nationalbanken, hvortil han havde en gældspost andragende 16.000 rbd. med renter efter obligation af 26. juni 1819, og dels til ham selv. Han foreslår, at de forfaldne renter af den Lassenske gæld kunne likvideres med de forfaldne renter af en yderligere gældspost på 33.000 rbd., med hvilke han stod i restance til den ekstraordinære lånefond mod første prioritet i en ham tilhørende ejendom i København, Kronprindsensgade no. 392. I lånefonden kan man ikke indlade sig på denne foreslåede byttehandel med gældsfordringer, og A. C. Knuth må i øvrigt under disse forhandlinger opsigte en del af sit indestående i Meilgård, 5300 rbd., til udbetaling. Statsgældsdirektionen må derimod erindre baronen om, at han inden fjorten dage har at betale renterne af diverse gældsposter såvel til Nationalbanken som til lånefonden – renter, der resterer helt tilbage fra 11. december termin 1821¹²⁴.

I marts måned må landvæsenskommissær Lassen anholde lånefonden om et tillægslån på 20.000 rbd. for at blive i stand til at kunne udbetale den af Knuth opsagte kapital tilligemed de forfaldne renter af den samlede første prioritet samt af lånefondens fordring. Ligeledes synes han at være stillet over for at skulle udrede nogle umyndige børns penge, der også havde været prioriteret i hovedgården. De samlede hæftelser ville da bestå i en første prioriteret fordring på 38.000 rbd. og en anden på 40.000, hvilket var langt under halvdelen af pantets taksation, men transaktionerne fra statsgældsdirektionens og baron Knuths side forløber anderledes i de følgende måneder og udspilles til en vis grad hen over hovedet på Lars Lassen¹²⁵.

12. maj 1823 indvilger A. C. Knuth i et da måned gammelt forslag fra direktionen om at afstå fra sin pantfordring i Meilgård med resterende renter fra december termin 1821 á 4 % p.a. mod, at direktionen overtog hans lån i Nationalbanken med 6 % forrentning fra 1. februar til 1. august 1822 og derefter 5 %. Det resterende beløb skulle da afskrives på lånefondens udestående efter obligation af 17.

juni 1819 med fradrag af renterestance fra december 1821. Den kongelige bevilling af denne transport indhentes 25. juni. Efter at være blevet underrettet om den forestående omprioritering tilstiller Lassen 30. maj direktionen en ansøgning om lån på 8000 rbd. Lånet skulle prioriteres næst efter de allerede hæftende 66.000 rbd., hvoraf lånefondens tilgodehavende efter prioritetstransporten udgjorde 63.300 rbd. Ansøgningen bilagdes kancelliråd Aagaards erklæring med rosende omtale af Lars Lassen »... som den meest driftige og virksomme Landmand, som den der har anvendt megen Tid og Bekostning til sine Eiendommers Forbedring... Uforskyldt, kuns ved Tidernes Tryk, er han bleven uheldig, og med Misvæxt i afvigte Aar har han og hans Gods... lidt et Tab af flere Tusinde Rigsbankdaler...«¹²⁶.

Sagen mod Lars Lassen bliver 7. juli 1823 pådømt ved Nørre herredsret, hvor dommen lyder på indfrielse inden femten dage fra dommens forkyndelse af panteobligationens pålydende med renter og sagsomkostninger, idet kammeradvokaten kan frafalde krav om udredelse af renters rente efter indstilling herom til direktionen. Det tilkendes gives over for Lassen, at man som panthaver kan gå med til at lade dommen forblive ueksekveret, såfremt debitor ville betale sagsomkostningerne og godkende en konciperet obligation til lånefondens andragende de 63.300 rbd. med skyldige renter til 4 % med successive afdrag over ni terminer fra juni 1823. Debitor ser sig dog ude af stand til at kunne opfylde disse betingelser, og Lars Lassen synes herefter ganske at have givet op. Han erklærer sig indforstået med en realisering af pantet, men han fremsender dog ansøgning om at måtte beholde besætning og bo, hvilket andragende støttes af amtmand Stemmann. Samtidig hermed ses det, at han har afgivet en »... Beretning til Oplysning om at denne Eiendom kan svare Renter af saavel af, hvad der allerede er prioriteret, som af den Capital derpaa maa anvendes for at sætte Jorderne i en fordelagtigere Drift...« Han foreslår i denne forbindelse lånefondens, at han måtte blive overdraget den landbrugsmæssige ledelse af hovedgården ved statens overtagelse af denne, mens administrationen af samme kunne betros forvalteren ved Scheel. Amtmand Christian Ludvig v. Stemmann mener dog om dette, »... at han aldeles ikke kan tilraade at paalægge Forvalter Laurberg dette Arbeide, da Scheels og Schiervads forfaldne Godsers tilbørlige Administration udkræver hele hans Tid...«¹²⁷.

Lånefondens gør udlæg i hovedgården Meilgård 5. juli 1824 for et beløb af 22.886 rbd. 4 sk. sølv, hvilket læses for retten i Nørre herred. Efter denne eksekution af underrettsdommen anmodes amtmanden om at foretage en undersøgelse af »... den Omgang, Lassen i

den senere Tid har brugt med bemeldte Eiendom og dens Skove, for at det derefter kan bedømmes, hvorvidt, efter det Forhold han har viist, Bestyrelsen af Meilgaard, indtil Salg gaaer for sig, kunde betroes ham . . . « 24. september indløber en udtalelse fra amtet, hvor forvalter Laurberg ved Scheel efter pålagt undersøgelse af landvæsenkommisærrens drift afgiver betænkning og tilføjer, » . . . at han, da Lassen er anseet som en stræbsom og redelig Mand, troer at Administrationen af bemeldte Eiendom, indtil den vorder realiseret til den kongelige Kasses Fyldestgjørelse med Tryghed kan overlades ham alene . . . «, efter hvilken udtalelse direktionen følgelig retter sig¹²⁸.

To forberedende auktioner afholdes over det udlagte pant, før en tredie auktion finder sted 16. november 1824. Der gøres da overhovedet intet bud, og en fjerde auktion berammes herefter til 26. januar 1825. Kammeradvokaten bliver ved denne bemyndiget til at lade afgive et begyndende bud af 30.000 rbd. sølv, og ved selve auktionsforretningen bliver dette bud det eneste. 11. marts samme år bliver hovedgården med omkring 63 tdr. htk. under hovedgården, heraf 11 tdr. skovskylld, knap 287 tdr. htk. bøndergods, heraf lidt over 8 tdr. mølleskylld, med herlighedsret over knap 1 td. og tiender matrikuleret til 19 tdr. efter kongelig approbering overtaget af staten, og ejendommen henvises til administration under rentekammeret. 8. august 1825 tinglæses det til kongen udstedte skøde. På trods af Lars Lassens andragende bliver der dernæst afholdt auktion over besætning og inventarium 19. og 20. april, og således fuldstændig ruineret kan han fremsende ansøgning om at måtte erholde fri bolig på den ham forhen tilhørende ejendom for sin og sin kones livstid. Ansøgningen fremsendes fra rentekammeret til statsgældsdirktionen til udtalelse, og den forsynes med bemærkning om, at staten har tabt så mange penge på Meilgård, men at det til trods herfor synes »endog gavnligt« at lade Lars Lassen blive boende så længe, som der måtte være tomme, ubrugte lokaler på gården¹²⁹.

Skårupgård

Justitsråd Peder Nicolai Secher overdrog i året 1803 med skøde 24. oktober den ham tilhørende ejendom, hovedgården Skårupgård i Todbjerg sogn, Øster Lisbjerg herred, med besætning og inventarium til sin ældste søn af fem børn, Niels Jørgen Secher til Kærgård i Elsted sogn, Vester Lisbjerg herred under Århus amt, fra 1816-året justitsråd lig faderen. Ved mageskiftet ses Peder Nicolai Secher at have taget hovedgården i forpagtning på livstid af sønnen mod en

årlig forpagtningsafgift. I en ansøgning stilet til kongen og dateret 6. marts 1819 androg justitsråden om tildeling af 110.000 rbd. sølv, idet han ». . . finder det uforholdsmæssigt og upassende at skildre for Deres Kongelige Majestæt, hvor vanskeligt det under nærværende Omstændigheder er at tilvejebringe de Pengelaan, som forfaldne Eiendoms Kiøb eller andre Transactioner gjøre fornødne, eller hvor ødelæggende Følger af denne Vanskelighed, der tildeels allerede have viist sig, ere for Deres Undersaatter . . . « Visse forpligtelser ses at have hæftet på ejendommen, og justitsrådets likviditetsvanskeligheder synes at have nået klimaks, da faderen, Peder Nicolai Secher, 8. oktober 1819 dør, og ejeren af Skårupgård står over for skifte med sine søskende i boet efter den afdøde. Forinden ses imidlertid det ansøgte lån bevilget i statsgældsdirektionen¹³⁰.

Som sikkerhed for det forlangte lån kunne Niels Jørgen Secher tilbyde første prioritets panteret i hovedgården med underliggende bøndergods og tiender omfattende ca. 26 tdr. htk. under hovedgårds-taksten, omkring 230 tdr. htk. bøndergods og tienderne af ca. 826 tdr. tiendeydende htk., hvilket i matriklen var ansat til omkring 115 tdr. Den samlede ejendom var taksat til 250.827 rbd. sølv. Justitsrådets andragende om lån af 110.000 rbd. synes således ikke at have mødt nogen hindring, og efter han i maj har stillet den fordrede sikkerhed, foreligger kapitalen til udbetaling med panteobligation udstedt 14. juni. Hans vanskeligheder er dog langt fra overvundet hermed. I juni måned fremsender han ansøgning om et tillægslån af 20.000–25.000 rbd. mod samme sikkerhed, idet han ». . . med inderlig Erkjendtlighed . . . « tilsender den høje direktion sin skyldige tak for det ham tilståede og udbetalte lån. Bevilgelse af dette andragende må dog på forhånd anses som udelukket, idet en sådan forhøjelse af de i hovedgården prioriterede fordringer ville overstige halvdelen af pantets taksation. I overensstemmelse hermed pålægges det amtmanden i Randers amt, C. L. v. Stemann, at svare N. J. Secher, at ». . . naar Direktionen ikke har kunnet eller kan tage Hensyn til nogen af de mange Ansøgninger, der siden 21de May er indkommen og dagligen indkomme om Laan, saa seer man sig saa meget mindre istand til at gjøre noget videre for ham . . . «¹³¹.

Justitsråd Niels Jørgen Secher er i stand til at udrede de til første 11. december termin forfaldne renter af lånet i den ekstraordinære lånefond, men vanskelighederne med at holde en balance mellem udgifterne ved driften af jorderne, forrentningen af de nyligt stiftede gældsposter og de svigtende indkomster ved det begyndende kriseagtige fald i prisniveauet for landbrugsprodukter er evidente, og fra

juni termin 1820 reterer de pligtige renter. I marts måned 1820 udbeder justitsråden sig første prioriterede panthavers minde til at bortselge under pantet hørende ejendomme til pågældende fæstere mod, at disse da stillede særskilt sikkerhed. Han indstiller, at den eventuelle dækning pr. td. htk. i så fald ikke måtte bestemmes lavere end 400 rbd. sølv, men planerne kommer fra denne side ikke videre¹³².

Kort efter gav justitsråd Secher op. 6. juli 1820 indsendte han opbudsbegæring til landsoverretten i Viborg, og ejendommene stilledes under behandling af en opbudskommission bestående af opbudsmændene, kancelliråd og borgmester i Randers Neckelmann og proprietær Peder Rasmussen Schmidt til Skæring-Munkgård i Egå sogn. Disse tog herefter N. J. Sechers udparcelleringsprojekt op, hvilket tilsyneladende er den eneste gang, at dette egentlige centrale spørgsmål direkte tages under behandling i forbindelse med et opbud i det her gennemarbejdede materiale. Delingsplaner fremsendtes til statsgældsdirektionen i januar 1821 med henblik på en afhændelse af pantet udparcelleret ved den forestående realisation, men opbudskommissionens projekt mødte modstand ved første prioriterede panthavers modvilje mod at lade den i pantet indestående kapital fordele på det udparcellerede gods efter taksationen af 1. oktober 1802. Fra direktions side syntes man således at gøre sig svære betænkeligheder angående en mulig værdiforringelse af den samlede hovedgård i forbindelse med en deling af bøndergodset fra hovedgården, og dernæst måtte man forvente, at der aldeles ikke ville kunne gøres regning på, at den indestående kapitals forrentning skulle kunne lade sig afgøre under en langvarig udstykningsforretning og følgende salg. Det lader endog til at have været ret problematisk, hvorvidt man fra opbudskommissionens side ville blive i stand til at udrede de restancer, der stod tilbage fra 11. juni termin 1820. Det stod tillige klart for alle, at det måtte blive yderst vanskeligt at finde afsætning for de udstykkede parceller, når det fra direktionens side ville blive betinget, at mindst en fjerdedel af det på parcellerne hæftende beløb af lånefondens udestående måtte betinges kontant tilbagebetalt¹³³.

Foreløbig anmodede statsgældsdirektionen kammeradvokat Schiønheider om ved en til 14. februar berammet skiftforsamling at anmelde den kongelige fordring i boet, og man erklærede sig i modstrid med udstykningsprojektet villig til at lade en eventuel køber af den samlede ejendom overtage lånefondens i forvejen indestående kapital. Samtidig rekvirerede man tre auktioner afholdt over det samlede pant, idet man betingede sig, at intet tilslag måtte gives uden efter approbering, hvis lånefonden ved budet ikke måtte holdes fuldkommen ska-

desløs. Ved de efterfølgende tre auktioner bliver Skårupgård dog ikke bortsolgt, og man bestemte da, at pantet skulle forsøges afsat ved en ny auktion, hvorefter opbudsmændene, proprietær Schmidt og kancelliråd Neckelmann, ses at have indsendt auktionsbetingelser i koncept til panthaverens gennemsyn og godkendelse. Før de videre forhandlinger om betingelserne for bortsalget er ført til ende, og den fjerde auktion er blevet afholdt, fik udstykningsplanerne deres endelige dødsstød. I februar 1822 afgav opbudskommissionen et affordret responsum som svar på statsgældsdirektionens overvejelser og betænkeligheder, og man måtte samtidig underrette lånefonden om, at de øvrige kreditorer uden panteret i boet på en skifteforsamling 10. december 1821 havde modsat sig projektet og fordret en ny auktion afholdt over de samlede ejendomme, hvilket direktionen da tilslutter sig¹³⁴.

2. april 1822 indløber den kongelige bemyndigelse til statsgælds-direktionen til ved den berammede fjerde auktion over Skårupgård og gods at lade byde for den kongelige kasse indtil 110.000 rbd. sølv, ». . . og hvis der ei af nogen Anden skulle giøres noget større Bud, da at lade sig den tilslaae, samt derefter see den tagen under Bestyrelse af Rentekammeret . . . « Det overlades til kammeradvokaten af effektuere dette gennem en mellemmand, ». . . som kan holde til Opdrag hemmeligt at lade byde paa Eiendommen indtil den bestemte Sum . . . « 12. samme måned anmoder justitsråd Niels Jørgen Secher om at måtte overdrages forpagtningen af hans tidligere ejendom fra 1. maj, såfremt den ved auktionen skulle overgå til staten. Hvis forpagtningen blev overdraget en anden, anmoder han om at måtte forundes fribolig på hovedgården. Få dage efter indsender proprietær Ostenfeldt på Bjørnholm ved Grenå en lignende ansøgning om overdragelse af forpagtningen mod en årlig afgift af 1000 tdr. byg in natura og svarelse af de på ejendommen hæftende kongelige skatter og afgifter. Direktionen bemærker hertil, at proprietærens forslag ». . . synes at være saadanne, at det kunne være passende med ham at indlade sig . . . «, og man finder det utilstedeligt at tildele den forrige ejer af Skårupgård bestemte præstationer. Proprietær Ostenfeldt rykker i begyndelsen af maj måned direktionen for en afgørelse, men sagen bliver henlagt, indtil udfaldet af auktionen 30. samme måned foreligger. Kort efter auktionen må kammeradvokaten imidlertid meddele statsgældsdirektionen, at opbudskommissærerne ikke har villet tiltræde direktionens ændringer til de af dem fremsendte auktionsbetingelser med det resultat, at der ved den afholdte auktion ikke blev afgivet bud, ». . . skønt uagtet det af Stifamtmanden var over-

draget en Mand ved Navn Rasmussen at byde for den Kongelige Kasses Regning . . . « Denne havde ikke turdet byde på ejendommen, da betingelserne for auktionsforretningen ikke var blevet ændret i overensstemmelse med direktionens ønsker¹³⁵.

I samme juni måned kræver de øvrige kirografiske kreditorer i boet ejendommene overdraget til den ordinære skifteret, mens et lignende krav ikke synes at være fremkommet fra første prioritets panthaver. Opbudskommissionen må herefter fravige boets behandling, og 27. juni afleveres skifteprotokol og akter til skifteretten. Proprietær Schmidt anmoder straks om, at administrationen af hovedgården måtte overdrages ham ved den formodede forestående statsovertagelse af ejendommen, og et lignende andragende indløber fra proprietær Ostenfeldt i oktober. Han må »for nærværende tid« trække sit tidligere tilbud om forpagtning tilbage. 11. november 1822 afholdes så for femte gang auktion over Skårupgård. Prokurator Rasmussen gør bud af 10.000 rbd. sølv på den kongelige kasses vegne uden at blive overbudt, hvilket statsgældsdirektionen aldeles ikke finder det passende at approbere. En ny auktion berammes til 20. februar 1823, hvor Rasmussen tilslås ejendommen for et bud på 69.500 rbd. sølv, hvilket 4. marts godkendes¹³⁶.

I midten af juni måned 1824 ansøger »Lands Over- samt Hof- og Stadsrets-Procurator« Th. Julius Knudsen om at måtte blive antaget som køber af Skårupgård for 50.000 rbd., hvoraf han synes villig til at udbetale 5000 rbd. kontant. Direktionen finder sig imidlertid ikke foranlediget til på hans vilkår at overdrage ham ejendommen¹³⁷.

Fra 1. maj 1824 bortforpagtes Skårupgård ved auktion til forpagter Ole Fauschou for en forpagtningsafgift på 995 tdr. rug, byg eller havre. Denne forestår hovedgårdsdriften indtil maj måned 1835. 29. september 1824 kan der udstedes auktionsskøde på ejendommen, hvilket tinglæses 5. oktober. 11. december kan endelig rentekammeret kvittere for modtagelsen af skødet, hvorved den formelle overdragelse har fundet sted efter en sagsbehandling, der har strakt sig fra juli 1820 til december 1824¹³⁸.

IV

Afslutning og sammenfatning

Efterkriseårenes vurderinger af den statslige udlånsaktivitet i forbindelse med de ekstraordinære lånefondene af 1818- og 1819-årene har været talrige, og dommene herover har lagt vægt på særdeles modstridende aspekter i hele kriseforløbet problemstilling. De glimt-

vide kendsgerninger måtte dog ofte være endog yderst betegnende, og krisens konsekvenser for såvel landbruget som statsfinanserne må siges at have været særdeles omfangsrige, og med få undtagelser er de hyppigt blevet beskrevet som sådan. Det er således blevet fremhævet, hvor omfattende alene de statslige ejendomsøvertagelser i årene mellem 1818 og 1828 har været, idet man hæfter sig ved, at staten for tidsrum varierende fra få måneder til perioder rækkende helt frem til tiden omkring Frederik 6.'s død – og for enkelte ejendommers vedkommende endog meget længere – fra begyndelsen af 1820-årene kom i besiddelse af næsten en tredjedel af rigets samlede htk. Disse statsgældsgodser androg således omkring 11.800 tdr. htk. Som det ses ud fra det behandlede materiale fra Randers amt, er krisen for det store htk. imidlertid af et langt større generelt omfang, når de øvrige tvungne afståelser efter dom og eksekution medregnes. C. N. David anfører, at endnu i året 1826, da de alvorligste krisear var overstået, fandt 456 salg af denne art sted¹³⁹.

I Randers amt synes omstændighederne under landbrugskrisen ikke at give nogen anledning til at formode, at kriseforløbet væsentligt skulle adskille sig fra tilstandene i landsdelens øvrige amter eller i kongeriget som sådan. Faldet af kapitelstaksterne for korn i de mest udprægede krisear er således ikke mere udtalt end i landets øvrige beregningsdistrikter, og særlige hindringer for afsætningen af produkterne synes ikke at have været til stede. ». . . Forsaavidt Beliggenheden kan i denne Henseende komme i Betragtning, da er unægteligen Randers Amt meget begunstiget . . .«, siger J. C. Hald angående de naturlige muligheder for afsætning af landbrugsprodukterne i dette amt under sin rejse i sommeren 1824, og ». . . de Besværligheder, som nogle, og forholdsvis kun en liden Deel, af Amtets Beboere, formedelst locale Omstændigheder, ere underkastede med Hensyn til deres Producters Afsætning, ei ere saa betydelige, at de jo uden stor Vanskelighed lade sig overvinde. Men langt vigtigere ere desværre de Hindringer, som Tidsomstændighederne lægge i Veien for Afsætningen . . .«, fortsætter han¹⁴⁰. Antallet af fallerede landejendomme kan sikkert ikke hævdes at være bemærkelsesværdigt i dette østjyske amt sammenlignet med andre lokale områder, hvis amtets i øvrigt betydelige antal af godser, hovedgårde og andre større landbrugsejendomme tages i betragtning.

M. Rubin har på grundlag af en række ejendomssalg af statsovertagne godser og hovedgårde beregnet salgsprisgennemsnittet for de ejendomme, der af staten blev afhændet i den anden halvdel af 1820-årene, til 36 % af den for de pågældende landbrug opførte taksa-

tionsværdi, medens andre ejendomme, der afhændedes i anden halvdel af 1830'erne, gennemsnitligt indbragte 53 %. Som det tillige påpeges, må det siges at være mere betegnende at lægge de ejendomsalg, der fandt sted i 1820'ernes sidste halvdel, til grund for en vurdering af de statslige tab på disse ufrivillige ejendomstransaktioner, idet afhændelserne i 1830-årene fra omkring 1832–1833 fandt sted under stærkt opadgående konjunkturer, hvor handelsværdistigningen i væsentlig grad ophævedes eller måske endog blev oversteget af påløbne omkostninger af driftsmæssig og forrentningsmæssig art for det antal ejendomme, der over en betydelig årrække var i statens eje og under administration af rentekammeret⁴¹. Imidlertid må det understreges, at denne udregning på basis af en sammenstilling med taksationen i nogen grad er misvisende. Efter det høje niveau, som priserne på landejendomme havde nået i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af det følgende århundrede – drevet i vejret af de særdeles høje priser på landbrugsprodukterne og en almindelig spekulationslyst – må denne taksation i kriseårene, som anført, i almindelighed siges at ligge langt over ejendommenes reelle salgsværdi⁴².

Af de ekstraordinære lånefondes midler, der hæftede i statske godser og hovedgårde, er det opgjort, at omtrentlig 1,5 mill. rbd. var udestående i de ejendomme, der blev overtaget for statens regning⁴³. Af samme fondsmidler var der således i de i Randers amt behandlede hovedgårde, der i 1820'erne blev overtaget, et nominelt udestående andragende omkring 300.000 rbd. – udestående, der ses at have bidraget statskassen ganske betydelige tab. Lykkesholm, der sælges allerede i 1823 for den lave købesum af 12.000 rbd., afhændes således for et beløb, der ligger 16.000 rbd. under statsfinansernes nominelle udestående, hvortil skal føjes renter og øvrige omkostninger. Vedø, som bortsælges i det følgende år, har udover de almindelige omkostninger påført staten et direkte tab på noget over 9000 rbd. af en udlånssum på 15.000 rbd. hæftende i hovedgården med anden prioritets panteret. Fannerupgård, der var blevet overtaget af staten for et separat bud af 6010 rbd. med et udestående på 10.000 rbd., overgår sammen med Scheel, Skærvad og Ørbækgården for en købesum af 230.000 rbd. til det af ritmester Jacob Benzon oprettede stamhus, og statens tab på denne ejendom alene kan derfor meget vanskeligt udredes. Det samlede tab på disse statsgældsgodser, der i 1829 indgik i stamhuset, har dog givetvis ikke været ringe.

Hovedgården Skårupgård hører til i den kategori af ejendomme, der ikke bortsælges af staten før i de sidste år af 1830'erne. Denne ejendom afhændes for blot 120.600 rbd. ved salg i udgangen af

1838-året efter at have været under administration af rentekammeret i mere end fjorten år med et udestående på 110.000 rbd. af fondsmidlerne. Da den ålborgensiske konsul Hansen efter auktionsskøde af 24. september 1839 overtager Meilgård for lidt over 75.000 rbd., får statsfinanserne efter fjorten års administration dækning for det samlede udlånte beløb af omkring 63.000 rbd. efter omprioriteringen i 1823. Dette gælder tillige Katholm hovedgård ved bortsalget til A. W. Dinesen i december måned samme år, hvor udeståender tilsammen beløbende sig til 78.000 rbd. med diverse omkostninger dækkes af en salgssum på 100.200 rbd. Dette tilsyneladende overskud på hovedgårdene Skårupgård, Meilgård og Katholm er imidlertid snarest mere fiktivt end reelt på grund af rentetab og administrationsomkostninger over en meget lang årrække, og disse ejendomme har vel i lighed med de øvrige af staten overtagne store landejendomme igennem 1820'erne bidraget med deres andel af det beregnede tab på den statslige udlånsaktivitet. Det er tillige værd at mærke sig, at de nævnte hovedgårde aldeles ikke er blandt de sidste statsgældsgodser, som staten bliver i stand til at afhænde. Endnu ved Frederik 6.'s død var sognefællerne Alkestrup og Egemark og endvidere Flinterupgård i Holbæk amt, Frederiksgave og Flemstofte i Odense amt, Silkeborg i Århus amt, Buderupholm og Ny Vrå samt Bjørnsholm, Lundgård og Padkær fra samme sogn, alle under Ålborg amt, og hertil Dronninggård i Hjørring amt og Ågård i Thisted amt i kongens besiddelse¹⁴⁴.

Store er således de økonomiske konsekvenser af statens godsovertagelser, og det er forbundet med ret stor usikkerhed, når det blot med tilnærmelsesvis nøjagtighed skal gøres op, hvor vidtrækkende følgerne af disse transaktioner har været for staten i kriseperioden og dens nærmest følgende tiår. Statsfinansernes samlede kapital- og rentetab er imidlertid blevet anslået til mindst 3 mill. rbd. alene gennem de ekstraordinære lånefonds oprindeligt udlånte 5,6 mill. rbd. fra 1818- og 1819-årene og fremover, og det er andet og mere end en formodning at hævde, at dette beløb for størstedelens vedkommende var givet ud forgæves¹⁴⁵.

Iblandt de særdeles mange andre aspekter ved bedømmelsen af konsekvenserne af landbrugskrisens tiår ved det store htk. vil det være vanskeligt ud fra det ubehandlede og fragmentariske materiale at overskue de sociale følger af hovedgårdsslagningerne i almindelighed og særligt følgerne af statens fremgangsmåde overfor de låntagende ejendomme. Det er iøjnefaldende, at en meget stor part af landets godser og hovedgårde efter generationers familieeje i disse år

kommer i nye slægters besiddelse, men som det er fremhævet, skete der ved disse ejerskift ikke nogen gennemgribende social forandring ved udstykning eller anden demokratisering¹⁴⁰. I denne forbindelse måtte udparcellering og bortsalg af gods til selveje have været en logisk og formålstjenlig konsekvens af den opståede situation, idet ganske vist et stort antal godser i Randers amt ved statsovertagelserne og øvrige ejerskift ses udstykkede og bøndergodset frasolgt – her blandt statsgældsgodserne f. eks. Lykkesholm, Ørbækgård og Vedø, hvor hovedparcellen i de fleste tilfælde blev drevet uden eller delvis ved hoverigørende bønder. En længere række godser var imidlertid endnu i midten af kriseperioden komplette eller havde mere end 200 tdr. htk. bøndergods. Iblandt disse ses Scheel med Skærvad, Meilgård, Katholm og Skårupgård, og de pågældende store ejendomme blev fuldstændig eller for størstedelens vedkommende drevet ved hoveri¹⁴⁷. Men konjunkturerne var ikke gunstige for disse kapitalfordrende reformer, og lige så lidt som udviklingen kan siges ved kriseperiodens talrige ejerskift at have fremmet den forgangne reformperiodes »demokratiserings«-bestræbelser, kan der iagttages noget egentligt socialt skred i ejerforholdet til det store htk.

★

En dyberegående undersøgelse af kriseårenes sociale aspekter mangler ganske og vil fordre en vidtfavnende og detaljeret klarlæggelse af omfanget og karakteren af landbrugskrisens mange ledsagefænomener. Når løjtnant ved artilleriet Adolph Wilhelm Dinesen, der var godsejersøn fra Slagelse-egnen, i 1839 erhverver sig hovedgården Katholm, efter at ejendommen i årevis havde været under administration efter overtagelsen fra Jacob Bergh Secher, kan dette ikke betegnes som nogen social revolution i ejerforholdet, og krigsassessoren køber selv i 1835 den ligeledes tvangsauktionerede Vedø hovedgård fra kaptajn Kastrups enke, efter at han i en årrække har siddet som forpagter af denne ejendom. J. B. Sechers svoger og medejer af Katholm inden statsgældsdirektionens udlæg i ejendommen, Niels Jørgensen, ses derimod allerede i 1826 i stand til at købe hovedgården Ingvorstrup fra vinhandler Lorentz Petersen til Mørkhøjgård i Glad-sakse sogn, mens Vedøs forhen ejer, baron Jørgen Rosenkrantz, efter at være blevet sat fra gård og gods trækker sig tilbage til godset Sophiendal, som han havde erhvervet sig i 1821, og hvor han i øvrigt afgår ved døden i året 1831.

Den tidligere forpagter af hovedgården Vedø, N. J. Kastrup, dør i

1825 som en noget økonomisk tynget ejer af denne ejendom, ligesom degnesønnen fra Odder, Lauritz Ulrik la Cour, som forvalter til Lyngby præstegård og senere i årene mellem 1823 og 1825 til Rugård i Djurs Sønder herred i 1825-året ved auktion tilslås Skærso i Mols herred, som i 1823 var blevet udlagt til den kongelige kasse for resterende skatter, men disse enkelte og spinkle antydninger af en form for standsfluktuation er for ringe et grundlag at bygge blot formodninger på. Eksempler på bevægelser i modsat retning gives ligeledes, hvor N. J. Secher, forhen til Skårupgård, efter den tvungne afhændelse ikke ses at være kommet til formue igen¹⁴⁸, og Lars Lassen til Meilgård synes ganske at være blevet ruineret ved landbrugskrisen. Begge disse ejendomme afhændes imidlertid efter adskillige års administration under rentekammeret til borgere i Ålborg købstad, og hovedgården Lykkesholm ses afhændet af staten til Peder Mørch Mønsted, en søn af den afdøde fordums ejer af hovedgården, og dennes svoger Peder Achton. Et forhold lig dette gør sig i øvrigt gældende, da Demstrup i Gjerlev herred i 1830 af stiftsøvrigheden i Århus tilskødes R. M. Berg, der var søn af godsets tidligere fallerede ejer. Fannerupgård inddrages som set i 1829 med adskillige andre store landejendomme i stamhuset Benzon.

Kriseårene forekommer rige på tilfælde af denne art. En ublid skæbne undergår tilsyneladende de Rosenørn'er til Ingvorstrup. Oberstløjtnant af infanteriet Mathias Peder Otto Rosenørns yngste søn, Christian Carl Gustav Rosenørn, der var født i året 1791 på fædrenejgården Katholm, må efter tvangsauktion i 1817 gå fra Ingvorstrup, og sporene efter denne Ingvorstrup-Rosenørn'er – af en familie, der i generationer havde været i besiddelse af en anelig part af det store htk. i dette område – udviskes herefter. Christian Carl Gustav Rosenørn, der i maj måned 1813 var blevet viet til Mariane Sørensen i Vejlbj kirke, havde i dette ægteskab ti børn, af hvilke en del ses døde kort efter fødselen eller som mindreårige, og en datter afgik som 18-årig ved døden på døvstummeinstituttet i København. Hans ældste datter ægtede en mejeriforpagter og blev efter dennes død skilt i sit følgende ægteskab. Hans ældste søn, en senere underofficer, »kalder sig Petersen«, og dennes eneste barn, der overlevede de første barneår, blev i øvrigt gift med en arbejdsmand på Horsens-egnen. En søn blev vagtmester ved 3. dragonregiment, og en datter blev gift med en underofficer og senere arbejdsmand, og efter skilsmisse fra denne ægtede hun en værtshusholder i hovedstaden. Rosenørns yngste søn, der senere blev underofficer, emigrerede til USA og slog sig ned i Baltimore. Den forhen godsejer selv døde i landsbyen

Haderup i Vindblæs sogn, Gjerlev herred, i januar måned i året 1853¹⁴⁰.

På trods af, at enkeltpersoner og enkelte grene af slægter, der i generationer kan ses at have domineret ejendomsforholdet til jorden i dette område af landet, glider ud under landbrugskrisens hyppige og tilfældige ejendoms slagtninger, synes de sociale forskydninger ikke – hvor ubehagelige og katastrofale opbudene end måtte have været for de pågældende – generelt at være af gennemgribende karakter. Det synes således at være et udpræget karakteristikon, at dette ejendomsforhold til det store htk. ikke underkastes nogen dybere social forskydning, idet det i meget hyppigt gentagne tilfælde kan iagttages, at det efter en forbløffende kort tid er de samme mennesker og de samme familier, der atter er i besiddelse af disse store landbrug. Denne formodning underbygges ved studiet af, hvem der er aftagere af de egentlige statsgældsgodser i årrækken efter 1820-årenes midte. Imidlertid vil en langt mere gennemgribende undersøgelse af denne ejendoms cirkulation under krisen være at fordre, før mere præcist formulerede konklusioner kan drages – en undersøgelse, der ikke i al væsentlighed er baseret på materialet i et enkelt område af kongeriget.

De almindelige årsager og det generelle forløb af den store landbrugskrise fra 1818 til 1828 er klarlagt, og kildematerialet til belysning af krisens udvikling og konsekvenser for landbrugets store ejendomme er forhånden i rigt mål, men endnu må det dog fremhæves som værende ret ubearbejdet. Imidlertid synes detailundersøgelser i dette materiale at godtgøre, at landbrugskrisen generelt er endog særdeles gennemgribende og af sjælden voldsomhed, og det forekommer ud fra dette således ikke udelukket, at den med rimelighed vil kunne hævdes at være af et langt større omfang, end det ofte er påvist. Den ekstraordinære lånefonds centrale placering i denne sammenhæng synes ikke at burde undervurderes.

★

Med rigsbankforordningen i januar 1813 indledes en udvikling af de økonomiske forhold i det danske monarki, som i modstrid med hensigten kom til alt andet end at normalisere forholdet mellem kreditorer og debitorer. Under påvirkning af den almindelige stabilise-

ring af finanserne – uforholdsmæssigt forstærket frem mod det reelle udløb af det påbudte moratorium – vælter en syndflod af kapitalopsigelser ind over de ejendomsbesiddende som over andre gældshavende, og likviditetsmangelen gør forholdene utåleligere, desto større fodringen er. Statens hjælpeforanstaltning ved etableringen af de ekstraordinære lånefonds og følgende udlån fra disse til de opsigelsesramte debitorer – primært fra den ekstraordinære lånefond af april 1819 – kommer som en redningsplanke for mangen en stor jordejer til juni termin det år. Disse i udlandet under byrdefulde omstændigheder opnåede udlånkapitaler, der blot ses at indgå som et led i en serie af finansielt tyngende krisehjælpsforanstaltninger fra statens side, ydes imidlertid på betingelser, som i forbindelse med den fremadskridende kursudvikling og det alvorlige prisfald på landbrugsprodukterne i de efterfølgende år måtte blive særdeles katastrofale. Over en bred front rammes fremherskende de større låntagere af offentlig kapital såvel som låntagere af privat med usvigelig sikkerhed af konsekvenserne – og de rammes til dels i blinde.

Hjælpeforanstaltningerne er mangesidede og reducerer de statsfinansielle indtjeningsmuligheder meget føleligt i de enkelte år, men foranstaltningerne virker, omend ikke ligefrem tilfældigt, så dog som en dråbe i problemernes hav. Om staten i den opståede situation så også bogstaveligt talt »nødtes« til at sætte de insolvente ejendomsbesiddere fra gård og gods, når skatterestancerne hobede sig op, og renteudredningen udeblev, er et postulat, tilligemed at formodningerne om protektion og tilfældig omgang med fondsmidlerne fra låntager til låntager, selv om slige transaktioner bevisligt ses at have fundet sted, vel nok synes at være noget overdrevet¹⁵⁰. I hvert fald forekommer det uomtvisteligt, at kapitaltab ved disse gods- og hovedgårdsfallitter og forrentningsunderskud i de ofte langvarige administrationsperioder påførte statsfinanserne store udgifter.

Det synes i denne forbindelse ligeledes rimeligt at hævde, at staten ville have stået sig selv og de fallerende godsejere bedre ved at lade disse betrængte debitorer forundes større respit og i højere grad at renoncere på de udeblevne fordringer. Men i stedet ses man fra ansvarlig side i de behandlede sager at skride ret konsekvent ind – og dette ikke bemærkelsesværdigt lang tid efter, at uregelmæssigheder var konstateret. Den administrative angrebsvinkel i disse tilfælde må snarest siges at vidne om en opfattelse af sagsforløbet som en normal juridisk procedure i et tvivlsomt gældsforhold end som en foranstaltning i en større sammenhæng af statslige kriselempende forordninger.

Rigsarkivet

ARKIVALIA:

Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond 1816—48.	
Aktivkontoret 1819—21. Journal for lånesager	4 bd.
Sager hertil	14 pk.
Aktivkontoret 1822—30. Journal for danske, tyske, vestindiske og lånesager	38 bd.
Sager hertil	68 pk.
Begge grupper cit. AJ.	
Skårupgård	1 pk.
Katholm	1 pk.
Meilgård	1 pk.
Akter og Registre vedr. den extraordinaire Laanefond af 3. april 1819	1 pk.
CIT. AR	
Sager vedk. den extraordinaire Laanefond I—V 1821—42 ...	5 pk.
Rentekammeret. Godsrevisionskontoret.	
1833—41. Koncept til Statusopgjørelse for de af Statsgjældsdirektionen overtagne Godser m. m.	
Regnskabsrev. vedk.	

Nørrejske Landsarkiv

Randers amtsarkiv. Skifteprotokol i justitsråd Sechers opbudsbo 1820—22. — Indkomne breve, landvæsenssager 1824.	
Grenå købstad, Nørre- og en del af Sønder herred. Skøde og panteprotokol 1822—29. Justitsprotokol 1820—31.	
Rougsø, Sønderhald og Øster Lisbjerg herreder. Skøde- og panteprotokol 1824—25.	
Sdr. Dyrs-Mols herreders arkiv. Justitsprotokol 1818—22.	
Endvidere godsarkiverne G 279, 281, 284, 293, 294 og 309.	

Litteratur:

1. Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve samt andre trykte Anordninger 1812—1828, ed. J. H. Schou, cit. Chron. Reg.
2. Collegial Tidende for Danmark 1813—1828, ed. P. J. Monrad og A. S. Ørsted, cit. Coll. Tid.
3. Danmarks Adels Aarvog, København 1884—1966.
4. Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser, Fjerde Række, Femtende Bind, ed. Statens Statistiske Bureau, København 1904.
5. Dansk biografisk Leksikon I—XIX, ed. C. F. Bricka, København 1887—1905.
6. Dansk biografisk Leksikon I—XXVII, København 1933—1944.
7. Danske Slotte og Herregaarde I—IV, København 1944—1945. Ny Samling I—III, København 1944—1946.
8. Kongelige Reskripter og Resolutioner VII, 7 1818—1819, ed. T. Algreen-Ussing, København 1827.
9. Statistisk Tabelværk IV hæfte, København 1841.
10. Trap, J. P., Kongeriget Danmark, 4. udg., København 1923—1932.

11. Trap, J. P., Danmark, 5. udg., København 1953—
12. Bergsøe, A. F.: Den danske stats Statistik I—IV, København 1844—1853.
13. Brinck-Seidelin L.: Populair Fremstilling af det danske Skatte- og Afgiftsvæsen, København 1840.
14. Bruuns, J.: De eneste sande og afslørende Grundaarsager til Bondestandens forarmede Tilstand. Med documenteret Beviis, København 1823.
15. Christensen, C.: Agrarhistoriske Studier II, København 1891.
16. David, C. N.: Maanedsskrift for Litteratur IX (Anm.), København 1833.
17. Falbe-Hansen, V.: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne I—II, København 1888—1889.
18. — & Scharling, W.: Danmarks Statistik I—V, København 1878—1887.
19. Hald, J. C.: Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende, II, Randers Amt, København 1827.
20. Hansen, S. Aa.: Pengevæsen og kredit 1813—1860. Kreditforeningen af Grundejere i Fyens Stift. 1860 20. marts 1960.
21. Hertel, H.: Det danske Landhusholdningsselskabs Historie, I, København 1920.
22. Holstein, F. A.: Nogle Betragtninger over Landmandens og især Godsieernes nærværende Stilling og Ønsker foranledigede ved samme. København 1824.
23. Jensen, H.: Enevældens Afslutning 1814—48, i Schultz Danmarks Historie, IV, København 1942.
24. —: Dansk Jordepolitik 1757—1919 I—II, København 1936—1945.
25. —: Jordespørgsmaalet i Danmark for 100 Aar siden i Dansk Udsyn 1923.
26. Jørgensen, O.: Jens Jørgensen og Karen Kirstine Møller til Katholm og Tyrregaarden i Følle, deres Forfædre og Efterkommere. Aarhus 1918.
27. Kyrre, H.: Landbrugskrisen i Danmark 1818—28, 3. opl., 1940.
28. Larsen, C. C.: Det danske Landbrugs Historie, København 1895.
29. Larsen, O. H.: Landbrugets Historie og Statistik, 1929.
30. Matthiessen, H.: En Greve. Jørgen Scheel til Grevskabet Scheel, Stamhuset Gl. Estrup samt Ulstrup (1768—1825), København 1954.
31. —: Snapstinget. Jydsk Termin, Marked og Mennesker. København 1946.
32. Møller, F.: Saaledes staaer det sig med Landmanden eller Alvorsord om Bønder og Proprietairer; med Hensyn til J. Bruun's og Greve Holsteins Skrifter Landmanden angaaende, København 1824.
33. Nathanson, M. L.: Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finantsvæsen fra 1730 til 1830 etc., I—III, København 1832—1834.
34. —: Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Stats-Huusholdning fra Frederik den Fjerdes Tid indtil Nutiden, København 1836 og 1844 (2 opl.)
35. —: Udførligere Oplysninger om Handels- og Finants-Væsenet i Christian den 7des og Frederik den 6tes Regjeringstid, København 1832.
36. Neergaard, P. J.: Noget i Anledning af Danmarks Skattevæsen, 2. opl., 1817.
37. Nielsen, H. & Thalbitzer, V.: Skatter og Skatteforvaltning i ældre Tid, København 1948.
38. Olsen, E.: Danmarks økonomiske historie siden 1750. København 1962.
39. Olufsen, C.: Bidrag til en Oversigt af National Industrien i Danmark, København 1819.

40. Rubin, M.: 1807—14. Studier til Københavns og Danmarks Historie, København 1892.
41. —: Marcus Rubins Brevveksling 1870—1922 I—IV, ed. Lorenz Rerup, København 1963.
42. —: Frederik VI's Tid. Fra Kielerfreden til Kongens Død. København 1895.
43. Rubow, A.: Nationalbankens Historie 1818—1878, København 1918.
44. Secher, J. B.: Noget om Aarsagerne til Landmandens nuværende Forfatning, Aarhus 1821.
45. Secher, V. A.: Meddelelser om Slægten Secher, 2. udg., København 1939.
46. Skeel, V. S.: Optegnelser om Familien Skeel, København 1871.
47. Skrubbeltrang, F.: Den danske Bonde 1788—1938, København 1938.
48. —: Den danske Husmand, I, København 1952.
49. Thaarup, F.: Statistisk Udsigt over den danske Stat i Begyndelsen af Aaret 1825, I—II, København 1825.
50. Wegener, C. F.: Doctor C. F. Wegeners liden Krønike om Kong Frederik og den Danske Bonde, København 1843.
51. Vibæk, J.: Reform og Fallit 1784—1830, i Politikens Danmarks Historie X, København 1964.
52. Wieth-Knudsen, K. A.: Dansk Skattepolitik og Finansvæsen fra Enevælde til Folkestyre, København 1928.
53. Wiimh, A. G.: Afhandling om hvorledes Danmarks ruinerede Rigdomskilde Agerdyrkning og Landboevæsenet muelig igjen kunde bringes i ønskelig Tilstand og den tabte gyldne Tid derved vindes tilbage, København 1827.
54. Wilcke, J.: Specie-, Kurant- og Rigsbanksedler. Møntvæsenets Sammenbrud og Genrejsning 1788—1845, København 1929.
55. Amark, K.: Landbruget i det nittende Aarhundrede, København 1924.

Hjalmar Schmidt in memoriam

AF AASE LUPLAU JANSSEN

Dansk Provinshistorie mistede for et Par Aar siden en af sine trofaste og meget dygtige Medarbejdere, idet Hobroegnens Lokalhistoriker gennem mange Aar, fhv. Overlærer Hjalmar Schmidt den 16. September 1966 afgik ved Døden.

Hjalmar Schmidt var født den 19. Juni 1881 i Helletofte paa Langeland, og han stammede selv fra et Lærerhjem, idet hans Forældre var Lærer P. V. J. Schmidt og Marie Kruhøffer, Helletofte. Han tog Eksamen fra Skaarup Seminarium i 1902, og fra 3. November samme Aar blev han knyttet til Skolevæsenet i Hobro, hvor han gennem mange Aar udøvede en fortræffelig Lærergerning, indtil han blev pensioneret i 1947. Hans Hustru, Christiane Petrea Jensen, f. Pedersen, var jævnaldrende med ham, idet hun blev født i Hobro d. 13. August 1881. Kun et Aarstid, omkring 1909–1910, forlod Hjalmar Schmidt Hobro og sin kære Skole for yderligere at dygtiggøre sig i nogle af de Fag, han interesserede sig for og gerne ville uddybe sin Viden om, baade Historie, Kunsthistorie, Litteraturhistorie, Statsret og Religionshistorie stod paa hans Program for det Aarskursus, han havde i København. I den korte periode, han tilbragte i Hovedstaden, stiftede han Bekendtskab med flere Mennesker, hvis Navne senere er blevet kendte, og han huskede disse Mennesker og deres Betydning for ham helt op i sine seneste Aar og talte gerne om dem.

Han fik hurtigt et godt Forhold til Hobro By og sine mange Elevers Forældre, og han nød deres Tillid i den Grad, at han gennem mange Aar, især i Tyverne, da han stod paa sin fulde Højde, var Medlem af saa vigtige Bestyrelser som Menighedsraadets, Værgeraadets og Hjælpekassens. Desuden var han gennem mange Aar Bibliotekar ved Hobro Folkebogsamling. Samtidig med at han passede sin Skolegerning og de mange ham betroede Hverv, fik han Tid til at sætte sig saa grundigt ind i Byens Lokalhistorie og Personalhistorie, at han i de følgende Aar kunde sende en hel Del mindre Ting og et Par større Bøger i Trykken, Arbejder, der hvilede paa

alle de righoldige Oplysninger, som Fru Schmidt og han gennem Aarene samlede, og som i Tidens Løb har vokset sig til et stort og værdifuldt Arkiv.

Den, der skriver disse Linier, og som selv er af Hobro-Slægter, har gennem Aarene hørt meget om hans indgaaende og med Første-haandskendskab stærkt prægede Arbejde for at bevare Minderne om og Kendskab til den Bys Historie og dens Borgeres Skæbner, i hvilken han virkede som en anset og højt agtet Lærer, der endnu den Dag i Dag huskes af mange af sine Elever, selv dem fra de unge Aar, der nu selv er rykket højt op i de ældres Aldersklasser.

Desværre har jeg selv kun været i nærmere Kontakt med Overlærer Hjalmar Schmidt i ca. tre Aar, en Kontakt, der skyldes et Par Henvendelser til ham angaaende nogle Familiedata, jeg gerne vilde have oplyst, og baade dengang og senere har hans lokalhistoriske Arkiv og Kartotek været en righoldig Kilde at øse af, ligesom ogsaa hans gode Hukommelse. Hjalmar Schmidts sirlige og stilistisk set særprægede Breve er skrevet med en smuk, fast Skrift, som man maa beundre, naar man tager hans Alder paa 85 Aar i betragtning, og hvert af dem kunne fremlægges som et Eksempel paa et Brev fra en gammeldags, fin Brevskriver.

Vi udvekslede vore Oplysninger, idet ogsaa jeg fik den Glæde at bidrage lidt til hans Alderdoms Værk paa forskellig Maade, mest med Udpluk fra mine forældres og mine Bedsteforældres Album af Billeder, der havde Tilknytning til det gamle Hobro. Efterhaanden havde han fortalt meget om dette Værk i sine Breve samtidig med, at han fyldte nogle Huller i en Familiestamtavle over min Mors Slægt, der paa dette Tidspunkt var under udarbejdelse. Han fortalte om sine Artikler i Aviser og Tidsskrifter, en Interesse, der holdt ham levende og aktiv højt op i de sene Aar, og gennem det altsammen straalende Kærlighed til det Arkivarbejde, han ofrede al den Tid, han kunde afse. Om sine Artikler skriver han i et Brev af 9/12 1964:

»I aarenes løb er mine artiklers antal blevet ret betydeligt. De 300 er passeret til dato fordelt enten ligeligt mellem »Aalborg Stiftstidende« og »Himmerland« om Hobro forhold og enkelte til andre blade. Endnu fortsætter jeg, men det er som om alderen begynder at gøre sig gældende, dertil kommer, og det virker særlig deprimerende, at vi siden pinsen har haft alvorlig sygdom i hjemmet.«

Pasningen af Fru Schmidt, der havde faaet en Hjerneblødning med paafølgende Lammelser, blev en kær Pligt for den gamle, fine Mand, men tillige et Hverv, der tog meget af hans Tid og mange af hans Kræfter. Fru Schmidt, der som sagt var født i Hobro og havde

tilbragt Størstedelen af sit Liv der, var sin Mand en god Støtte i hans lokalhistoriske og biografiske Studier, og heldigvis medførte hendes Sygdom ikke aandelig Svækkelse, saa hun kunne stadig støtte ham i Arbejdet med at opbygge »Hobro byhistoriske Arkiv«, om hvilket han skriver i det samme Brev, hvori han omtaler sine Artikler:

»Byhistorisk Arkiv« vokser støt. Den topografiske afd. samt emneafd. er flyttet til vort hus i Hobro, men paa grund af pladsmangel uden særlig opstilling, dog undergivet gode kaar angaaende lys og varme. Den personalhistoriske afd. er stadig til huse her i Faarup for at have den lige ved haanden, naar der af og til sker en henvendelse – hvad jeg er glad for. Saa kan man dog endnu være til lidt nytte.«

Hjalmar Schmidt og hans Hustru tilbragte ikke deres sidste Aar i det kære Hobro, men flyttede i 1955 paa en Søns og Svigerdatters Opfordring til det nærliggende Gl. Faarup, hvor deres Forhaabninger om en tryk Alderdom med Omsorg og god Pleje delvis blev slaaget i Stykker ved Svigerdatterens Død fire Aar senere. Af hans Breve lyser Glæde og Stolthed over Børn og Børnebørn, vort Brevenskab var efterhaanden blevet saa intimt, at vi kunne tage Del i hinandens Glæder og Sorger, men allergladest var han for hvert lille, beskedent Bidrag til »Byhistorisk Arkiv«, som han jo havde givet en foreløbig Plads i sit Hus i Hobro. I et Brev af 8/1 1965 skriver han mere om det:

»Da byen ikke for tiden kan afse plads, er Hobro Byhistoriske Arkiv's topografiske- og emne-afdeling midlertidigt anbragt i vor ejendom Markedsgade 4, nær Sdr. Allé. Et værelse i loftsétagen er taget i brug, her er tørt og varmt hele aaret igennem, og i en lang korridor uden for værelset er største delen af de indrammede billeder anbragte – tørt, i passende varme og dæmpet dagslys. Altsaa under gode forhold. Den store personalhistoriske samling findes fremdeles i mit hjem for største delens vedkommende, for i givet fald at have den nær ved haanden. Langt den største del af mit bibliotek findes ogsaa her ligesom den samling, jeg er ved at opbygge, og som daglig fryder mit øje«

I et af sine sidste Breve skriver Hjalmar Schmidt:

»Længe har jeg haft i tankerne at skrive lidt om min lærergerning i Hobro, der faldt i tiden omkring skoleloven af 1903. I juni 1902 rejste jeg fra eksamensbordet paa Skaarup Statsseminarium – altsaa fra de smilende sydhavsøer til det »kolde nord«. Men den særprægede og skønne natur omkring Hobro – Fjordens sydside bøgeskov og nordsiden lyng, kraftige bakkedrag og naaletræer – fængslede mig. Jeg begyndte som vikar paa »Hobro prv. Realskole« med den særprægede og højt ansatte Professor A. Sørensen (mag. art.) som leder. De har sikkert hørt ham omtale, højst sandsynligt talt med flere af hans elever. Arbejdet dér gav en god start, før jeg blev ansat ved det kommunale skolevæsen, hvor jeg forblev til 1947.

Hvorfor i Hobro saa længe paa nær kursus – bl. andet aarskursus 1909–10 – i Kbhvn.?

Byen var min kones hjemby. Hendes store slægt levede der, og arbejdsforholdene i skolen tiltalte mig.

I efteraaret 1947 gik jeg i gang med indsamling af stof til »De kirkelige Forhold«. Talrige besøg i Landsarkivet, hvor navnlig det mægtige Aarhus-Bispearkiv gav stof (her havde jeg værdifuld hjælp af nuværende Landsarkivar Lindberg Nielsen i Odense). Dette er jeg ikke færdig med at bearbejde, og nu kan det maaske knibe at naa til vejs ende med dette arbejde. Men jeg haaber!»

Hjalmar Schmidt naaede ikke til Vejs Ende.

Det næste Brev er dateret Randers d. 23/3 1966, hvor Ægteparret paa Grund af Fru Schmidts forværrede Sygdom havde søgt Hjælp og Pleje i et privat Sygehjem. Hjalmar Schmidt havde saa ofte opfordret os til at besøge sig, naar vi kom til Jylland, han vilde gerne vise os alle sine Samlinger og tale om sit kære Hobro, som vi jo begge kendte saa godt, men først paa dette Tidspunkt kunde vi realisere Planen, og det blev derfor til Sygehjemmet i Randers, at vi styrede vore Skridt, og der fik min Mand og jeg den store Glæde og Oplevelse at møde Hjalmar Schmidt personlig, og den korte Tid, vi kunde være sammen, vil altid staa for os i Straaleglans, saa berigende var det at træffe denne særprægede og højt begavede Mand, der havde været sin og sin Hustrus By en saa betydningsfuld Borger. Da vi tog Afsked, fulgte den høje, ranke Mand med de karakteristiske, smukke Træk os lidt paa Vej, og det sidste, vi saa, da vi vendte os om en Gang efter Afskeden, var den stolte Skikkelse, der vinkede til os. Desværre blev det den eneste Gang, vi fik ham at se, et Par Breve var forblevet ubesvarede, hvad der fremkaldte Ængstelse for vor gamle Ven, og saa modtog vi her ved Juletid et forklarende Brev fra hans Sønneson, der berettede om hans og gamle Fru Schmidts store Tab, da Hjalmar Schmidt den 16. September 1966 var bukket under for Sygdom efter en Maanedes Sygeleje.

Arbejdet med »Byhistorisk Arkiv« i Hobro vil heldigvis ikke standse. Hans Arbejde vil blive fortsat af en Efterfølger, der er Bibliotekar i Hobro, og man maa haabe, at baade Hjalmar Schmidt og hans Livsværk: Hobro Bys Historie, maa huskes længe.

BIBLIOGRAFI

Hjalmar Schmidt: Hobro Ildebrande 1812 og 1813 samt Byens Genrejsning. Beskrevet af Hjalmar Schmidt. Hobro 1912. 47 sider.

Hjalmar Schmidt: Raderkunstens Teknik og Historie i korte Træk. Hobro 1919. 12 S. (gratis).

Hjalmar Schmidt: Af Hobro Bys Historie til 1860–70. Hobro 1928. 271 S., ill.

Hjalmar Schmidt: Hobro kommunale Skolevæsen gennem 125 Aar indtil 1906. Hobro 1943. 115 S., ill.

Hjalmar Schmidt: Hobro Borger- og Haandværkerforening gennem 100 Aar. Hobro 1944. 97 S., ill.

Hjalmar Schmidt: Hobro og Omegns Restauratørforening (Hobro Beværterforening) 1896 – 22. April – 1946. Et festskrift, udg. af Foreningen. Hobro 1946. 31 Sider, ill.

Hjalmar Schmidt: Hobro tekniske Skole. Indviet 31. Januar 1847 som Søndagsskole for Haandværkslærlinge. Hobro 1946. 63 Sider, ill.

Hjalmar Schmidt: Ulykkesaarene 1812–14. Anne Catrine Nielsdatter Bjerregaard. Den brune Bakke. 1–3. Særtryk til Hobro Venstreblad 14/12 1948, 21/12 1948 og 15/1 1949. 3 Sider. Hobro 1948–49.

Hjalmar Schmidt: De kirkelige forhold i Hobro-Skjellerup Pastorat gennem 400 aar. Trykt som Manuskript. Hobro 1947–1950. 180 Sider, ill.

Avlsbruger og Vognmand Jens Nielsen i Hundredaaret for Ankomsten til Hobro. (Af Hjalmar Schmidt.) Hobro 1948. 16 Sider, ill.

Hjalmar Schmidt: By og Borger. (Ill. af Ludv. Steensen.) Hobro 1952. 52 Sider, ill.

(Red. og Udg.: H. J. Bie og El Trojel Hansen:) Hobro Handelsstandsforening. 1877–1952. (Manuskript: Hjalmar Schmidt og Harald Morell Jørgensen). Hobro 1952. 48 Sider, ill.

Biblioteket for Hobro og Omegn 50 Aar. Et blad af Bogens og Oplysningens Historie. (Tekst: Hjalmar Schmidt, Knud Hansen.) Udg. af Centralbiblioteket. Hobro 1955. 23 Sider, ill.

Klæberstenskar fra Djurslands kyst

AF EJNAR HOVESEN

En af vikingetidens vigtigste handelsveje imellem Norge og Hedeby er uden tvivl gået langs Jyllands østkyst. Herom vidner mange fund. I 1949 fandtes ved Gjerrild strand på Djursland »et tylvt« økser fra vikingetiden – 12 øksehoveder, som sad fast på en stang eller svær gren¹. 1958 dukkede det store sideror fra Vorså frem, da en Læsø-fisker halede sit trawl ind². Naturligvis vil det i sådanne tilfælde altid være vanskeligt at fastslå med sikkerhed, om der er tale om norske eller danske skibe. Af sikker norsk oprindelse er derimod de klæberstenskar, som er blevet fundet fra tid til anden forskellige steder langs den jyske østkyst. Klæberstenskarrene har været en vigtig handelsvare for vikingetidens norske købmænd. Der fandtes store klæberstensbrud i Norge og Buhuslen (der som bekendt også var norsk på denne tid), og der blev også fremstillet andre brugsting end kar af den bløde stenart³.

I Ørslev kirke på Vestfyn findes et meget stort klæberstenskar, som her tjener til døbefont⁴. Det er formentlig det største af de danskfundne kar. Kulturhistorisk Museum i Randers har to mindre kar, som er fundet på stranden ved Sødringholm ved udmundingen af Randers fjord, og Djurslands Museum i Grenaa har i mange år været i besiddelse af et stort og meget smukt klæberstenskar. Det siges at være fundet ved Fornæs, men der synes nu at være tvivl herom. Karret er næsten helt, diameter 40 cm, højde 24 cm.

At findestedet må ændres, skyldes en tilfældig hændelse – en hændelse, som samtidig medførte, at yderligere to klæberstenskar dukkede op og blev skænket til Djurslands Museum. Ved museets udstilling af sølvskatten fra Balle opsøgte en af gæsterne mig og fortalte, at han var interesseret i det store klæberstenskar. Det var fisker H. Bachmann, Kystvej 2, Grenaa, og han kunne fortælle, at han havde fisket karret op sammen med sin far for mange år siden, og han mente bestemt, at faderen var i stand til at fortælle mere om fundet. Senere besøgte vi sammen faderen, den 80-årige skipper P. J. Bachmann,

De to klæberstenskar fra Djurslands kyst.

Havnevej 195, Grenaa. I begyndelsen af 1930'erne arbejdede fader og søn sammen som stenfiskere, og i en periode hentede de sten syd for Katholm. Umiddelbart syd for Katholm savværk havde de fundet et ideelt sted med mange sten ganske nær kysten, og her var det, at de havde fundet klæberstenskarrene. De lå imellem stenene med bunden i vejret, og først da de havde løftet dem op, kunne de se, hvad det var. Skipper Bachmann mente, at de i alt havde fisket 5–7 stykker op, og han mente ganske bestemt, at det store kar på museet var et af dem. De havde ikke ment, at karrene var af større værdi. Et havde de solgt, et andet havde de givet til en kollega på Lolland⁶, og endelig havde han da endnu to kar i sit udhus. Dem måtte vi meget gerne få.

Der er tale om et stort og et lille kar. *Det store kar*: Diameter 42,5 cm, højde 22 cm. I bunden et hul, randen er intakt bortset fra et lille skår og en lille revne. *Det lille kar*: Der er kun godt halvdelen, meget smukt forarbejdet. Diameter 26 cm, højde 9 cm.

Efter denne gave er Djurslands Museum nu i besiddelse af tre klæberstenskar, hvoraf de to er meget store og velbevarede. Uden tvivl repræsenterer de det bedste, noget museum herhjemme kan fremvise på dette specielle, men interessante område. Særlig interes-

sant er det, at disse Djurslands-kar er fundet i et antal af 5–7 stykker på samme plads. Der kan altså ikke være tale om et tilfældigt kar, tabt fra et eller andet skib. Mest nærliggende er det at tænke sig, at vi her har at gøre med kar fra et strandet skib. Også stedet vil støtte denne teori, for det er et af de farligste steder på kysten.

Fra museer og arkiver

Kulturbistorisk Museum, Randers

»Hvad kan der være af arbejde på et museum, der ikke har en udstilling at passe?« Dette spørgsmål er hørt indtil flere gange i årets løb. Ser man på, hvad der står som museets opgaver, således som disse er formuleret i formålsparagrafferne: At *indsamle*, at *bevare* og at *udstille*, ser man, at det kun er den sidstnævnte paragraf, der ikke har kunnet opfyldes i større omfang i de senere år. Indsamlings- og bevaringsarbejdet er blevet fortsat i videst muligt omfang, mens udstillingsvirksomheden har ligget mere stille.

Indsamling af genstande og oplysninger til museet foregår på to måder: dels ved, at interesserede giver materialer til samlingen og arkiverne, dels ved, at museets medarbejdere tager på arbejde »i marken« og bringer ting ind. En række genstande, fortrinsvis fra nyere tid, er atter i år indkommet som gaver til museet. Det er med stor glæde, vi har modtaget tingene og har set, at interessen for at bevare og værne om de gamle sager – i mange tilfælde familieklenodier – ikke kun er begrænset til én bestemt gruppe medborgere, bestemt enten af alder eller social placering i samfundet, men at denne interesse går på tværs af alle såkaldte skel. Foruden direkte gaver har mange lånt museet ting til fotografering og beskrivelse. Privatejede antikviteter belyser naturligvis i lige så høj grad som museumstingene sider af kulturudviklingen, og derfor er oplysninger om ting i privat eje også af største betydning.

Museet har i årets løb foretaget en lang række besigtigelser i distriktet, de fleste på foranledning af meddelelser fra landmænd og andre jordarbejdere, dvs. af folk, der er vant til at se, når noget »unormalt« viser sig i den jord, de arbejder med. Kun de færreste besigtigelser har i år givet anledning til videre undersøgelse, idet hensynet til arbejdsopgaverne i forbindelse med overflytning til de nye lokaler i »Kulturhuset« på Østervold har skåret udgravningsvirksomheden dette år ned til et nødvendigt minimum. Mindre udgravninger er foretaget, hovedsageligt i tilfælde, hvor senere undersøgelser ville være umuligt at gennemføre, eller hvor undersøgelsesobjektet ville være blevet ødelagt. Her skal kun nævnes nogle få.

Ved Hemmed er en grube fra tidlig del af yngre stenalder undersøgt. Den må antages at høre med i et bopladskompleks, men dens funktion er ikke kendt. Gruben indeholdt foruden en stærkt ildskørnet kværnsten med løber det halve af to lerkar af usædvanlig størrelse og kvalitet. Fundet er så ejendommeligt, at man må imødesee en senere undersøgelse af området med største spænding. – Nær Hemmed undersøges for øjeblikket en overpløjet gravhøj med centralgrav fra bronzealderen. Højen dækker over resterne fra et bopladsanlæg fra seneste del af yngre stenalder med bl. a. et lille flinthuggerværksted. – Tre andre overpløjede gravhøje ved henholdsvis Rimsø, Ring og Lille Tvingborg er udgravet og har givet fine fund fra bronzealderen. Fundet fra Ring omfatter således skår af et lerkar, en lille fingerring af spiraloprukket guldtråd og en bronzekniv, ting, der efter alt at dømme må være importeret – formentlig fra det østlige Mellem-europa – omkring år 1200 før vor tid. – Ved Mejlbjerg er undersøgt en lille gravplads med såkaldte »Oderkister« – en gravform, der er anvendt i den senere del af yngre stenalderens enkeltgravskultur. Kisterne er små og normalt meget fattigt udrustet, således også her, hvor fundene udgøres af tre små lerkar. – I Randers by er der i sommer foretaget en prøvegravning på hjørnet af Brødregade og det tidligere Trangstræde. Denne undersøgelse gav en lang række gode resultater og viste med stor klarhed betydningen af at foretage udgravninger i byerne. Indenfor midten af det lille undersøgelsesområde viste det sig, at man havde en nogenlunde ubrudt lagfølge fra 1500-tallet og ned til 1100-tallet. Denne lagfølge var kun brudt af et nedgravet grubehus, der synes anlagt omkring 1300. At der fremkom et godt materiale af lerkarskår og viste sig flere væsentlige bygningskonstruktions-detajler, er af en betydning, som først den forestående bearbejdning kan vise i enkeltheder. Der er ikke tvivl om, at der med hjælp af dette materiale vil blive muligt at indordne en meget væsentlig del af det byfundsmateriale, der tidligere er indkommet til museet i mere sikker sammenhæng.

Bevaringsopgaven har også flere sider. At modtage og indsamle ting til museet og derefter uden videre »sylte« dem i rækker på reoler og i skabe, det være sig i museets udstilling eller på magasin, må i vore dage betragtes som en form for opbevaring og ikke andet. Bevaring kræver for det første, at hver enkelt ting istandsættes og vedligeholdes i en tilstand, der ud fra materialets art i så høj grad som muligt gør tingene egnede til at give information. Konserveringsproblemerne rider de fleste danske museer som en mare, og Kulturhistorisk Museum danner i så henseende desværre ingen undtagelse, selv om

vi dog har det held at råde over en konservator. Fra tidligere tid ligger der mange genstande, der trænger til behandling, til dels til nykonservering, og blandt de nyindkomne sager fra såvel udgravninger som fra en del gaver er der meget, som venter på behandling hos konservatoren. Arbejdet skrider godt frem, men meget af det er uhyre tidkrævende, andet er pladskrævende – og især det sidste gør, at vi med længsel ser frem til færdiggørelsen af de nye arbejdslokaler i »Kulturhuset«s kælder.

Begrebet bevaring rummer også et andet formål end blot og bare at sørge for, at visse kategorier af ting gemmes og vedligeholdes. Baggrunden for, at vi i det hele taget har institutioner som museer, er, at man her søger at samle ting og oplysninger, der kan hjælpe os til forståelse af de udviklingsprocesser, der har fundet sted fra vore ældste forfædres tid til vor egen epoke. Med andre ord: historien om, hvordan mennesket ved tanke- og muskelanvendelse har benyttet, udnyttet, præget og selv er blevet præget af de til forskellige tider herskende forhold i omgivelserne. Derfor er arkiver med oplysningsmateriale en nødvendig del af bevaringsopgaven. Den enkelte museumsgenstand følges af et sæt oplysninger, der i den grad, det er muligt, fortæller om genstandens oprindelse, ejer, brug, den håndværker, der har fremstillet den, osv. Disse oplysninger er fra museets første år nedskrevet sammen med beskrivelse og nummerering af den enkelte ting i fortløbende førte protokoller. Dvs. at nok findes oplysningerne, mere eller mindre omfattende, men de er meget besværlige at finde frem til i løbet af en rimelig tid, idet de er nedskrevet i den rækkefølge, tingene er indkommet til museet – oldtidssager og nyere ting er beskrevet hver anden gang, ting fra forskellige geografiske områder er indført på samme måde. Enhver kan forestille sig, hvor upraktisk dette system fungerer i det øjeblik, man ønsker at finde frem til, hvad der gemmer sig af sager og oplysninger fra et bestemt sogn eller en bestemt by, eller hvad museet rummer af f. eks. ravfund fra yngre stenalder fundet i et bestemt distrikt. Hertil kommer, at på mange ting er nummeret udvisket eller afslidt – museet har snart bestået i 100 år – så samtidig med, at vi nu gennem flere år har arbejdet på at overføre oplysningerne fra protokoller til kartotekskort, har der foregået et ikke så lille arbejde med at identificere ting med ulæselige eller manglende nummer ud fra protokolbeskrivelserne. Også dette arbejde skrider fremad, men det vil tage nok et par år, før det hele er ført à jour og i fuld udstrækning egnet til brug.

Museets fotosamling forøges jævnt. Hver eneste udgravning dokumenteres ved fotografier (og tegninger), privatejede ting fotografe-

res, og det samme gælder museets egne ting. At det sidste er nødvendigt, fremgår bl. a. af de sidste års museumstyperier, hvor eftersøgningen har været besværliggjort, fordi man manglede afbildninger af de stjåle sager.

Udstillingsvirksomheden har som nævnt udgjort en mere beskedent del af museets arbejde i det forløbne år. To mindre udstillinger om henholdsvis sølvhovedvandsæg og fajancer, udarbejdet af interessemedarbejdere ved museet, har været vist i Krstrup bibliotek, Dronningborg bibliotek, på Clausholm slot og Randers statsskole. Desuden har genstande fra museets samlinger været udlånt til vinduesudstillinger i flere forretninger i Randers. For øjeblikket vises en lille udstilling om Dronningborg sogn i sognets bibliotek.

Ifølge aftale med Randers centralbibliotek er museets bestand af faglitteratur og tidsskrifter overgået hertil og suppleres herefter af biblioteket. Dette håndbibliotek placeres på Kulturhistorisk Museum, men vil selvfølgelig kunne udlånes herfra på sædvanlige biblioteksvilkår.

Museumsinspektør B. G. Stürup har deltaget i tre landsdelsmuseumsledermøder (Maribo, Kolding og Odense) og i Dansk kulturhistorisk museumsforenings årsmøde (Svendborg). Følgende foredrag er holdt: »Kultur og kulturpolitik« (AOF, Ø. Tørslev), »Brugsting« (Aalsø bibliotek) og »Med udgangspunkt i flintøksten« (Historisk Samfund for Randers Amt). Sekretær L. Broge, konservator B. Jacobsen og museumsassistent E. Christensen har deltaget i Kulturhistorisk museumsforenings sommerkursus på V. Vedsted ungdomsskole i henholdsvis udstillingsteknik og fotografering. B. Jacobsen har desuden deltaget i kursus om folkelige broderier og har ved ophold på Konserveringsanstalten for jordfund i København fået instruktion i konservering af oldtidsbronzer.

Museets regnskab for 1967-68 balancerer med 188.606 kr. Heraf var 63.190 kr. tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender, 10.000 kr. tilskud fra Randers amt, 62.523 kr. tilskud fra Randers kommune og 30.289 kr. tilskud fra omegnskommunerne. Faste udgifter til lokaleleje m. m. beløb sig til ca. 15.000 kr., løn til fastansat personale (inspektør og sekretær) udgør ca. 46.000 kr., øvrigt personale (timelønnede, revalidenter, civilarbejdere) i alt 34.790 kr. Der er desuden afholdt nogle timelønninger på undersøgelseskontoen, 20.914 kr., der i øvrigt hovedsageligt dækker transportudgifter.

Der er i år ikke sket ændringer i sammensætningen af museets bestyrelse.

Museumsassistent *Guri Dybsand.*

Byhistorisk Arkiv, Randers

Af Martha v. Spreckelsen

Arkivet har som vanligt fået en hel del gaver, som vi er meget taknemlige for. F. eks. fra »Fotomax« et væld af Randers-fotografier fra gammel og ny tid, ligeledes mange billeder fra private, både af gamle partier fra byen og af personer.

Endvidere en del forenings- og firmaprotokoller, bl. a. Musiksamfundet »Brage«s første protokol fra 1882–1927, en stor pakke koncertprogrammer samt papirer angående koncertarrangementer under Randers' byjubelæum 1952.

En lille bog fra 1829, som har tilhørt Karin Michaëlis, skrevet af en onkel til hendes morfar, malermester Beck, cand. theol. Møller, med bl. a. digte om forskellige Randersborgere.

En akvarel fra den gamle Fladbro-kanal ved Hvidemølle osv. Arkivet har anskaffet en fotokopi af folketællingen 1855 og har lavet navneregister til den. Den indgår i vor samling af folketællingslister, som vi gerne vil have komplet.

Tegninger og opmålinger af gamle huse – først og fremmest dem, som står for nedrivning – foretaget af Teknisk Skoles elever, er blevet fortsat.

I løbet af de kommende måneder skal arkivet flytte til den nye biblioteks- og museumsbygning, hvor vi får betydeligt mere plads, hvilket er højst tiltrængt, og hvor ordningen af arkivalierne skal laves på lettere tilgængelig måde.

Djurslands Museum, Grenå

Af Ejnar Hovesen

For Djurslands Museum har det været et helt usædvanligt år, som naturligtvis i ganske særlig grad har været præget af de to store skattefund: Det store møntfund ved Kirial og sølvskatten fra Balle, som begge blev præsenteret for offentligheden ved særudstillinger på museet. Det blev i begge tilfælde en næsten overvældende publikums-succes med et besøg, som aldrig tidligere er oplevet i museets historie. Gæster strømmede til fra store dele af Jylland. I øvrigt henvises til artiklerne om fundene.

I årets løb er Djurslands Museums bygning, Den gamle Købmandsgaard, blevet forsynet med et nyt tag. Den meget store opgave er blevet gennemført takket være store tilskud fra privat og offentlig side. Udgifterne hertil har været omkring 60.000 kr., og dette store beløb er blevet skaffet til veje uden lån.

Der er modtaget forskellige gaver, hvoraf især skal fremhæves de to klæberstenskar fra vikingetiden, som omtales andetsteds.

En af museets trofaste støtter, gartner Otto Andersen, er afgang ved døden. Han var i en lang årrække og til sin død medlem af bestyrelsen og i mange år dennes sekretær.

Ebeltoft Museum

Af Poul Hvitved

Trods moms, større skattebyrder og andre ubehageligheder ser det ud til, at museumsbesøget i Ebeltoft ikke påvirkes heraf. Selv om årsregnskabet – mens dette skrives – endnu ikke er afsluttet, kan det dog allerede nu siges, at besøget kommer til at ligge på linje med sidste års besøg, ca. 49.000 gæster. Der er indtil nu konstateret en nedgang på ca. 10 pct. med hensyn til amerikanske gæster, mens andre landes og indlandets gæster har besøgt museet i omtrent samme omfang som sidste år.

Fregatten »Jylland« kan møde med et tilsvarende besøgstal, og også den gamle farvergård har haft godt besøg, så turisterne i Ebeltoft er stadig flittige museumsbesøgende.

★

Museumsforeningen købte i foråret af Ebeltoft kommune den tidligere tekniske skole på Overgade. I bygningen var der indtil i foråret bibliotek, som nu indrettes til byhistorisk arkiv, og i to tidligere skolelokaler, hvert med ca. 55 kvadratmeter gulvareal, vil blive indrettet en historisk udstilling, der skal fortælle om egnen fra oldtiden og op til vore dage. Man håber at få udstillingen færdig inden museumsforeningens 60 års dag i september 1969.

Udstillingen, der navnlig ventes besøgt af skoler og andre, der er interesseret i byens og egnens historie, arrangeres således, at hver genstand, årstal eller billede refererer til fyldigere materiale i arkivet eller på museet, og her kan den besøgende få yderligere oplysninger om de enkelte emner.

Det byhistoriske arkiv har med købet af denne bygning fået udmærkede lokaler, og man har siden indflytningen arbejdet på en nyregistrering af arkivalierne. I tilslutning til arkivet er man ved at opbygge et håndbibliotek.

Sideløbende med nyregistreringen fortsættes med optegnelser og beskrivelser, sidst med en gennemgang af mindsten i og ved Ebeltoft samt beskrivelse af den person eller begivenhed, der har været grundlaget for mindstenens opsætning.

Selskabet »Clausholms Venner«

Af S. Fritz og E. Kornerup

Selskabets arbejde har siden sidste beretning været præget af ønsket om nedbringning af restgælden til orgelbyggeren, Th. Frobenius & Sønner, Lyngby, for den præsterede 1. etape af orglets istandsættelse, og det erkendes, at opgaven ikke er bragt til afslutning, idet divergensen vedrørende betalingen af arbejdet udviste et deficit på ca. 4700 kr. Denne difference hidrører fra en forudpostering hos selskabet foranlediget af en a conto kurant fra fa. Frobenius, hvori dette posterede en betaling, der var indgået efter afslutningen af selskabets årsregnskab. Denne omstændighed medførte selvfølgelig en protokolering i februar 1968 med den direkte følge, at selskabet straks af forhåndenværende midler reducerede saldoen ratevis, når mulighed forelå. På nuværende tidspunkt kan det endnu ikke oplyses, hvor meget der ved årsregnskabs afslutning pr. 30. september 1968 vil restere, idet bl. a. den meget vellykkede 2. Clausholm-koncerts provenu endnu ikke er opgjort.

Ny Carlsbergfondet har igen ydet tilskud til selskabets arbejde, i år med 1000 kr. For tilskuddet og for anerkendelsen takker selskabet.

Den i sidste beretning omtalte undersøgelse af orglets oprindelse – spontant udført af orgelbygger Poul-Gerhardt Andersen – var ikke færdigafsluttet til generalforsamlingen, og senere undersøgelser har bragt nye aspekter ind i undersøgelsen, hvorfor denne stadig er løbende. Ved de senest foretagne undersøgelser anes mulighed for, at Clausholm-orglet er af større alder end hidtil formodet. Det har for selskabet været en stor opmuntring uden for selskabets kreds at have mødt denne interesse, og selskabet ser med forventning hen til forskningens afslutning.

Selskabet bringer til slut i erindring, at forarbejdet til anbringelsen af de resterende fire stemmer og cymbelstjernen er udført, og at kun levering og isættelse af de 385 piber og klokkespillet mangler.

Molsbibliotekets Lokalhistoriske Arkiv

Af Sv. Dam Sørensen

På et møde i december 1967 i biblioteksudvalget for Molsbiblioteket blev det foreslået at oprette et lokalhistorisk arkiv. 6. januar 1968 besøgte udvalget Solbjerg lokalhistoriske arkiv. Dette arkivs leder, fru Repke, viste beredvilligt arkivet frem og forklarede arbejdsgangen i det.

På næste udvalgmøde, først i februar 1968, vedtog man at oprette »Molsbibliotekets lokalhistoriske arkiv« samt at nedsætte et udvalg til at arbejde med sagen. Udvalget kom til at bestå af et medlem fra hver af de fem Mols-kommuner, som Molsskolen og Molsbiblioteket dækker. Fra Agri-Egens: Sigvard Thusen, Agri, fra Helgenæs: frk. Else Holst, Kongsgård, fra Knebel-Rolsø: Ejnar Skovfoged, Vrinner, fra Tved: Carl A. Lauersen, Tved, fra Vistoft: Sv. Dam Sørensen, Vistoft.

Dette udvalg holdt konstituerende møde den 15. februar 1968 og valgte Carl A. Lauersen som sekretær og Sv. Dam Sørensen som formand. Forbundsstyrelsen for Molsskolen stillede et lokale til rådighed på Molsskolen, hvor også Molsbiblioteket har til huse.

Lokalet er velegnet til formålet, med lys og varme, beliggende umiddelbart ved bibliotek, garderobe og toilet. Det er foreløbig møbleret med gamle skoleborde (hvoraf nogle med »violinkasseryg«), et gammelt kateder med stol fra de nedlagte gamle skoler, en reol af samme type som i biblioteket og desuden en gammel træskohylde, også fra en af de gamle skoler.

Carl A. Lauersen og Sv. Dam Sørensen deltog 8.-10. marts i S.L.A.s landskursus i Aarhus.

Udvalget gik straks i gang med arbejdet og gjorde gennem de stedlige dagblade egnens beboere bekendt med arkivet, og man har mødt stor interesse for sagen.

Vi har foruden gamle protokoller fra de nedlagte skoler modtaget en del gamle skøder, dokumenter og kort, noget, som gave, andet til kopiering, og desuden på nuværende tidspunkt ca. 200 billeder, hvoraf en del er meget gamle, og flere af gårde og huse, som ikke er mere.

Vi har lige fra starten haft megen hjælp og støtte af afdelingsbibliotekar Elkjær, Aarhus kommunes biblioteks lokalhistoriske samling.

Vi har i sommer haft inviteret lederen af Ebeltoft byhistoriske Arkiv, Poul Hvitved, til et udvalgmøde for at få råd og vejledning til arkivarbejdet, som han har stor erfaring i. Udvalget har senere besøgt Ebeltoft byhistoriske Arkiv, hvor vi havde en interessant og udbytterig aften. Vi fik ved samme lejlighed af Poul Hvitved overdraget en del materiale, noget til kopiering, andet som gave.

Der er på bibliotekets budget for indeværende år afsat 2000 kr. til arkivets drift.

Til medlemmerne

Der har i årets løb været afholdt de sædvanlige møder i Helligåndshuset. Ved efterårsmødet den 9. november 1967 var der forevisning af Kulturhistorisk Museums og Historisk Samfunds kortfilm om gammelt håndværk samt en film om museets arbejde i mar-ken. Den 29. februar 1968 talte rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt om kong Christian den Tiende. Rigsarkivarens foredrag byggede i væsentlig grad på hidtil ubenyttede kilder, og tilhørerne fik et levende indtryk af den personlige rolle, kongen spillede omkring 1920 og under den tyske besættelse.

Udflugten fandt sted den 14. september og gik til Holbækgård i Rougsø herred samt Trudsholm ved Havndal. De to herregårde blev forevist af museumsinspektør Andreas Bjerre, Gl. Estrup, der med vid og lune fortalte om de to godsers historie. Efter overfarten ved Udbyhøj drak man kaffe i Øster Tørslev kro. Udflugten talte ca. 130 deltagere. En planlagt udflugt til Erhvervsarkivet i Århus har måttet aflyses, da kun tre deltagere havde meldt sig.

I de fleste beretningsår har der været grund til at fremhæve et eller andet forhold, som har præget året, der gik – og således er det også i år. I dette år kan man pege på et ret betragteligt driftsunderskud.

Som regnskabet viser, er det trykning af årbogen, der i en alt overvejende grad tærer på samfundets indtægter med 13.333,97 kr. – hvorimod forfatterhonorarerne udgør det ringe beløb af 756,24 kr. Dette sidste beløb er uanstændigt lille, når man tænker på, hvor megen tid forfatterne har brugt på de gode og velunderbyggede artikler. Desværre er der ingen grund til at håbe på en snarlig forbedring af dette forhold. De øvrige udgifter kan der næppe heller ændres meget ved. Driftsunderskuddet hænger bl. a. sammen med enkelte større éngangsudgifter, også fra forrige regnskabsår, men skal Historisk Samfunds økonomi saneres, må det ske gennem nedsættelse af årbogens trykke-udgifter, altså en mindre årbog, som hermed forelig-ger. De sidste års dobbeltomslag er erstattet med et billigere, men forhåbentlig tillokkende enkeltomslag, og endelig har man set sig nødsaget til at forhøje annoncepriserne.

Spørgsmålet om fritagelse – eller erstatning for moms er af Dansk historisk Fællesforening forelagt ministeriet for kulturelle anliggender. De amtshistoriske samfund kan ikke fritages for denne skat – og spørgsmålet om kompensation i form af højere statstilskud er endnu uafklaret.

Dansk historisk Fællesforening har gennem længere tid forberedt et billedværk: Danmarkshistorien i billeder. Udgivelsen er sikret ved en garantisum på 100.000 kr. fra Carlsbergs Mindelegat for brygger J. C. Jacobsen. Hovedredaktør er museumsinspektør Erik Kjersgaard, og hoved-billedredaktør er museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborgmuseet. Det første af fire bind, der skrives af rigsantikvar, professor P. V. Glob og museumsinspektør Erik Kjersgaard, vil foreligge i marts 1969. Det er tanken, at disse billedbøger skal forhandles og udsendes gennem de amtshistoriske samfund, som vil få en klækkelig andel i overskuddet.

Hen på foråret 1969 vil Historisk Samfunds medlemmer modtage en henvendelse fra Dansk historisk Fællesforening med tilbud om erhvervelse af billedværket til favør-pris. Og jo flere bøger der sælges i Randers amt, des større andel får vi i overskuddet. Her kan vore medlemmer på en nem måde gøre en stor indsats til gavn for det lokale historiske arbejde.

For nogle år siden udsendte Dansk historisk Fællesforening til de historiske samfunds medlemmer et katalog over den lokalhistoriske litteratur, som er udgivet af samfundene eller privatpersoner. Dette katalog udkommer i løbet af næste år i nyt, revideret oplag og vil blive tilsendt også vore medlemmer.

Endelig en kraftig henstilling til medlemmerne. Indlagt i denne årbog følger et girokort. Bestyrelsen anmoder Dem høfligst, men indtrængende om snarest belejligt at indbetale kontingent. Dette vil spare kassereren for en mængde ulejlighed, og det vil spare Dem selv og samfundet for nogle hundrede kroner ekstra til portoudgifter. Også dette vil bidrage til at forbedre Historisk Samfunds økonomi.

Den ordinære generalforsamling fandt sted på Højskolehotellet den 10. oktober. Formanden aflagde beretning, og kassereren fremlagde regnskabet. Begge dele godkendtes. På valg var journalist V. Torstensson, provst Vagn Riisager og bankprokurist J. C. Sabroe.

Journalist V. Torstensson havde ønsket at træde tilbage fra bestyrelsen og har således nedlagt sit arbejde som sekretær for Historisk Samfund. Den øvrige bestyrelse vil hermed gerne takke journalist Torstensson for mangeårigt, godt medarbejderskab i bestyrelsen, dels for hans gode og effektive sekretær-arbejde og dels for hans virk-

somhed med indsamling af skolehistorisk materiale. Til bestyrelsen nyvalgte kommunelærer Roald Bilde, Randers, der har erklæret sig villig til at påtage sig sekretærpostens mangesidede virksomhed.

Provst Riisager og bankprokurist Sabroe blev genvalgt til bestyrelsen.

Efter generalforsamlingen holdt museumsinspektør B. G. Stürup et causerende foredrag over »øksen«.

Ole Warthoe-Hansen.

De må indmelde Dem i

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Som medlem modtager De *Arbog for Dansk Skolehistorie*. Den er uundværlig for enhver, der ønsker at kende noget til skolens udvikling i fortid og nutid. I år vil den foruden anmeldelser, bibliografi og oplysninger om indsamling af skolehistorisk materiale indeholde ti afhandlinger af meget høj kvalitet. F. eks. skriver *K. B. Andersen* om Højere Forberedelseksamens tilblivelseshistorie og *L. S. Ravn* om sprogforordningen 1888, »den mest omstridte begivenhed i Nord-slesvigs skolehistorie«. Desuden bringer lektor ved Danmarks Journalisthøjskole *Victor Rasmussen* en fyldig oversigt over årets skolebegivenheder. Fra Randers amt vil De finde en redegørelse for det lille skolemuseum i Harridslev af *Peter Østergaard*.

De kan købe årbogen gennem boghandelen (37,50 kr.). De kan også få den gratis ved at indmelde Dem i selskabet (kontingent 25 kr.). Selskabet har endnu et restoplæg af årbogen 1967 (1. årgang).

I selskabets styrelse sidder overbibliotekar Aage Bonde, universitetslektor H. P. Clausen, overbibliotekar Robert Hellner (formand), seminarielektor G. Japsen, landsarkivar, dr. Harald Jørgensen, amanuensis Ingrid Markussen, amtsskolekonsulent J. Ingemann Petersen, adjunkt V. Skovgaard-Petersen og overlærer O. Warthoe-Hansen.

Indmeldelse i *Selskabet for Dansk Skolehistorie* sker ved henvendelse til selskabets kasserer, amanuensis Ingrid Markussen, Solbjergsvinget 3, Birkerød. Medlemskontingentet er 25 kr. årligt (for unge under uddannelse samt for pensionister dog kun 15 kr. årligt).

De bør indmelde Dem i dag.

DRIFTSREGNSKAB

for tiden fra 1. oktober 1967 til 30. september 1968

Indtægter:

Kassebeholdning den 1. oktober 1967.....	310	12
Tilskud fra kulturministeriet	1500	00
Tilskud fra amt og kommuner	1570	00
Medlemskontingent	14215	50
Bogsalg	1270	31
Indtægter ved møder	202	00
Annoncer og indlæg i årbogen	2300	00
Lån hos O. Warthoe-Hansen	1000	00
	<u>22538</u>	<u>69</u>

Udgifter

Lønninger	756	50
Arkiv: Husleje og varme	257	68
Inventar	580	36
Årbog: Honorar	756	24
Trykning	13333	97
Udsendelse	1708	67
	<u>15798</u>	<u>88</u>
Kontorartikler, telefon, porto	2553	93
Møder, foredrag	605	09
Kontingenter	390	93
Annoncer	700	47
Bestyrelsesudgifter	31	75
Afdrag, lån	500	00
Kørsel	128	25
Diverse	59	25
Renter overført til kapital.....	95	62
Kassebeholdning den 30. september 1968	79	98
	<u>22538</u>	<u>69</u>

Status pr. 30. september 1968

Aktiver:

Beholdning af årbøger.....	10000	00	
Inventar	538	50	
Tilgodehavende, Kulturhistorisk Museum	308	00	
Giro 48522 og bank 505349	78	98	
Kontant kassebeholdning	1	00	
			10926 48

Passiver:

Gæld: C. J. Rye	700	00	
Sekretærhonorar	400	00	
Kontingent	250	00	
Porto	193	80	
O. Warthoe-Hansen	500	00	2043 80
Legatkapitaler:			
Engelbert Drøshes	1000	00	
Aage Brask	108	21	1108 21
Konto for afskrivning			245 00
Kapital:			
1. Reserve (7-68227)	1314	40	
2. Kapital	6215	07	7529 47
			10926 48

Randers, den 30. september 1968.

Christian Petersen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelsen af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.

Randers, den 4. oktober 1968.

Kay Abrentecht.

Randers, den 7. oktober 1968.

K. Kjellerup Hansen.

Henvisninger og noter

Det store møntfund ved Kirial

¹Jørgen Steen Jensen skriver andet sted i årbogen om de forskellige mønttyper og 1300-tallets økonomiske historie. ²Fritze Lindahl: Nordisk Numismatisk Årsskrift 1952, side 11–54. ³Kr. Hald: Historisk Årbog for Randers Amt 1967, side 20–21. ⁴J. P. Trap: Danmark, 5. udg. 1963, Randers Amt, side 910–912. ⁵»Valdemar Atterdag«, udvalg af kilder oversat af dr. phil. Ellen Jørgensen, udg. af Selskabet for historiske kildekrifters oversættelse. Af »Sjællandske Krønike« under året 1359. Kbh. 1911. ⁶Otto Mørkholm: Foreløbig meddelelse i Nordisk Unions Medlemsblad, januar 1968. Jvf. note 1 samt Kirsten Bendixen, Skalk 1968, nr. 1, side 3–7.

★

Møntfundet i Kirial

¹Kolbjørn Skaare i Kulturhistorisk leksikon for nordisk Middelalder, XII, 1967, sp. 51–53. ²Kirsten Bendixen: Danmarks Mønt, Kbhvn., 1967, s. 104 ff. ³Sture Bolin: Ur penningens historia, Stockholm 1962; Bolins teorier om vikingetidens skattefund findes i sammentrængt form hos Kirsten Bendixen, s. 99–104. De omtales også af forlagsredaktør Henning Nielsen i en kronik i Jyllands-Posten, 1. jan. 1968, genoptrykt i Flensborg Avis, 16.–17. maj 1968. ⁴Otto Mørkholm i Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (forkortet NNUM), 1968, I, s. 1–3; Kirsten Bendixen i Skalk, 1968, I, s. 3–7. ⁵De nye oversigtsværker af J. J. North: English Hammered Coinage, I–II, London 1960–63, og The Coinages of Edward I & II, London 1968, overflødig gør dog ikke de i disse bøger citerede ældre artikler. ⁶E. Bernays & J. Vannérus: Histoire numismatique du Luxembourg, Bruxelles 1910, s. 104 ff. ⁷Den grundlæggende fremstilling er W. Jesse: Der wendische Münzverein, Lübeck 1928, fot. optryk med tillæg Branschweig 1968. – Det væsentligste nyere arbejde er Gert Hatz: Die Anfänge des Münzwesens in Holstein. Die Prägungen der Grafen von Schauenburg bis 1325, Numismatische Studien V, Hamburg 1952. ⁸Perioden behandlet af Georg Galster: Danmarks Mønter, i Nordisk kultur, XXIX, 1936, s. 156–159. ⁹Skriftlige kilder til Danmarks møntvæsen i Middelalderen er udgivet af Otto Mørkholm og Bente Friis Johansen i Nordisk numismatisk Årsskrift (forkortet NNA), 1955 (perioden til 1340), 1960 (perioden til 1412) og 1961 (perioden til 1481). De citerede kilder findes under nr. 430, 432 og 436. ¹⁰NNA 1955, kilde nr. 49 og 50. ¹¹NNA 1955, kilde nr. 103. ¹²NNA 1955, f. eks. kilde nr. 155. ¹³E. Arup: Danmarks historie, II, Kbhvu. 1932, s. 91 f. ¹⁴E. Arup i Dänische Wirtschaftsgeschichte, red. af Axel Nielsen, Jena 1933, s. 44. Som Arup bemærker, var det ved indtjeningen af dette eksportoverskud, at bønderne kunne betale de skatter, der var nødvendige til at dække de udenlandske panthaveres tilgodehavender. ¹⁵Jfr. Poul Enemark i Kulturhist. Leksikon, VI, 1961, sp. 529–30. ¹⁶Foreløbige meddelelser af Otto Mørkholm i NNUM 1968, IV, s. 73–74, og Kirsten Bendixen i

Skalk, 1968, IV, s. 9–10. ¹⁷Harry A. Miskimin: Money, Prices and Foreign Exchange in Fourteenth-Century France, New Haven and London, 1963, s. 95–99, s. 107–116. ¹⁸Robert-Henri Bautiers meddelelse om guld og sølv i Vesten fra slutningen af 1200-tallet til begyndelsen af 1300-tallet, i Académie des Inscriptions & Belles-Lettres, Comptes Rendus des séances de l'année 1951, Paris 1951, s. 169–74. ¹⁹Ifølge tabellen hos Miskimin, s. 137. ²⁰Marc Bloch: Esquisse d'une histoire monétaire de l'Europe, Paris 1954, s. 54 f. ²¹Bautier, s. 173. ²²W. Jesse har s. 214 ff en tabel over lybske guldguldens værdi i skilling lybsk. Netop 1352 stiger dens værdi fra 8 til 8½ skilling. ²³Anna L. Choroskevic, i Srednie Veka, XX, Moskva 1961, s. 112–113 og s. 119; sammes monografi Torgovlja Velikogo Novgorodas Pribaltikoj i Zapadnoj Evropoj v XIV–XV vekach, Moskva, 1963, s. 271, 277 ff., 296 f. og s. 306. ²⁴Choroskevic: Torgovlja etc., s. 296. ²⁵Se den i note 9 omtalte kildesamling. ²⁶Fritze Lindahls fortegnelse i NNA 1952, s. 41–49 og s. 54 skal suppleres med Stuby-fundet, G. Galster i NNA 1957–58, s. 220 ff. og nu også Kirial-fundet. ²⁷Jævnfør K. Skaare i NNA 1959, s. 7–29, og M. Dolley og L. O. Lagerqvist i Fornvännen 1959, II–III, s. 113–136. ²⁸J. Heers: L'Occident aux XIVE et XVe siècles, Nouvelle Clio nr. 23, 2. udg., Paris 1966, s. 91–110. ²⁹Se citat fra G. Duby hos C. A. Christensen i Historisk Tidsskrift, 12, I, 3, Kbhvn. 1964, s. 342. ³⁰C. A. Christensen i Historisk Tidsskrift, 11, VI, 2–3, Kbhvn. 1960, s. 192 og s. 235 f. ³¹Aksel E. Christensen: Danmarks befolkning og bebyggelse i Middelalderen, Nordisk Kultur, II, 1938, s. 41. – Rester af mur med granitkvadre fra landsbykirkerne er fundet i Randers, se P. v. Spreckelsen i Trap: Randers amt, Kbhvn. 1963, s. 621. ³²J. Schreiner: Pest og Prisol i Senmiddelalderen, Oslo 1948, s. 51–54, og K. Schwarz Untersuchungen zur Geschichte der deutschen Bergleute im späteren Mittelalter, (Øst)Berlin 1958, s. 45–48. – F. Graus benægter, at der var produktionstilbagegang i de böhmiske miner i Kutna Hora (Revue Belge de philologie et histoire, XXIX, Bruxelles 1951, s. 452), men Schwarz argumenterer overbevisende for, at dette er en fejltagelse (s. 47). ³³Schwarz, s. 51–54, der dog ikke vil forklare tilbagegangen alene med afleveringstvung og møntforringelse. ³⁴W. Jesse: Der wendische Münzverein, s. 159; samme i Berliner Münzblätter, Neue Folge, IX, Berlin 1927–29, s. 4–9. ³⁵Jesse, s. 74 og s. 209. ³⁶Jesse, s. 74 og s. 87. ³⁷Fritze Lindahl i NNA 1962, s. 22–38.

★

Sølvskatten fra Balle

¹Det store møntfund ved Kirial omtales andet sted i denne årbog. ²Udgravningen må betragtes som en nødgravning. Selv om der ikke fandtes spor af bebyggelse eller andre specielle forekomster i feltet, burde man nok overveje en mere systematisk undersøgelse af området ved siden af parkeringspladsen. ³Fritze Lindahl fortæller i Skalk nr. 4, 1968, side 4–10 om nogle af de fundne genstande. ⁴Albert Carstensen omtales som mester i 1645, oldermand 1658–61, død 1671. Et bæger er dateret 1640. ⁵Kirsten Bendixen fortæller om mønterne i Skalk 1968, nr. 4, side 9–10. Otto Mørkholm: Foreløbig meddelelse i Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1968, nr. 4, side 73–74. ⁶Carl Svenstrup: Grenaa Bys Historie, 1948, side 221–223. ⁷»Nørre Herreds Bog 1660« i landsarkivet i Viborg (ref. efter Carl Svenstrup). Her i gives af herredets degne og præste en oversigt over forholdene i sognene efter krigen. Der

tegnes et rystende billede. ⁸Chr. A. Bøje: Danske Guld- og Sølvmedemærker før 1870. Politikens Forlag 1962, København. ⁹L. J. Böttiger: Æbeltoft og Omegn, Aarhus 1893. Side 153–165 og side 141. ¹⁰P. Rasmussen og G. Albeck: Ebeltoft Købstads Historie, Ebeltoft 1951, side 493. ¹¹Kirsten Bendixen: Danmarks Mønt, København 1967, side 77.

★

Kalkmalerier og adelsvåben i Glesborg kirke

¹Optegnelser i arkiv om Glesborg kirke i Nationalmuseets 2. afd. ²Samuelsbog kap. 11. ³Mosebog kap. 21. ⁴På den nederste del af korets vægg har der tidligere været malet et »tæppe« ophængt i »ringe«. Det er blevet overkalket ved en tidligere kalkning af kirkens indre. ⁵Fra Randers amt. Historisk årbog (forkortet RAA) 1935 side 31. Danmarks Adels Årbog (forkortet DAA) 1915. ⁶Jyllands-Posten 24/10-98. Nationalmuseets arkiv. ⁷Max W. Olsen: Den danske kirkeordinants af 1539 side 66ff. ⁸Malermester Chr. Olesen, Stenvad, der har deltaget i arbejdet med kirkens indvendige kalkning tidligere (1922 og 1938) husker, at der i skibets første hvælv på den nordlige kappe var et billede af »en nøgen kvinde«. Her har da sandsynligvis været det fjerde billede i rækken, som har forestillet uddrivelsen af paradiset. ⁹Kalkmalerierne i Århus domkirke i »Jul i Århus« 1933. ¹⁰Om reformationen i Randers: RAA 1934 side 106 og P. Severinsen: Hvordan reformationen indførtes i Danmark (Kbh. 1936), side 115f. Om reformationen i Randers og Grenå: Den danske kirkes historie III side 297 og 325f. Følgende tankning er foreslået af de to arbejdende mennesker: Adam og Eva, der efter syndefaldet må arbejde »i deres ansigts sved«. Det ville fortsætte rækken skabelse-syndefald med endnu et billede, og tilsvarende motiv findes f. eks. i Tamdrup kirke (»Jeg ser på kalkmalerier« side 333) og i Hyllested kirke (RAA 1967 side 34), hvorfor det må anses for en meget sandsynlig forklaring. Rækken må da tænkes fortsat med endnu flere motiver fra Gamle Testamente på samme vægflade, f. eks. Kain og Abel. ¹¹Frithiof Dahlby: Symboler og tegn (Kbh. 1965) side 111. ¹²Matthæusev. 11, 13f. ¹³1. Mosebog 5, 24. ¹⁴4. Mosebog 24, 15–17.

¹⁵Esajas 1, 3. ¹⁶Judiths bog i Gl. Testaments apokryfer. ¹⁷Malermester Olsen fortæller, at denne lignede »Klør Konge«! ¹⁸R. Broby Johansen: Den danske billedbibel side 187. ¹⁹Flere fugle sættes i forbindelse med Jomfru Maria. Se Fr. Dahlby under: Due, papegøje, stillids og svale. Desuden kan nævnes nattergalen. *Farverne* på fuglen her minder mest om nattergalen, men man har indtryk af, at det er en større fugl. ²⁰Dommerbogen kap. 16. ²¹N. M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier (Kbh. 1967) side 296. ²²1. Samuelsbog kap. 17. *Til hele afsnittet om våbenskjoldene*: Danske slotte og herregårde, tidligere udg. og udg. 1967 bind 14 side 187ff: Meilgård. – Traps Danmark. ²³Magnus Petersens beskrivelse af Glesborg kirke 1886. Nationalmuseets 2. afd.s arkiv. ²⁴Omtalt udførligt i Danske herregårde ved år 1920 III side 278. ²⁵Jyske samlinger 2. række bind I side 252ff. – DAA 1903. ²⁶RAA 1933 side 29ff. – DAA 1888 og 1890. ²⁷Prof. Kornerups papirer i Nationalmuseet. ²⁸Danske slotte og herregårde: Villestrup og Meilgård. – Traps Danmark: do. (Villestrup i Astrup sogn, Ålborg amt). – Danske Magasin 4. række 3. bind side 209; faksimile pl. 3. – Magasin til den danske Adels Historie bind 1 side 71–76. ²⁹Af denne slægt nævnes væbner Lave Pedersøn til Stokkebrogård i Gjerrild 1492. – (Thiset og Wittrup: Nyt dansk Adelsleksikon 1904). ³⁰De samme har skænket prædike-

stolen i 1617; men på den findes kun dette årstal, ikke navne eller våben. ³¹Mandens stol har oprindeligt stået i sydsiden af kirken. ³²Danske slotte og herregårde bind 14 side 237f. ³³Arkivar Knud Prange mener, at de to F'er skal betyde »fædrene«, idet bogstaverne F og M hyppigt ved våbengengivelser er forkortelse for henholdsvis »fædrene« og »mødrene«. ³⁴Traps Danmark 1. udg. 1859.

★

Den store landbrugskrise fra 1818 til 1828

¹⁰⁷Vedr. denne gren af fam. Rosenkrantz cp. Danmarks Adels Aarbog XXVII, 1910. ¹⁰⁸RA. AJ og AR, journ. nr. 622/1819. ¹⁰⁹RA. AJ, journ. nr. 1641/1819 og 319/1820. ¹¹⁰RA. AJ, journ. nr. 1905/1819, 283/1820, 111/1821, 556/1821, 446/1822 og 2202/1822. ¹¹¹RA. AJ, journ. nr. 1563/1823, 2202/1822, 522/1823,, 877/1823, 1942/1823 og 225/1824. ¹¹²RA. AJ, journ. nr. 876/1823. ¹¹³RA. AJ, journ. nr. 886/1824, 1042/1824, 1208/1824 og 994/1825. ¹¹⁴NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og Panteprotokol, fol. 109 f. RA. AJ, journ. nr. 1245/1823 og 2062/1823. ¹¹⁵RA. AJ, journ. nr. 2062/1823 og 1730/1824. ¹¹⁶NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og Panteprotokol, fol. 158–161. RA. AJ, journ. nr. 2221/1823. ¹¹⁷RA. AJ, journ. nr. 1615/1824 og 100/1826. ¹¹⁸NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og Panteprotokol, fol. 483. RA. AJ, journ. nr. 934/1826. ¹¹⁹RA. AJ, journ. nr. 1872/1826, 2713/1826 og 2871/1826. ¹²⁰Cp. RA. AJ, journ. nr. 1187/1823. Endv. DSH IV, p. 326. ¹²¹RA. AJ, journ. nr. 294/1819 og AJ og AR, journ. nr. 277/1819. ¹²²RA. AJ, journ. nr. 1891/1819, 209/1820, 135/1821 og 459/1821. Endv. journ. nr. 620/1822 og 825/1822. ¹²³RA. AJ, journ. nr. 2177/1822 og 238/1823.

¹²⁴RA. AJ, journ. nr. 239/1823. ¹²⁵RA. AJ, journ. nr. 527/1823. ¹²⁶RA. AJ, journ. nr. 883/1823, 1292/1823 og 1187/1823; endv. under sidstnævnte journ. nr. cp. Kontoret for Statsaktiverne, Meilgaard og Ørum Kirke 1819–1842. ¹²⁷NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og panteprotokol, fol. 155. RA. AJ, journ. nr. 1495/1823, 408/1824, 526/1824 og 967/1824. ¹²⁸NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og panteprotokol, fol. 260. RA. AJ, journ. nr. 1596/1824 og 2078/1824. ¹²⁹NLA. Grenå købstad, Nørre og en del af Sønder herred 1822–29, Skøde- og panteprotokol, fol. 373–385. RA. AJ, journ. nr. 623/1825 og 828/1825. ¹³⁰Vedr. P. N. Secher cp. V. A. Secher, op. cit., p. 132 ff.; vedr. N. J. Secher cp. *ibid.*, p. 139 ff. RA. AJ og AR, journ. nr. 244/1819. ¹³¹RA. AJ, journ. nr. 1261/1819. ¹³²RA. AJ, journ. nr. 140/1820. ¹³³RA. AJ, journ. nr. 5/1821 og 446/1821. ¹³⁴RA. AJ, journ. nr. 51/1821, 446/1821, 267/1822 og 534/1822.

¹³⁵RA. AJ, journ. nr. 534/1822, 580/1822, 601/1822 og 878/1822. ¹³⁶NLA. Randers amtsarkiv. Skifteprotokol i justitsråd Sechers opbudsbo 1820–22. RA. AJ, journ. nr. 1038/1822, 1744/1822, 1995/1822 og 322/1823. ¹³⁷RA. AJ, journ. nr. 1275/1824. ¹³⁸NLA. Skøde- og panteprotokol for Rougsø, Sønderhald og Østerlisbjerg herreder 1824–25, fol. 38–47. RA. AJ, journ. nr. nr. 2436/1824 og 2684/1824. ¹³⁹i Maanedsskrift for Litteratur IX, p. 77. ¹⁴⁰J. C. Hald, op. cit., p. 116 og p. 125. ¹⁴¹M. Rubin, op. cit., p. 217 f. ¹⁴²Cp. iøvrigt A. F. Bergsøe, Den danske Stats Statistik, II, p. 189 f. ¹⁴³M. Rubin, op. cit., p.

212. ¹⁴⁴C. F. Wegener, op. cit., p. 212. ¹⁴⁵M. Rubin, op. cit., p. 219. ¹⁴⁶Ibid., p. 223. ¹⁴⁷J. C. Hald, op. cit., p. 43. ¹⁴⁸Cf. V. A. Secher, op. cit., p. 140 f. ¹⁴⁹Vedr. den rosenørnske familie cp. Danmarks Adels Aarbog 1887. ¹⁵⁰M. Rubin, op. cit., p. 219 f. Vedr. hans vurdering af denne periode cp. f. eks. V. Falbe-Hansen i Marcus Rubins brevveksling 1870—1922, II, p. 38, 4. april 1895.

★

Klæberstenskar fra Djurslands kyst

¹K. Thorvildsen: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1950, s. 352. ²O. Crumlin Pedersen: Kuml 1960, s. 106. ³H. Søgaard: Lertøj fra nørrejske museer. Århus 1958. Side 19—22. ⁴Olaf Olsen: Fynske Minder 1956. ⁵Der er formentlig tale om samme stenfisker, som nævnes i ovennævnte arbejde (note 4), hvor det pågældende kar angives anvendt som blomsterpotte.

Navneliste

- A**chton, Peder, Lykkesholm, 71.
Ammitzbøll, H. H., 54, 55.
Astrup kirke, 48.
- B**alle, 20 f.
Benderup, Marens Jepsdatter, Hede-
gård, 46.
Benzon, Jacob, ritmester, 68.
Berg, R. M., Demstrup, 71.
Bille, Henrik, Meilgård, 49.
Bjørnholm, 9.
v. Brüggemann, Hans Friederich,
kammerjunker, Meilgård, 49, 50.
Buch, Jens, Søby, 54, 55.
- C**hristensen, Chr., købmd., Århus,
55, 56.
Christensen, Elisabeth, Vedø hoved-
gård, 51.
Clausen, Niels, biskop, 32, 43, 47.
la Cour, Lauritz Ulrik, forvalter, 71.
- D**inesen, Adolph Wilhelm, Katholm,
69, 70.
- E**strup, 9.
- F**annerupgård, 54 f, 71.
Fauschou, Ole, forpagter, Vedå
hovedgård, 53, 66.
- G**lesborg kirke, 28 f.
- H**edegård, 32 f.
Høg, Ivar Juul, baron, Bjørnholm,
47, 49.
- I**ngvorstrup hovedgård, 70.
- J**uul, Axel, 46, 47, 48.
Juul, Dorthé, Meilgård, 48, 49.
Juul, Erik, Hedegård, 46.
- J**uul, N. I. C. G., hofjægermester,
Meilgård, 28.
Juul, Søren Nielsen, Hedegård,
32, 43, 46.
- K**astrup, N. J., kaptajn, forpagter,
Vedø hovedgård, 54, 70.
Katholm, 9, 69, 70.
Kirial, 5 f.
Klausdatter, Anna, 48.
Knuth, Adam Christoffer, baron,
57, 58, 60.
Kock, Christen Madsen, Ebeltoft, 26.
v. Körbitz, Charlotte Dorothea Go-
tholdine, 50.
Kaas, Hartvig, Møllerup, 48.
Kaas, Jørgen, Meilgård, 48, 49.
- L**assen, Lars, kammerråd, 57 f, 71.
Laurberg, forvalter, 61, 62.
Lunge, Kirstine, 47, 48.
Lykke, Anne Nielsdatter, 44.
Lykkesholm, 68, 70, 71.
- M**eilgård, 28 f, 57 f, 69, 70.
Müller, Erik Chr., landeværnskaptajn,
Møllerup, 52, 53.
Mønsted, Peder Mørch, Lykkesholm,
71.
- N**eckelmann, Ludvig Conrad, kan-
celliråd, borgmester, 64, 65.
- P**edersen, Niels, præst i Ebeltoft, 26.
v. Pentz, Ingeborg Kristine, 49.
- R**osenkrantz, Jørgen, baron, 51, 70.
Rosenørn, Chr. Carl Gustav, Ingvor-
strup, 71.
- S**cheel, Jørgen, greve, 54.
Schmidt, Hjalmar, overlærer, Hobro,
77 f.

- Schmidt, Peder Rasmussen, proprietær, 64, 65, 66.
 Secher, Niels Jørgen, justitsråd, 62 f, 71.
 Secher, Ole, Hjortshøjlund, 54, 55.
 Secher, Peder Nicolai, justitsråd, Skårupgård, 62, 63.
 Simon, Ebeltoftmesteren (sølvsmed), 22, 25.
 Skjernov, Dorthe Iversdatter, 32, 43, 46.
 Skjernov, Markvard Iversen, 44, 46.
 Skjernov, Niels Markvardsen, 44, 46.
 Skårupgård, 62 f, 70.
 v. Stemmann, Chr. L., amtmand, 61, 63.
 Theil, Laurits Ågård, forvalter, Ørbækgård, 54.
 Tornekran's, Dorethe Nielsdatter, 44.
 Trolle, Helle, Bjørnholm, 47, 49.
 Vedø hovedgård, 51 f, 70.
 Villestrup, 48.

RANDERS CENTRALBIBLIOTEK

Stemannsgade 2 . Telefon 43 13 00

Historisk litteratur . Byhistorisk arkiv . Amtshistorisk arkiv . Lokalhistoriske samlinger

... hvor historieinteresserede mødes

Indhold

Ejnar Hovesen:

Det store møntfund ved Kirial side 5

Jørgen Steen Jensen:

Møntfundet i Kirial og 1300-tallets økonomiske historie side 11

Ejnar Hovesen:

Sølvskatten fra Balle side 20

Sv. Christoffersen:

Kalkmalerier og adelsvåben i Glesborg kirke side 28

Ole Halding:

Den store landbrugskrise fra 1818 til 1829 (II) side 51

Aase Luplau Janssen:

Hjalmar Schmidt in memoriam side 77

Ejnar Hovesen:

Klæberstenskar fra Djurslands kyst side 82

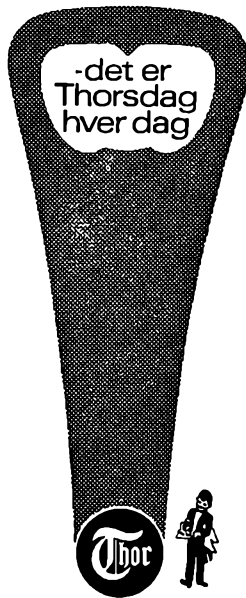
Fra museer og arkiver side 85

Til medlemmerne side 93

Regnskab side 96

Henvisninger og noter side 98

Navneliste side 103

Randers Disconto- og Laanebank
Aktieselskab

Aktieselskabet
Jydske Kaffekompagni
RANDERS

RANDERS KUL-KOMPAGNI

Aktieselskab

Sparekassen for Randers By og Omegn

Jobs. Christensen

VEJLE STØBEGODS . RANDERS

ANDELSBANKEN

Randers afdeling

Østervold 39 . Telefon 42 66 33

Langa kontor
Telefon 46 12 55

Nørre kontor
Mariagervej 57, telefon 42 81 33

Allingåbro kontor
Telefon 48 12 55

S. C. SØRENSEN $\frac{1}{5}$
RANDERS

Aktieselskabet

LANDBOBANKEN

i Randers

Fa. M. ANTHONY

Kirkerorvet 17 . Randers

Randers Haandværker- og
Industriforening

*Er De ikke allerede medlem,
så ring til kontoret, telefon 42 01 11*

Der er altid
interessant kulturstof
i

FOLKEBLADET

Chr. Løgstrup

produktforretning . galvaniseringsanstalt
Jernkajen . Randers . tlf. 42 37 00

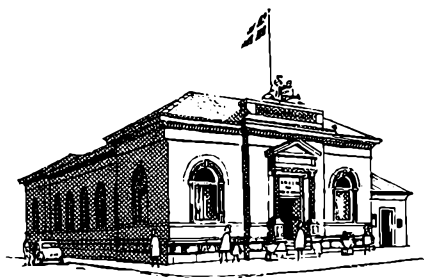
P & A
HERRETØJ

Brødregade 20 . Randers

Aktieselskabet
CHR. BOLDSSENS EFTF.
Jern- & Stålforretning . Randers

J. Olsens Protokolfabrik
Bogbinderi . Liniéranstalt . Papirvarefabrik
Adelgade 4 . Randers . Tlf. (06) 42 72 66

– her er banken ...

HOBRO BANK

– banken for fremtiden!

Fotomax i CENTRUM

Hobrovej 2, Randers,
Telefon 42 97 00

Burschesgade 14, Randers,
Telefon 43 11 22

Aktieselskabet

DEN JYSKE TRÆLASTIMPORT
RANDERS

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

SLÆGTSFORSKNING

Gælder det udarbejdelse af anetavler eller slægtsbøger
samt alt vedrørende slægtsforskning, da henvend Dem til

Dansk Slægtshistorie

Ågade 44, Kjellerup . Telefon (06) 88 15 88

RANDERS AMTSAVIS

Vestergade, Randers . Telefon (06) * 42 06 66

Møbler

Gardiner

Tæpper

Antikviteter

Kunst

*Støt din by's erhvervs­mæssige
udvikling*

*— køb danske varer hos
lokale virksomheder!*

Dansk Arbejds Randers afdeling
Rådhuset . Tlf. (06) 42 43 73

*Welløw & Ottesen
A/S*

A/S ROSE-JENSEN

*murer­mester- og
entreprenørforretning*

Randers . Tlf. (06) 42 76 22

Randers Dagblad

Vognfabrikken
SCANDIA

Aktieselskab

– de to
til
træ

C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
RANDERS

BANKEN FOR RANDERS OG OMEGN
Filial af Den Danske Landmandsbank A-S

Aktieselskabet

CHR. JUNCKER

SPHAGNUM (tørvestrøelse)

LYPI foderpiller

GRÆS grønmespiller og
LUCERNE grønmespiller

TRONHOLM vægfiser
– hvide og farvede –

Novopan og Spaandex
spånplader

BODEX-vand- og vejrfast
krydsfiner

BODEX gulve
– det eksklusive gulv

Pindstrup Mosebrug Savværk og Emballagefabrik

v/ Johs. F. la Cour

8964 Pindstrup, tlf. (06) 39 61 00 . telex 4272

DJURSLANDS BANK AS

Allingåbro - Auning - Balle - Bønnerup - Fjellerup - Gjerrild - Grenaa
Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstovr (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted

Reserveret

INDHOLD

<i>Ejnar Hovesen:</i>	
Det store møntfund ved Kirial	side 5
<i>Jørgen Steen Jensen:</i>	
Møntfundet i Kirial og 1300-tallets øko- nomiske historie	side 11
<i>Ejnar Hovesen:</i>	
Sølvskatten fra Balle	side 20
<i>St. Christoffersen:</i>	
Kalkmalerier og adelsvåben i Glesborg kirke	side 28
<i>Ole Halding:</i>	
Den store landbrugskrise fra 1818 til 1828 (II)	side 51
<i>Aase Luplau Janssen:</i>	
Hjalmar Schmidt in memoriam	side 77
<i>Ejnar Hovesen:</i>	
Klæberstenskar fra Djurslands kyst	side 82
Fra museer og arkiver	side 85
Til medlemmerne	side 93
Regnskab	side 96
Henvisninger og noter	side 98
Navneliste	side 103

Forsidebillede:

Formanden for Djurslands Museum, overlæge Ejnar Hovesen og gård-
ejer Aage Bang betragter det store møntfund fra Kirial.